

Управління освіти і науки
Хмельницької облдержадміністрації
Славутський обласний спеціалізований ліцей – інтернат
поглибленої підготовки учнів в галузі науки

Ліцейний альманах

*(енциклопедія передового педагогічного
досвіду ліцею-інтернату)*

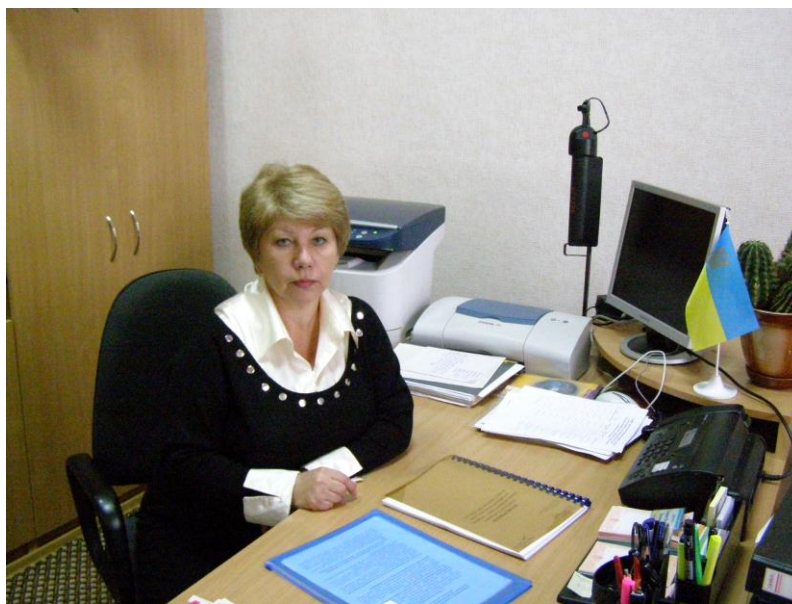

м.Славута - 2011

ЗМІСТ

1.Семенюк В.В Диференціація як основа організації навчально-виховного процесу при викладанні хімії.....	3
2. Ковальчук О.О. Технологія розвитку критичного мислення як складова формування творчої, духовно незалежної особистості в умовах літературної освіти.....	13
3. Гаврилюк Т.М. Використання інтерактивних методик на уроках біології.....	30
4. Коваль В.Л. Застосування комп'ютера на уроках фізики.....	60
6. Веремійчук О.О. Рольова гра як засіб підвищення ефективності навчального процесу на уроках іноземної мови в старших класах ліцеїв та гімназій	79
7. Чумак І.О. Використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій на уроках хімії.....	96
8. Рабченюк Л.П. Використання елементів народознавства на уроках української мови та літератури.....	109

*Диференціація як основа організації
навчально-виховного процесу
при викладанні хімії*

*вчитель хімії вищої кваліфікаційної
категорії, «вчитель-методист»*

*Семенюк
Валентина Володимирівна*

Вступ

Визначальною рисою реформування освіти в Україні на сучасному етапі є перехід до особистісно орієнтованої моделі навчання та виховання, організації психолого-педагогічних умов, які б сприяли формуванню особистості учня, розвитку його внутрішніх можливостей, прагнень, потреб, інтересів, реалізації інтелектуального, творчого та духовного потенціалу. У розв'язанні цих завдань вагоме місце належить диференціації навчання.

Ідея індивідуального та диференційованого підходу до учнів у процесі навчання належить до найважливіших принципів, необхідність реалізації якого в шкільній практиці зумовлена тим, що формування особистості дитини, засвоєння знань та вмінь з усіх навчальних дисциплін та вироблення в неї практичних умінь і навичок, розвиток її здібностей та обдарувань можна забезпечити лише шляхом індивідуалізації навчання.

Профільне навчання — вид диференційованого навчання, який передбачає врахування освітніх потреб, нахилів, здібностей учнів і створення умов для навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення, що забезпечується за рахунок змін у цілях, змісті, структурі та організації навчального процесу.

Серед предметів шкільного циклу хімія є універсальною, бо вона широко застосовується в усіх сферах людської діяльності. На сучасному етапі різко зростає її значення у розвитку суспільства. Головною задачею вивчення хімії є забезпечення міцного і свідомого оволодіння учнями системою хімічних знань і вмінь, необхідних у повсякденному житті, а також достатніх для вивчення суміжних дисциплін і продовження освіти. Поряд з вирішенням головної задачі, оволодінням конкретними обов'язковими хімічними знаннями, профільне навчання хімії передбачає формування стійкого інтересу учнів до предмету, виявлення і розвиток їх хімічних здібностей, підготовку до навчання у вищому учбовому закладі.

Напрями диференціації в ліцеї-інтернаті конкретизуються в окремі профілі навчання: фізико-математичний, біолого-хімічний, правовий, економічний, української філології, інформаційно-технологічний.

При цьому на загальнокультурному рівні (обов'язковий мінімум змісту хімії без подальшого її вивчення) проходить опанування предметом на історико-правовому профілі та української філології; загальноосвітньому (обсяг змісту достатній для вивчення хімії у ВНЗ) - на фізико-математичному, географо-економічному, іноземної філології; профільному (зміст хімії поглиблений, передбачає орієнтацію на майбутню професію) - на хіміко – біологічному профілі.

Організуючи навчання учнів, обов'язково враховую не тільки профіль навчання, а й психолого-фізіологічні особливості учнів.

В учнів гуманітарного профілю домінує емоційно-образне мислення, добре розвинена уява, багаті асоціації. У своїй роботі поєдную гуманітарний і природничий матеріал, при якому гуманітарні знання є своєрідним емотивним підсилюючим чинником для основного – хімічного змісту. У цьому випадку курс хімії включає інваріантне ядро (основні хімічні поняття,

закони, факти та теорії) і варіативну оболонку (гуманітарний компонент). Враховуючи, що зміст хімічної освіти для гуманітарного профілю передбачає формування в учнів мінімуму природничих знань, рівень яких має бути достатнім для використання їх у повсякденному житті, зменшується кількість навчальних годин, відведених для вивчення хімії. З одного боку, такий підхід має певний сенс, оскільки значно спрощує основний зміст для сприйняття і заощаджує час учнів для вивчення профільних для них предметів. З іншого боку, такий підхід може призвести до втрати в учнів зв'язку хімії з реальним життям і часто робить неможливим використання знань на практиці. Тому при підготовці до занять, вибудовуючи зміст уроку, насамперед обов'язково враховую основні знання і вміння, якими повинні оволодіти учні, при цьому намагаюся не перевантажувати заняття другорядними повідомленнями, оскільки це шкодить формуванню навичок самостійної творчої роботи у дітей. Проте, по можливості, включаю цікавий матеріал (розповіді про досягнення хімічної науки, короткі довідки з історії наукових відкриттів), залучаючи до цього учнів з відповідними інтересами та нахилами. Нетрадиційною формою проведення таких інформаційних “фрагментів” часто буває їх іншомовне озвучення.

При вивченні нового матеріалу з хімії використовую різні види бесід – репродуктивні, евристичні, аналітичні і узагальнюючі тощо. Дуже часто, в залежності від тематики та рівня готовності учнів, найбільш ефективною виявляється проблемно-аналітична бесіда, за допомогою якої відбувається розв'язування різного роду завдань, проблем на основі осмислення здобутих раніше знань.

Одним з дуже важливих чинників оволодіння знаннями, як відомо, є залучення учнів до самостійного пошуку проблем, до створення навчальних ситуацій, коли вони самі формулюють запитання і шукають відповіді на них. Так, при вивченні теми “Вуглеводи” (11 клас) учні ставлять питання: чи можуть штучні замінники цукру виконувати функції, властиві природним вуглеводам? Відповідь пропонується знайти в додатковій або науково-популярній літературі і, дослідивши властивості замінників цукру, зробити висновки.

Найповніше творчість і активність учнів, нестандартність їхнього мислення виявляються у наукових міні-дискусіях, які можуть стати як елементом уроку, так і узагальнюючим заняттям з певної теми. Так, при вивченні теми “Спирти” провожу міні - дискусію з питання “Спирти в історії розвитку людства: прогрес чи регрес?”

У класах гуманітарного профілю застосовую інтегративний підхід, намагаючись поєднати хімію з предметами гуманітарного циклу, включаючи історичний і культурологічний матеріал, пов'язаний з певною темою. Ефективним у гуманітарних класах є використання інтерактивних технологій, тренінгів. При цьому для учнів гуманітарних класів доцільними є методи, пов'язані з асоціативним мисленням; сенкан, авторські форми текстів. Особливу увагу приділяю методу проектів, оскільки робота над

пректом створює умови, коли учень може самостійно здобувати нові знання чи застосовувати одержані раніше. Робота над проектом здійснюється як на уроках, так і в позаурочний час. Їх створення неможливе без використання інформаційних технологій. Застосування комп'ютера в гуманітарних класах мотивується тим, що: 1) для гуманітаріїв характерне тривимірне мислення, а комп'ютер дає змогу демонструвати об'ємні моделі, фотографії, анімації тощо; 2) самі учні широко використовують комп'ютер, приводячи у відповідність історичний і культурологічний матеріал, пов'язаний з певною темою; 3) учнів цікавить не техніка експерименту, а кінцевий результат, його зовнішні ефекти, видовищність, що досягається завдяки демонструванню відеороликів

Підсумовуючи сказане, зазначаю, що наведені приклади організації навчальної роботи з хімії не вичерпують цим свого гуманітарного потенціалу і мають широкі перспективи для подальшого удосконалення і поглиблення.

В учнів фізико-математичного та географо-економічного профілю добре розвинені: аналітико-синтетичне мислення, рухливість розумових процесів, просторові уявлення, здатність абстрагуватись, оперування символами. Тому вивчення хімії у цих класах забезпечую на зв'язках хімії з фізикою та математикою, враховуючи особливості мислення учнів, його конкретний, логічний характер. Ідеться не лише про засвоєння хімічних понять, законів, теорій, а й осмислене використання знань учнями, формулювання ними оцінних суджень, виявлення власного ставлення у різних життєвих ситуаціях. При організації навчання хімії у цих класах використовую перевірені особистою шкільною практикою диференційоване навчання у лекційно-семінарській системі, групову роботу, проблемне навчання, дидактичні ігри, інформаційні технології навчання.

На хіміко-біологічному профілі навчаються учні, які орієнтовані на професії, що потребують використання хімічних знань. Саме тому приділяю велику увагу розв'язуванню розрахункових задач, що має суттєве значення для активізації розумової діяльності і свідомого засвоєння матеріалу. Найважливішою формою урочної роботи в профільних класах є лабораторні та практичні роботи (хімічний експеримент). При проведенні таких уроків переконую учнів у значенні хімічного експерименту як важливого методу наукового пізнання властивостей речовин, що має неабияке значення у підготовці до зовнішнього незалежного оцінювання з хімії.

Одним із способів вирішення даного питання вважаю організацію на уроці проблемно-пошукової діяльності учнів. Ця діяльність у порівнянні з іншими має низку переваг: посилює пізнавальний інтерес учнів; сприяє отриманню більш глибоких знань і актуалізує їх прикладну спрямованість; розвиває вміння творчо мислити. Особливу насолоду учні отримують у процесі розв'язання групових проблем (створюються тимчасові групи з 3-4 учнів). Наведу зразок такого завдання: „Одна із проблем сучасних міст – утилізація побутових відходів. Сотні гектарів землі відводяться під звалища для сміття, з кожним роком їх площі зростають. Але з точки зору хіміка

сміття – це цінна сировина, з якої можна виробляти різноманітні продукти. Подумайте над цією перспективною ідеєю і запропонуйте власний проект комплексного використання побутових відходів. У процесі розробки проекту використайте наступні дані: маса побутових відходів нашого міста складає 1000 т на добу; у відходах міститься до 40% поліетилену; до 50% паперу, картону та відходів переробки деревини; 8-9% різноманітних харчових відходів”. У проекті необхідно висвітлити: суть проблеми; загальну ідею її розв’язання; хімічне та інженерне рішення; економічні розрахунки; актуальність проблеми; новизну проекту та невирішені питання. В ході виконання завдання кожна група самостійно обирає напрямок та шляхи реалізації пролеми (диференційований піхід).

В умовах класно-урочної системи навчання хімії забезпечую через рівневу диференціацію. Диференційоване рівневе навчання здійснюють на основі виділення груп учнів з різним рівнем розвитку, підготовки, з орієнтуванням на досягнення особистісно доступного рівня засвоєння знань (рівня посильних труднощів). Перша група “Творці”. Учні характеризуються творчим підходом до вирішення поставлених пізнавальних завдань, проявляють високий ступінь активності, здійснюють пошук найбільш раціональних прийомів розв’язання задач. Особливу увагу вони приділяють поглибленому аналізу змісту задачі, її внутрішній логіці, розв’язанню задач олімпіад тощо. Друга група “Норма”. Головний метод їхньої роботи - опора на досвід минулого. Яскраво проглядається бажання перенести його шаблонно в нову ситуацію, активно працювати в ході уроку, вчитися на високому рівні. Характеризуються непродуктивним і продуктивним характером мислення. Працюють на уроці, використовуючи додаткову літературу, довідники. Третя група “Репродукти” об’єднує в основному учнів з репродуктивним мисленням. Вони слабо володіють теоретичним матеріалом, мають прогалини в знаннях, оцінка їхніх знань в основному на середньому рівні. Працюють на уроці над текстом параграфу, відповідають на запитання, ознайомлюються і працюють зі схемами, таблицями тощо. Четверта група “Мінімум” об’єднує учнів, які не вміють будувати схему міркувань, не можуть логічно зв’язувати особливості побудови з його властивостями й функціями, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки, не володіють найпростішими навичками аналізу. Відповідають лише на односкладні питання. Завдання, поставлене перед класом, для них не посилене. Вони ніби автоматично виходять з процесу навчання, вчать, як правило, на початковому рівні (середньому рівні).

Організацію диференційованого рівневого навчання з хімії здійснюють під час викладення навчального матеріалу, в ході підготовки та проведення семінарських занять, практикумів, лабораторних та практичних робіт шляхом диференціації навчальних завдань. При цьому система диференційованих завдань відповідає наступним вимогам: а) забезпечення спрямованості на закріплення одиниці знань та узагальнення певних умінь; б) включення учнів у різнорівневу та різного характеру пізнавальну діяльність; в) узагальнення,

систематизація, інтегрування та дієвість знань та вмінь під час виконання завдань; г) активна реалізація продуктивної функції теоретичних систем знань (опис, пояснення, прогнозування, евристика); д) інтенсивний розвиток пізнавальної самостійності учнів.

Навчальні завдання догматичного (копіювального) виду вимагають здійснення діяльності на рівні розуміння. До них відносять завдання на впізнавання, розрізнення, класифікацію хімічних речовин, явищ, понять. Їх мета – перевірити раніше засвоєну інформацію при повторному її пред’явленні у вигляді готових рішень. Дані завдання, як правило, починаються зі слів “що?”, “коли?”, “яким чином?”. Наприклад: “Які сполуки називаються спиртами?”, “Що називають функціональною групою і яка функціональна група входить до складу спиртів?”. Завдання алгоритмічного виду передбачають наявність в учнів умінь самостійно відтворювати засвоєнні знання і застосовувати їх у типових ситуаціях, які не вимагають створення нових способів діяльності. Як правило, завдання алгоритмічного виду починаються словами “чому?”, “схарактеризуйте...”, “визначте...”, “порівняйте”. Наприклад: “Чому спирти мають значно вищі температури кипіння порівняно з відповідними алканами?”, “Схарактеризуйте хімічні властивості етанолу”. Евристичні завдання передбачають засвоєння навчального матеріалу на рівні продуктивних дій: обговорення відомих об’єктів, вивчення, продукування нової інформації про них; застосування засвоєної інформації в ході рішення нетипових ситуацій, впровадження теоретичних знань у реальній практичній діяльності. Наприклад: “Чи можна віднести спирти до кислот або основ? Чому?”, “Зобразіть схему утворення водневих зв’язків у молекулі пропанолу-1”. Особливими є завдання творчого виду. Вони передбачають прийняття рішень в проблемних ситуаціях, їх розв’язок спирається на творчу діяльність. Вихідні дані в таких завданнях часто не визначені, задається лише напрямок діяльності. Алгоритм розв’язку таких завдань, як правило, невідомий і не може бути отриманий шляхом перетворення відомих методик, як у випадку евристичної діяльності. Пошукові завдання характеризуються відсутністю готових еталонів. Їх може розв’язувати далеко не кожен учень. Для вирішення таких завдань необхідно мати творчі здібності та відповідний склад мислення. Так, наприклад: “З огляду на те, що молочна кислота має властивості спирту і кислоти, спрогнозуйте її властивості та застосування”, “Як ви вважаєте, яка марка молока із усіх, які пропонуються торговими мережами Славутчини, є найбільш сприятною для споживання?” Засвоєння учнями змісту теми здійснюється на різних рівнях від загального уявлення до глибокого розуміння певного питання, проблеми.

Усі типи завдань дають можливість розвивати не тільки пізнавальну активність та самостійність учнів, а й сприяти розвитку особистості взагалі.

Виділяю чотири основні етапи навчання. На першому етапі учні отримують стислу інформацію стосовно змісту блоку з виділенням понятійного апарату й окресленням історичного та практичного аспектів

певної біологічної проблеми; пред'явлення вимог до рівнів засвоєння навчального матеріалу інтегрованого блоку (вступна лекція). Другий етап – розширення, укрупнення навчального матеріалу згідно з основними поняттями, питаннями теми, різнорівневе вивчення біологічних об'єктів, явищ, встановлення внутрішньо та міжпредметних зв'язків (лекції, семінари, лабораторно-практичні роботи). Третій етап – закріплення та систематизація знань, виконання теоретичних і практичних диференційованих навчальних завдань (семінари, практичні роботи). Четвертий етап – перевірка та корекція різнорівневих знань, трансформація їх на нові об'єкти, в нові умови, написання рефератів, підготовка доповідей з питань теми, що залишились поза увагою, складання тематичного заліку (диспути, конференції, вікторини, залік).

Отже, діалогічна взаємодія вчителя і учня в процесі впровадження диференційованого особистісно-орієнтованого навчання дозволяє здійснити:

- інтеграцію та диференціацію змісту матеріалу шляхом його ущільнення та логічного групування, що забезпечує опрацювання матеріалу у скороченому та поглибленому варіантах;
- самостійний вибір учнями того чи іншого варіанту завдання, а також видів роботи у межах обраного варіанту, в залежності від рівня навченості, спрямованості на кінцевий результат, що забезпечує індивідуальний темп руху за програмою;
- консультативно-координаційну функцію управління пізнавальною діяльністю учнів;
- суттєве скорочення часу на вивчення даної теми на основі адекватного комплексу форм, методів та засобів навчання без особливої шкоди для повної реалізації поставлених цілей;
- цікаву та ефективну самостійну роботу учнів на різних етапах навчально-виховного процесу: орієнтації, визначення мети, проектування, організації виконання плану діяльності та контролю-оцінювальному;
- підвищення суб'єктивності учня (його можливість вибору навчальної діяльності, відповідальність за отриманий результат);
- реалізацію суб'єкт – суб'єктної взаємодії;
- формування особистості, яка вміє працювати на результат.

За останні роки більшість випускників, яких навчала Семенюк В.В. стали студентами хіміко - біологічних факультетів педагогічних, політехнічних, медичних вузів. Близько 34 вихованців учителя уже зарекомендували себе успішними вчителями хімії шкіл різних районів північного регіону Хмельницької області.

У 2007 році на досвіді вчителів хімії ліцею - інтернату ХОІППО було проведено засідання обласного творчого клубу вчителів хімії « Шлях до успіху» з питань організації самоосвітньої діяльності школярів.

Семенюк В.В. ділиться своїм досвідом з колегами міста Славуті, Славутського району та області. У 2010 році пройшла курсову перепідготовку у Хмельницькому ОІППО.

Література

1. Артемова Л.К. Профильное обучение: опыт, проблемы, пути развития // Школьные технологии - 2003. - № 4. - С. 22-31.
2. Аршанский Е. Я. О химическом эксперименте в гуманитарных классах / Аршанский Е. Я. // Химия в школе. - 2002. - № 2. - С.63-67.
3. Аршанский Е. Я. Специфика обучения химии в физико-математических классах / Е. Я. Аршанский // Химия в школе. - 2002. - № 6. - С.23-29.
4. Бібік Н.М. Профільна школа як стратегія рівного доступу до якісної освіти // Директор школи. - 2004. - №37. - С. 2-3.
5. Біляк Б. Профільне навчання в загальноосвітніх навчальних закладах / Б. Біляк, О. Дуда // Директор шк., ліцею, гімназії. - 2003. - № 4. - С. 44-49.
6. Бурда М. Нові підходи до організації освіти у старшій школі: Концепція профіл. навчання у старшій школі / Михайло Бурда // Директор шк., ліцею, гімназії. - 2004. - № 1. - С. 72-77.
7. Ватковська М.Г. Перехід до профільного навчання: (Рек. наук.-доелід. відділу) / М.Г. Ватковська // Відкритий урок. - 2003. - № 13/15. - С. 12.
8. Вдовиченко Р. Профільне навчання / Р. Вдовиченко // Директор шк. - 2004. - Черв. (№ 24). - С. 2-8.
9. Величко Л. Загальнокультурний контекст шкільної хімічної освіти / Людмила Величко // Рідна школа. - 2008. - № 3-4. - С.9-12.
10. Вольянська С.Є. Профілізація старшої школи: перші кроки: (Впровадження профіл. навчання в Харк. обл.) / С.Є. Вольянська // Упр. шк. - 2004. - № 9. - С. 22-25.
11. Гришина Т. До джерел рівневої диференціації / Т. Гришина // Рід. шк. -1995. -№ 7/8.-С. 25-29.
12. Десятниченко Н. Система підготовки вчителя для роботи в профільних класах // Директор школи. -2004. - Лютий (№5). - С.24-27.
13. Епифанова С.С. Деятельностная модель обучения естественно-научным дисциплинам (на примере химии) //Химия: методика преподавания. - 2004. - №6. - С.7-12.
14. Ермаков Д.С. Создание элективных учебных курсов для профильного обучения // Школьные технологи. - 2003. -№6. - С. 23-29.
15. Калмыкова О.Ю.Индивидуализация обучения химии: профессиональная подготовка специалистов ВУЗе //Химия: методика преподавания. - 2002.- №2. -С. 16-19.

16. Кузнецов А. Профильное обучение: проблемы; перспективы развития // Народное образование. - 2003. - № 4. - С. 85-88.
17. Кизенко В.І. З вітчизняного досвіду організації профільного навчання в старшій школі // Підруч. для директора. - 2003. - №11/12. - С. 61-74.
18. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. - 2003. - №24. - С. 2-16.
19. Корольський В. Технологія диференційованого навчання в основній школі // Рідна школа. - 2010. - № 7 - 8 (967 - 968). - С.51 - 56.
20. Корсакова О. Диференційований підхід до учнів у навчальному процесі / О. Корсакова // Біологія і хімія в шк. - 2001. - № 4. - С. 17-20.
21. Корсакова О. Про технологію диференційованого навчання / О. Корсакова // Рід. шк. - 2001. - № 9. - С. 44-46.
22. Краснова М. Розвиток творчих здібностей учнів на основі диференціації навчання / М. Краснова // Шлях освіти. - 1996. - № 1. - С. 48-49.
23. Липова Л. Особливості навчальної діяльності в профільних класах / Людмила Липова, Лідія Морозова, Ірина Філоненко // Шлях освіти - 2006. - № 1.-С. 35-41.
24. Липова Л. Спецкурс як компонент профільного навчання хімії /Людмила Липова, Світлана Лисиціна, Віктор Малишев // Біологія і хімія в школі. - 2008. - № 4. - С.44-46.
25. Матізін Т. Новій державі - нову школу // Рідна школа. - 2000. - № 2. - С. 65-66.
26. Максимов П., Філоненко І// Біологія і хімія в школі. - 2007. - № 2. - С.48- 51.
27. Осмоловская И.М. Как организовать дифференцированное обучение/ И.М. Осмоловская; Отв. ред. М.А. Ушакова. - М.: Сентябрь, 2002. - 160с: портр. - (Б-ка журн. „Директор школы"; Вып. 5).
28. Профільне навчання з хімії / У поряд. Г. Мальченко. - К.: Вид. дім «Шкіл, світ»: вид. Л.Галіцина, 2005. - 128 с. - (Б-ка «Шкіл. Світу»).
29. Сологуб А. Дидактичні засади профільного навчання у природничо- науковому ліцеї: [Про Саксаган. природи.-наук, ліцей м. Кривого Рогу] / Анатолій Сологуб // Рід. шк. - 2003. - № 3. - С. 8-10.
30. Сударєва Г.Ф. Організація навчання в спеціалізованих класах хіміко- біологічного профілю / Г.Ф. Сударєва, Б.Ю. Бережницький // Біологія і хімія в шк. - 2001. - № 4. - С. 36-38.
31. Філоненко І. Особливості навчання хімії в класах фізико-математичного профілю / Ірина Філоненко // Біологія і хімія в школі. - 2008. - № 4.

32. Шиян Н. „М'яка" диференціація як основа моделювання профільного навчання / Н. Шиян // Завуч. - 2004. - Черв. (№ 16). - С. 56-62. - Спецвипуск.
33. Яценко С. Рівнева диференціація в класах з поглибленим вивченням математики в основній школі / С. Яценко // Математика в шк. - 1999. - № 2. - С. 13-15.

*Технологія розвитку критичного мислення
як складова формування творчої, духовно
незалежної особистості в умовах
літературної освіти*

*вчитель світової літератури вищої
кваліфікаційної категорії,
«вчитель-методист»*

*Ковальчук
Ольга Оолексіївна*

*«Кожна дитина має свою вершину, і
завдання вчителя - допомогти
їй досягти цієї вершини.»
Сухомлинський В.О.*

Вступ

Технологія розвитку критичного мислення – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачну мету - створити комфортні умови навчання, за яких кожен ліцеїст відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність.

За В.Сухомлинським: « Розвиток критичного мислення - це невід'ємний складник розумового виховання, а також активне ставлення до явищ навколишнього життя, прагнення пізнавати і знати, тобто цілеспрямований відбір об'єктів пізнання, понять, висновків; дисциплінованість, гнучкість, самостійність та творчість мислення.»

Впровадження технології розвитку критичного мислення як складової формування творчої, духовно незалежної особистості в умовах літературної освіти тісно пов'язують із трьома моделями навчання:

- особистісно орієнтованої, умовою ефективного застосування якої є використання таких методичних підходів, що передбачають позицію учня як активного співтворця уроку, учасника діалогу на уроці літератури;
- діяльнісною моделлю, що означає створення системи розвитку критичного мислення й дослідницької, творчої діяльності, умов для самопізнання особистості учня в процесі вивчення світової літератури;
- загальнокультурною та емоційно-ціннісною моделлю.

Розроблена система навчальних занять, які реалізують авторську концепцію, сприяє формуванню у ліцеїстів здатності критично мислити, досліджувати, перебувати у творчих пошуках.

Ефективність провадження технології розвитку критичного мислення спрямована на формування в учнів позитивного ставлення до навчання, покликана забезпечити високу загальну активність учнівського колективу, сприяти розвитку навичок міжособистісного спілкування, здатності уникати конфліктних ситуацій, приймати продумані рішення.

Робота слугує вдосконаленню форм і методів викладання світової літератури у сучасній школі.

Технологія розвитку критичного мислення як складова формування творчої, духовно незалежної особистості в умовах літературної освіти

Актуальність впровадження технології як освітньої інновації

У сучасних умовах глобального інформаційного суспільства, тенденцій практично безмежного поширення інформації, численних систем інтерпретацій та оцінок минулого й сучасного, що особливо проявляється у світовій літературі, простежується необхідність зміщення цілей літературної освіти: від прочитання, дослідження, відкриття художнього тексту - до усвідомленого та творчого аналізу художнього твору, до самостійних альтернативних аргументацій, оцінок, думок.

Саме в школі (ліцеї) дитина повинна отримати перші уроки гуманізму, толерантності, демократії, плюралізму, усвідомити своє значення

в одержанні знань й важливість у прийнятті власних рішень. Усе це можливе, при умові продуманої позиції вчителя, від його налаштованості на співпрацю з учнем, від його уміння застосовувати технології навчання в контексті сприяння та утвердження моральних цінностей, від усвідомлення того, що являють собою ці технології, методи, форми, прийоми і як їх можна використати.

Специфіка світової літератури як навчального предмету полягає насамперед у прочитанні художнього тексту, з яким працює читач, проте не менш важливими є ті розумові операції і способи діяльності учня, яких він навчається.

Важливість вивчення світової літератури на сучасному етапі полягає не стільки у знаннях, закладених учителем, скільки у засобах отримання учнем знань. Сучасні вимоги освітніх стандартів спонукають учителя літератури не тільки насичувати учнів інформацією, але й шукати шляхи практичного застосування її у повсякденному житті. Знання не заради знань, а знання - для збагачення життєвого досвіду.

У сучасному світі неможливо одній людині знати все. Учні ж повинні мати інші навички: мислити, досліджувати та розуміти підтекст художнього твору, поетичної деталі, осмислювати художні ідеї та концепції; і вже на основі цього уміти знаходити та використовувати необхідну інформацію, трактувати її й застосовувати у конкретних умовах. Цьому саме і сприяє технологія розвитку критичного мислення, яка стала актуальною за часів соціальних змін, коли неможливо діяти без постійного пристосування до нових політичних, економічних або інших обставин, без ефективного вирішення проблем, значна частина яких не передбачувана. У цьому контексті постає життєва необхідність формування критичного мислення і на уроках літератури.

Науково – теоретичне підґрунтя технології

Інтерес до технології критичного мислення як освітньої інновації з'явився в Україні не так давно. У той же час у західній методичній науці цей напрям сучасної освіти розвивається вже майже півстоліття. Значна кількість ідей і положень такого підходу витримала перевірку часом і нині потребує поширення та запровадження.

Так, в основі методики спільного навчання лежать концепції американських вчених Маслоу та Брюннера. Один з його варіантів – навчання у команді, розроблений американськими педагогами під керівництвом Р. Славіна. Поширеним варіантом навчання у співробітництві є розроблений А. Осборном метод групової генерації ідей «мозковий штурм». Такий метод, як робота в парах змінного складу, був винайдений, розроблений та впроваджений українським педагогом О. Рівним в організованій ним школі. Видатний американський мислитель Дж. Дьюї твердив, що фундаментальна мета сучасної освіти полягає в тому, щоб розвивати критичний спосіб мислення.

На думку ряду науковців (Л.Мірошніченко, Ю.Султанов, О. Куцевол, О.Ісаєва, А. Вітренко) та вчителів - практиків (Т. Чередник, О. Каєнко, І.Гаврик), особливо цінним є те, що на уроці світової літератури не просто відбувається знайомство з новим художнім твором, а здійснюється поліфонічне спілкування: письменник – учитель - учень. Долаючи простір і час, до сьогоднішніх читачів доходять думки й почуття найсвітліших умів людства.

Таким чином, методичне підґрунтя досвіду роботи та його практична реалізація спираються на наукові дослідження та теоретичні розробки відомих закордонних вчених-дидактів А. Кроуфорда, В. Саула, С.Метьюза, М. Липмана й вітчизняних науковців О. Мокрогуза, О. Пометун, І.Родигіної, Н. Бухлової, Л. Мірошніченко, Ю. Султанов, О. Куцевол, О.Ісаєвої, А. Вітренко та вчителів - практиків Л. Чередник, О. Каєнко, І.Гаврик.

Технологія досвіду як шлях реалізації ключових компонентів розвитку інтелектуально спроможної та успішної молоді людини

Технологія розвитку критичного мислення – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету: створити атмосферу успіху навчання, за якої кожен ліцеїст відчуває свою значущість, інтелектуальну та творчу спроможність. Усвідомлення важливості такого аспекту є підґрунтям моєї професійної підготовки до кожного конкретного уроку.

Розвиток критичного мислення передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання графічних організаторів в розв’язанні актуальних питань, спільне вирішення проблеми на основі аналізу та дослідженні художнього твору. Це надає можливість кожному моєму вихованцю відчувати свою значимість при висловленні власної думки на уроці. Долучитися до скарбів літературної оцінки, при цьому виразити себе, своє розуміння проблеми.

Ключовими елементами розвитку критичного мислення є такі складові, як:

- розвиток уміння мислити, ефективно опрацьовувати інформацію;
- формулювання самостійних суджень із чіткою структурою аргументації;
- формування навичок самокорекції;
- організація інтерактивної взаємодії між учасниками навчального процесу;
- вмотивованість в обговоренні проблем, здатність до співпраці.

Саме такі складові можна прослідкувати у контексті уроків по вивченні творчості Анни Ахматової, конспекти уроків яких додаються до матеріалів досвіду.

Сучасному суспільству потрібна креативна та компетентна особистість, яка спроможна приймати самостійні рішення і нести відповідальність за власні вчинки. Саме тому одним із головних освітньо-

виховних завдань є формування критичного мислення як комплексу відповідних якостей та життєвих компетентностей особистості, який потребує інших підходів та шляхів у навчальному процесі й іншого педагогічного менталітету. Це і спричинило створення власної інтерпретації у реалізації провідної ідеї досвіду, оскільки науково - методичні розробки технології уроку розвитку критичного мислення потребують апробації та адаптації до конкретних умов, проте найголовніше - творчого використання .

Важливими складовими даної інтерпретації є:

- *Використання інтерактивного навчання.*

Створюючи на своїх уроках такі умови навчання, за яких учень сам відкриває, здобуває й конструює знання і власну компетентність у різних галузях життя, я досить широко застосовую інтерактивні методики. Серед них досить вагомим у плані розвитку літературного мислення є метод «мисленневих капелюхів» , який використовується для аналізу проблеми, ситуації, для групової дискусії, коли необхідно розглянути предмет під різним кутом зору, об'єктивно оцінити явище, змодельовати різноманітні ситуації та спрогнозувати їх розвиток.

Доктор Едвард де Боно створив концепцію «латерального мислення», він є автором методу «шести капелюхів » . Цей метод економить час і скорочує довгі дискусії та вказує напрям обговорення проблеми.

Аналізуючи образ головного героя з повісті Оноре де Бальзака «Гобсек» у 10 класі, учні мають дійти висновку про згубну владу грошей над людиною, яка живе лише заради збагачення. Тому метод «мисленневих капелюхів» доречний для дослідження даної проблеми. Використовую метод як у класах з академічним рівнем вивчення літератури, так й рівнем стандарту.

Приклад фрагменту дослідження пропоную у 31 групі (10 клас, філологічний профіль).

Учні об'єднуються в 4 групи за кольором капелюхів. Ті, що «носять» білий капелюх, на основі фактів, наведених у повісті, доводять економічну могутність Гобсека. Група у чорних капелюхах розкриває негативні риси характеру та вдачі героя, досліджує, які наслідки для оточуючих мала життєва філософія героя. Група у жовтих капелюхах досліджує позитивні риси Гобсека. Висновки цієї групи виявились досить цікавими. Буде доречним їх привести.

Образ лихваря у Бальзака неоднозначний (на відміну від його попередників). За словами Дервіля, в ньому співіснують двоє людей: скнара і філософ, створіння нище і створіння шляхетне. « Жорстокість» Гобсека пояснюється не лише прагненням будь-яким чином отримати свій прибуток. Критики звинувачують Гобсека у тому, що він не допоміг безкоштовно Дервілю, а взяв з нього високі відсотки. Але послухаймо самого лихваря : « Я беру за кредит по-різному, щонайменше п'ятдесят відсотків, сто, двісті, а коли й п'ятсот». [1, с.48] Тобто п'ятнадцять відсотків, що він їх взяв з Дервіля, можна розглядати як

ощадливість. А яку роль відіграв Гобсек у долі Фанні Мальво? Лихвареві необхідно було особисто побачити дівчину. Яскрава опозиція, два векселі – дві боржниці. Одна – Анастезі де Ресто, яка витрачає, на думку Гобсека, тільки на прання дві тисячі франків на рік, легко могла б знайти і гроші, щоб погасити вексель. А друга – бідна дівчина, швачка, її вексель, швидше за все, мав бути безнадійним. Але саме він і оплачений. Без сумніву, Гобсека, котрий «читав у людських серцях», зацікавила настільки шляхетна у фінансових справах персона. Чим же закінчився для Фанні візит Гобсека? Весіллям з Дервілем, після якого вони стали щасливим подружжям. То кому ж зобов'язана ця пара своїм щастям? Живоїду? Отже, його правосуддя не тільки карає, але й нагороджує.

Група у червоних капелюхах висловлювала почуття, які викликав у них образ головного героя.

Кожна група отримує на виконання завдання 5 хвилин, після чого йде обговорення.

Синій капелюх на цьому уроці належить учителю, який координує роботу груп і підводить підсумки.

Отож, формування критичного мислення як комплексу відповідних якостей та життєвих компетентностей особистості яскраво прослідковується на такому уроці.

Одну зі складових розвитку критичного мислення - формулювання самостійних суджень із чіткою структурою аргументації – розвиваю, використовуючи метод «філософського осмислення».

Фрагмент уроку у 10 класі(35група,правовий профіль) при вивченні роману Ч.Діккенса «Пригоди Олівера Твіста» .

Слово вчителя. В історії суспільної думки значно поширені були концепції, які інтерпретували зло як тінь блага, його окремих випадок чи відхилення від нього. У руслі такої трактовки зло є наслідком свободи людини, демонстрацію і свідомством її повноти .

Чи можемо ми погодитися з такою думкою?

Чи є у нас підстави вважати Фейгіна, Монкса «вільними» людьми, які просто не обмежують себе рамками закону і нормами моралі?

Роздуми ліцеїстів (робота у групах). Серед різноманітних висловлювань були й такі, які погоджувалися з оголошеною трактовкою, більше того звучала думка про ревізію моральних і суспільних цінностей, які , з точки зору десятикласника, здаються догматичними і застарілими. На щастя, шість з восьми динамічних груп прийшли до висновку: « Таке твердження суперечливе і хибне, за ним можна виправдати насильство, злочин, свавілля, невігластво, пожадливість, користолюбство. Небезпека його лежить у площині заперечення закону і моралі . Роман Діккенса «Пригоди Олівера Твіста», який визначає цінність людини у прояві людяності і доброти, переконує нас у цьому.»

Зрозуміло та очевидно стає, наскільки сучасній молодій людині необхідно створити умови, щоб вона виразила свою думку, але також важливо, щоб дослухалась до іншої, альтернативної, думки і співвіднесла її зі своєю, зробила правильний висновок.

При дослідженні роману Ф.М.Достоевського «Злочин і кара» пропоную поміркувати над словами великого класика: « Люди можуть бути прекрасними та щасливими...Я не хочу і не можу вірити, щоб зло було нормою для людей» . Як сучасна людина дослухається до слів Ф.М.Достоевського?

Міркування учнів з цього приводу здійснюється під музичний супровід, що підсилює емоційний ефект уроку. Висловлювання ліцеїстів з даного питання супроводжуються цитуванням уривків з твору. Серед відповідей численні приклади з сучасного життя.

Ще одним ефективним методом, що дозволяє учням співпрацювати для засвоєння значного обсягу інформації за короткий проміжок часу, є метод „Джигсоу”, за допомогою якого учні залучаються до взаємонавчання. Даний метод сприяє формуванню літературного мислення шляхом самокореляції учнівського колективу. Найчастіше я використовую такий метод при вивченні творчого шляху письменника. Так, при вивченні життєвого та творчого шляху М.О.Булгакова була запропонована робота дослідницьких груп за такими аспектами.

- М.О.Булгаков у спогадах сучасників.
- Афоризми, крилаті вислови з провідних творів письменника.
- Булгаков і місто Київ.
- Книги М.О.Булгакова, які ми обираємо.
- Три кохання як три дороги до себе.
- Листи Булгакова, зокрема лист до уряду СРСР.

Матеріали до уроку частково використовується з підручника Є. Волощук, з Інтернет - ресурсу та друкованих видань. Кожна група результат демонструє повідомленням, проте можливий і інший варіант представлення.

Така форма роботи спонукає ліцеїстів подивитися на М.О. Булгакова через призму різних поглядів, зіставити різні аргументи, співвіднести їх з власною позицією і висловити її.

В процесі розвитку літературного мислення учнів важливим завданням є навчити їх виявляти особливості того чи іншого твору, що найкраще досягається завдяки „філософській сімці”. Адже, досліджуючи художні аспекти, деталі, учні краще розуміють художній твір, письменника, літературну епоху, проводять паралелі із сучасністю, вчать займати власну позицію, толерантно ставитись до думок інших, людей з протилежною точкою зору. Доречно це при вивченні оглядових тем, зокрема при дослідженні складних літературних течій, напрямків. На уроці у 11 класі при вивченні модернізму як літературного напрямку було запропоновано ліцеїстам 41 групи (філологічний профіль) розкласти його на сім компонентів,

вичленивши з нього одиничне, загальне, особливе, універсальне, спільне, абстрактне, логічне.

Таким чином, така форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету : розвивати обдаровану незалежну особистість з широким спектром компетентностей, у тому числі з критичним мисленням.

■ *Створення проектів*

Значні перспективи щодо розвитку критичного мислення надає проектна діяльність учнів. Проект спонукає учня виявити інтелектуальні здібності, моральні і комунікативні якості, продемонструвати рівень оволодіння знаннями і загальнонавчальними вміннями, здатність до самоосвіти і самоорганізації. Під час здійснення проекту учні синтезують знання, інтегрують інформацію суміжних дисциплін, а також на основі спільної діяльності шукають найбільш ефективні шляхи розв'язання задач проекту. Учнівський проект є практичним втіленням отриманих знань і умінь у виконанні групової роботи, вирішенню наближених до реального життя завдань. У своїй педагогічній практиці я найчастіше використовую такі види проектів: дослідницькі, творчі, ігрові, інформаційні. Серед більш цікавих проектів слід відзначити учнівські проекти «Авангардизм. «Серце, що здатне брати високу октаву...» (11 клас) /*додається до матеріалів*/, «Книги, які ми обираємо» (9 клас).

Дев'ятикласники, при створенні проекту «Книги, які ми обираємо», продемонстрували дослідження, у яких виявили такі результати : 5 відсотків з опитаних (86 кореспондентів) - не читають художніх творів; 24 відсотки – люблять і читають фентезі; 31 відсоток кореспондентів читають лише твори, які пропонуються за програмою зі світової та української літератури; 7 відсотків - читають зрідка і то тільки під примусом дорослих (двійка з предмету, батьки змусили) будь-які твори; пригодницьку літературу – 14 відсотків ліцеїстів; 9 відсотків - читають тільки сучасну українську літературу (з патріотичних переконань); лише 10 відсотків читають залюбки твори за програмою і «для душі».

При створенні проекту ліцеїсти 9 класу розробили абетку для читача з афоризмів про книгу.

Абетка

Споконвіку книга ростить людину.

Не лінуйся читати книги, бо у них ти легко знайдеш і те, що інші з такою працею знаходили у життєвому досвіді.

Чим більше сьогодні читаєш, тим міцніше твоє майбутнє.

Нехай думки, ув'язнені у книгах, будуть твоїм останнім капіталом, а думки, які виникнуть у тебе самого, - відсотками до нього.

Книга – вчитель без оплати і подяки, пам'ятай про це.

Творчу проектну діяльність використовую при проведенні уроків - музеїв, кожна група отримує випереджувальне завдання підготувати

подарунок письменнику, зокрема цікаво це відбулось на уроці при вивченні теми «Й.В.Гете - видатний письменник та громадський діяч» у 9 класі.

Запропоновані проекти наочно демонструють аспекти здійснення особистісного зорієнтованого підходу при вивченні світової літератури, якими я послуговуюся у своїй педагогічній діяльності, де розвиток продуктивного та критичного мислення ліцеїстів здійснюється комплексно.

■ *Організація науково-дослідницької діяльності учнів.*

Розвинути критичне мислення в усій його повноті неможливо без формування в учнів навичок дослідницької роботи. Саме тому головне для мене як вчителя - допомогти учневі не тільки у здобутті базових знань для подальшого навчання, але й у його становленні як майбутнього науковця і дослідника. Формування науково-дослідницьких умінь учнів – це складний і довготривалий процес, який здійснюється мною за такими напрямками.

По-перше, розв'язування творчих задач і проблем (наприклад, використання методу інверсії, який орієнтує учнів на пошук ідей у нових, несподіваних напрямках). Так, при вивченні творчості Шарля Бодлера, зокрема збірки «Квіти Зла» у 10 класі філологічного профілю, досліджуючи поезію «Падло», ліцеїсти при розв'язанні проблемного запитання: «Чому у ХІХ столітті дана поезія, як і сама творчість поета, вважалась аморальною?» Сформулювали таку думку: у ХІХ віці засудили Шарля Бодлера за пророцтво. Оскільки поет підняв проблему Краси і Потворності. Звичайно, спрацював стереотип. Краса поза сумнівом вище, Потворності немає місця у Високому. Знадобилося пройти історичну ходу часу, щоб зрозуміти: поет говорив про Вічне, яке повноцінне у діалектичній єдності Краси і Потворності.

По-друге, оволодіння школярами методики написання наукової роботи, що реалізується за допомогою індивідуальних та групових консультацій. Створення учнями творчих та наукових робіт здійснюється через їх участь у роботі шкільного науково-дослідницького товариства «Пошук» у секції «Зарубіжна література», в процесі написання та захисту науково-дослідницьких робіт МАН, через участь у міжрегіональних та обласних конкурсах-захистах творчих, науково - дослідницьких робіт учнів з світової літератури. Серед цікавих досліджень, з якими виступали мої ліцеїсти, слід назвати: «Індивідуалізм Ч.Гарольда та Євгенія Онегіна» Габуза Тетяна (9 клас, 2005), «Творчі перегуки між поетами – модерністами (поезія французьких символістів) та рок - музикою першої половини ХХ століття» (11 клас, Стінська Катерина, 2009), «Паратекст як джерело додаткової інформації художнього твору (дослідження французької соціально – психологічної прози ХІХ століття)» 11 клас Кваснюк Наталя, 2010)

Таким чином, організація науково-дослідницької діяльності учнів розвиває критичне мислення у процесі дослідження художнього твору,

формує у ліцеїстів уміння зіставляти різні точки і на їх основі робити висновки.

Формування творчої особистості

Особливе місце в досвіді роботи посідає метод творчого самовираження, який допомагає кожному учню розкрити власний творчий потенціал, відчути свою унікальність і значущість. Я реалізую цей метод через літературну, художню, музичну, сценічну, декламаційну творчість своїх учнів. На уроках з світової літератури та під час позакласних виховних заходів ліцеїсти пишуть вірші, зокрема, такі їх різновиди, як „вільні твори” („Сенкан”, „Вірш „Я - ...”, „ліричний етюд”, „Вірш за опорними словами”), оповідання, есе.

Так при вивченні повісті «Гобсек» Оноре де Бальзака ліцеїсти 31 групи філологічного профілю(динамічна група:Мазур Тетяна, Рожко Юля, Матвіюк Олена, Шевчук Олександр), підсумовуючи вивчене, написали вірш:

Жив на світі скнара,
Скнара непоборний,
Він грошей мав хмари,
А в душі холодний;
Він судив людей безбожно,
І не знав він міри.
Та невже так можна жити
З людьми без довіри?
І одного разу сталося
Те, чого забажалося:
У будинку усе, як у казці,
Златом заблищало.
Та не стало йому легше,
Хоч світ йому скорився,
У своїй пустій оселі
Він золотом вдавився.

А ліцеїсти 9 класу при вивченні творчості О.С. Пушкіна, зокрема Пилипчук Олександр(22 група)написав:

Пушкину!
Как труден мир!
Как трудно жить!
Но неужели среди лир
Такое диво может быть?

Жил человек,
В свой век творил.
Окончен век...
Народ забыл?

Нет, не забыл!
Его возносят,
И ценен он.
И превозносят
Его творенья.

И пусть судьба
Не благосклонна,
И пусть она горька.
Но жил он с целью благородной.

И вот прошло две сотни лет.
И в сердце каждого мальчишки
Живет прославленный поэт.
Любовь к нему пришла из книжки.
И вспомнит взрослый и малыш
Его прекрасные напевы,
И понесет сквозь бури в жизнь,
Как зерна первые посева.
Яскраві приклади поетичних наслідувань ліцеїстами представників
авангардизму та модернізму, ось один з них:
Поезія, навіяна віршами Р.М.Рільке.
Без тебе
Без тебе я не існую...
І немає неба без тебе.
Без тебе і не живу я...
І життя без тебе в омані...
Без тебе навкруги світ,
Невже без тебе?..
Сонця пломені лик...
Невже усе це без тебе?..(11 клас Шикер Тетяна)
Створюють ліцеїсти вірші - каліграми у дусі Гійома Аполлінера.

Конкурс виразного декламування поетичних творів «Срібної доби»
пропоную під музичний супровід, особливо у філологічних класах;
старшокласники не тільки добирають музику під текст художнього твору, а й
проникається контекстом глибинного авторського задуму.

Інсценування художніх творів здійснюється при вивченні творчості
Шоу «Пігмаліон», Мольєра «Міщанин-шляхтич». Проте й прозові
твори, уривки з них, які особливо демонструють художні деталі твору є
доречним продемонструвати через інсценування. Я це здійснює на прикладі
роману Ч.Діккенса «Пригоди Олівера Твіста, зокрема ліцеїсти 3б групи
(іноземна філологія) презентують образ Ненсі через
театралізацію(розділ 15,16).

У такий спосіб ми разом з ліцеїстами досліджуємо художній твір та відкриваємо нові обдарування – поетів, художників, декламаторів, акторів. Проте й творче самовираження ліцеїстів слугує розвитку критичного мислення.

Проявом творчості учнів у поєднанні із новітніми інформаційними технологіями є створення школярами електронних проєктів, презентацій.

Ця форма діяльності особливо мені до душі. Вона дозволяє не тільки залучити до творчого процесу кожного мого вихованця, що стимулює мислення, а й демонструє широку палітру індивідуальних підходів у розкритті проблеми.

Зразки цієї діяльності переконують про ще один аспект розвитку критичного мислення. Варто виділити кращі презентації: *«Вольтер» група ліцеїстів 23гр.(9клас) Кондратюк Наталія, Ягода Вадим, Токар Ольга, «Кальдерон» ліцеїст 22 групи (9 клас) Владислав Терентєв, «Марина Цвєтаєва» ліцеїстка 11 класу Березенська Олеся та інші, рекламних буклетів і відео монтажу мистецьких епох «Бароко», «Модернізм», «Авангардизм» тощо (додаю зразки матеріалу у електронному вигляді).*

Сутність досвіду

Моя педагогічна діяльність спрямована на переосмислення стосунків вчителя й учня. Основна мета такої діяльності – особистісно орієнтований підхід у навчально-виховного процесі, умовою ефективного застосування якого є використання таких методичних підходів, що передбачають позицію учня як активного співтворця уроку, учасника діалогу на уроці літератури.

Такий підхід у професійній діяльності дозволяє мені формувати творчу самобутню особистість з власними поглядами на життя, проблему, художній твір. Це додає наснаги і переконання, що вибір технології не самоціль, а один зі шляхів творчого пошуку у царині відкриття високого мистецтва маленькому читачеві, одухотворення його душі через усвідомлення художнього твору як мистецтва слова, творення людини.

Засвоєння учнями змісту уроку супроводжується не слуханням, а обговоренням, дослідженням проблем. Ліцеїсти залучаються до аналізу-синтезу інформації, дослідження художнього тексту. Через інтерактивні та інноваційні форми роботи на уроці, коли вихованці думають про те, що роблять, стає можливим успішне свідоме засвоєння матеріалу.

Головним завданням кожного уроку є прагнення навчити учня мислити під час отримання знань через оптимальні шляхи пізнання. Отримавши знання, застосовувати їх у новій навчальній ситуації. Тому основними формами навчання є групова та індивідуальна; значне місце посідають дискусії, ділові ігри, обмін думками у групах й парах, колективно-групове навчання, розробка проєктів, ситуативне моделювання, навчальне співробітництво, пошукова й дослідницька робота. Це легко помітити навіть через конспекти уроків, які я пропоную до досвіду.

Так, в процесі практичної реалізації технології розвитку критичного мислення, найбільш результативними у досвіді є наступні форми і методи

роботи: методи аналізу літературного матеріалу («Читання в парах – узагальнення в парах» , «Читання з маркуванням тексту» , «Почергові запитання» , «Читаємо й запитуємо», «Взаємне навчання», «Щоденник подвійних нотатків» , «Дерево передбачень»).

Так читання художніх творів, уривків особливо у класах філологічного профілю (31,41 групи) супроводжую « деревом передбачень», де читач виявляє розвиток подій, вчинків героя згідно своїх спостережень, а не авторського сюжету.

Особливо цікава така робота була проведена при вивченні повісті О. де Бальзака «Гобсек» у 10 класі (31 група), у сцені зустрічі Гобсека з Фанні Мальво. Змінивши логіку поведінки скнари, який щедро дає безвідсоткову позику героїні, учні приходять до висновку: при такому повороті сюжету не було б викривальної ідеї ганебної пристрасті людини жаги до збагачення автором.

«Щоденник подвійних нотатків» був дуже доречним на уроці при вивченні матеріалу з теми «Класицизм» у 9 класі (21 група) . Запропонований відеофільм «Архітектура російського класицизму», дозволив не тільки відкрити ліцеїстам додаткову інформацію про епоху, але й осмислити матеріал (учні на лівій стороні зазначали ту частину матеріалу, яка справила на них найбільше враження при перегляді фільму, а праворуч коментували те, що написано про епоху з підручника).

Оскільки у ліцеї учні навчаються з 9 класу (в основному це контингент сільської молоді), тому необхідно особливо продумувати роботу над художнім текстом, критичною статтею, довідниковою літературою, щоб допомогти ліцеїсту ефективно сприйняти матеріал. Такі діти потребують алгоритму дій, допомоги. Саме для них створена система порад, пам'яток, алгоритмів : як читати, розповідати, розуміти, досліджувати літературний матеріал. Система розробок частково носить авторський характер, але наявний і матеріал, розроблений науковцями, колегами та рекомендований для використання (дивись додатки).

Окрім зазначених вище, ефективним методом розвитку критичного мислення є метод графічних організаторів, який використовується при розв'язанні актуальних проблем світової літератури шляхом подачі літературної інформації у графічній формі, а саме у вигляді колажу, схемографії, таблиці «Знаю – Хочу знати – Вивчив», «Павутинки дискусії» тощо. Мені імпонує така діяльність, і я залюбки використовую її на практиці.

Фрагмент уроку в 11 класі при вивченні теми «Загальна характеристика модерністських та авангардних течій у західній поезії». Креслю на дошці таблицю «Знаю – Хочу знати – Вивчив» і прошу ліцеїстів висловитись, що їм відомо по темі уроку (перш ніж запрошувати їх до слова, пропоную попрацювати у парах і скласти список своїх ідей). Ідеї записуємо до першої колонки « Знаю »

Знаю	Хочу знати	вивчив
Модернізм виник у Франції . Представники: Поль Верлен, Артюр Рембо, Стефан Малларме.. Пов'язаний з декадансом. Спочатку виник у живописі. Виставка картини Клода Моне «Імпресію»	Як поширювався? Які нові тенденції з'явилися?. Хто у європейських країнах очолює нові напрями? Чи цікаве таке мистецтво?	Модернізм – сплав течій, напрямів, шкіл нереалістичного спрямування, які поступово поширилися на усі європейські країни. Крім символізму, імпресіонізму, у поезії на початку ХХ виникли такі нові художні напрями як: футуризм, кубізм, дадаїзм, сюрреалізм, імажизм, поетизм . Футуризм - Маріонетті , Італія ; імажизм - Томас Еліот , Англія; сюрреалізм - Поль Елюар , Франція поетизм - Вітєзслав Незвал, Чехія. Мистецтво строкате незвичне, проте цікаве особливо для сучасної молодшої людини.

Питання, які виникають в учнів, стимулюють їх до пошуку інформації, до її обробки. Як правило, в цьому розрізі учні демонструють свої загальні знання, допомагають взаємонавчанню один одному.

Важливим аспектом розвитку критичного мислення є опанування учнями уміннями ставити запитання, що надає можливість мені як вчителю визначити глибину розуміння і рівень мислення учня. Адже, уміють ставити питання тільки ті, хто вміє міркувати. Питання допомагають пояснити факти, аналізувати інформацію, синтезувати ідеї, оцінювати та зіставляти свої уявлення з реальним об'єктом. Щоб допомогти учням перейти від деталей до узагальнень, до більш високих рівнів розумового процесу, я визначаю, як буде сформульовано питання і коли його буде поставлено. З цього питання настільною книгою для мене є книга Федорова В.Д. «Комунікативний простір становлення особистості: психотехнічний ракурс: навч- метод. Посібник».

Так, готуючись до уроків, використовую наступні типи запитань: актуалізуючі („Хто?“, „Що?“, „Коли?“, „Де?“, „Як?“); синтезуючі („Який

висновок ти зробив?”, „Які ти бачиш варіанти вирішення проблеми?”, „Порівняйте..?”); аналітичні („Які відмінності між..?”, „Які складові даного явища?”); оцінювальні („Що є найголовнішим у..?”, „Яке рішення ти обрав би?”); прогностичні („Яку ти бачиш перспективу в тому, що..?”, „Якою є твоя точка зору?”, „Що може статися, якщо..?”). Як правило пропоную їх ліцеїстам на певних етапах уроку .Водночас навчаю і їх ставити, і формулювати аналогічні запитання.

Питання-процес формування і розв’язання проблем .

Саме тому віддаю перевагу питанням, які стимулюють творчість учня, які спрямовані на висловлення власної думки:

«Що ви думаєте про...?»

«Якої ви думки про...?»

«Яка ваша думка стосовно...?»

«Що то є на ваш розсуд...?»

Для того, щоб знання та уявлення ліцеїстів про ту чи іншу інформацію були максимально повними і достовірними, я намагаюсь навчити учнів оцінювати літературні явища і процеси з точки зору певної людини конкретної епохи.

Поряд з цим постійний зв'язок тримається із українською літературою, музикою, живописом, - це інтегровані уроки. Так, вчителям міста був продемонстрований відкритий урок-дослідження «Елементи імпресіонізму у творах М.Коцюбинського « У дорозі» та Кнута .Гамсуна «Пан». Проведений позакласний захід у рамках семінару «Школи молодого вчителя» «Таємничий образ незнайомої у поезії О.Блока та картині О.Крамського» Розроблена і продемонстрована телегазета «Сонати Бетховена в оповіданні О.Купріна «Гранатовий браслет». У рамках дня відкритих дверей ліцея - інтернату мої вихованці (31 групи(10кл.)Сорочинська Катерина та Будяган Лаура) виступили з дослідженням «Жіноче питання» в творчості Ольги Кобилянської «Людина» та Г.Ібсена «Ляльковий дім».

Одним з пріоритетів моєї педагогічної діяльності є розвиток дитини, який будується на довірі , повазі, щирому спілкуванні, взаєморозумінні, толерантності. Це дає мені надію сподіватися,що моя праця слугує духовному та інтелектуальному розвитку ліцеїста.

Результативність

Естетично розвинена людина - завжди особистість. Самодостатня творча, з потужним духовним потенціалом, вона здатна самостійно здійснювати вибір і не лише у художній сфері, а й у всій буттєвій практиці – між добром і злом, красою і потворністю, піднесенням і приземленням.

Саме такому розвитку спрямована моя професійна діяльність як учителя літератури.

Слід відзначити, що надбання досвіду має результативну практичну реалізацію. Так, протягом 2006 – 2010 років мої учні посідають призові місця на міжрегіональних конкурсах – захистах учнівських науково-дослідницьких робіт МАН:

2005-2006(1 місце- Березенська О.(41гр.), 2 місце- Ткачук Т.(41гр.), 3 місце -Галкін С.(41гр.); 2006-2007н.р.1 місце- Ковальчук К.(41гр.), 2 місце- Семенюк Т.(41гр.), 3 місце- Мудь М. (21гр.), 2008-2009н.р. 2місце -Кваснюк Н.(36гр);Стінська К.(31гр.); 2009-2010н.р. 1місце-КваснюкН.(46гр.), 2місце- Стінська К.(41гр.).

Кваснюк Н. у 2009-2010 н.р.представляла роботу «Паратекст як джерело додаткової інформації художнього твору (дослідження французької соціально-психологічної прози XIX століття)» на обласному конкурсі - захисті.

Мої вихованці є постійними учасниками конкурсів творчих робіт з літератури на міських та обласних, всеукраїнських рівнях: 2009-2010н.р. (Алігер Аліна, 9 клас - 3 місце на обласному заочному конкурсі «Від «золотої» до «срібної» доби російської поезії»; 2008-2009 н.р.: Всеукраїнський конкурс «Кращий український переклад 91-го сонету Вільяма Шекспіра» наукової лабораторії ренесанських студій м. Запоріжжя - учениця 11 класу Дишлова Аліна відзначена за оригінальність, 2010-2011 н.р.обласна олімпіада «Фантаст із реального світу» Патерило Альона,10 клас- 1 місце).

Крім того, практична площина досвіду складається з науково-методичних розробок, проведення відкритих уроків у рамках міських семінарів, «Школи молодого вчителя», семінарів - практикумів обласних ліцеїв тощо.

Таким чином, досвід роботи спрямований : на розвиток обдарованої самодостатньої особистості, на сприяння розвитку навичок міжособистісного спілкування, здатності уникати конфліктних ситуацій, приймати продумані рішення, вчити учнів бути толерантними; формувати всебічно розвинену особистість, здатну до навчання, самоосвіти, саморозвитку та самореалізації, створювати умови для врахування і розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей і потреб учнів, розвивати мислення, що формується на основі критичного, уміння розмірковувати, спілкуватися, спостерігати, розв'язувати проблеми.

Важко не погодитись з думкою Ю.Лотмана: «Кожний прямує до книги своїми шляхами і кожний відкриває її по - своєму. В цьому й полягає цінність художньої літератури». Я обрала саме такий шлях.

Література

1. Воронцов В.В. Технология обучения //Педагогика// Под ред. П.И. Пидкаситого - М., 1996,- с.321
2. Коротаева Е.В. Методика организации интерактивного обучения. - М.: Просвещение 2000, -с.213
3. Коротаева Е.В. „Директор - учитель - ученик". - М: Просвещение, 2000,- с.243.
4. Матвієнко П.І. Орієнтир на освітні технології //Педагогічні технології: Досвід. Практика. Довідник. - Полтава: ПО-ІПОППО, 1999, с.98-125.
5. Мірошніченко Л.Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах: Підручник для студентів - філологів. - К.: Світ, 2000,с.89-102 .
6. Ніколенко О.М. Вивчення зарубіжної літератури. - Х.: Веста, 2003,
7. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. - К: А.С.К., 2003,-126.
8. Полякова Ю. І .Інтертерактивні методи навчання .К.: - С. 102-106.
9. Савченко О.Я. Життєтворчість - нова мета освіти // наша дитина. - К., 1992 .
- 10.Сиротинко Т.О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Х: Основа, 2006 –с.67-91.
- 11.Тягло А. В. Критичне мислення: проблема світової освіти ХХІ ст. [Електронний ресурс] / А. В. Тягло, Т. С. Воропай. - Режим доступу [http:// www / geocities.com / tyaglo / ct /](http://www/geocities.com/tyaglo/ct/) .
12. Ходос Є. А. Критичне мислення: метод, теорія, практика: учеб.-метод. посібник / Є. А. Ходос, А. В. Бутенко. - Красноярськ, 2002. - 139 с.
13. Шакірова Д. М. Теоретичні основи концепції формування критичного мислення / Д. М. Шакірова // Педагогіка. - 2006. - № 9. - С. 96-98.

Використання інтерактивних методик на уроках біології

*вчитель біології вищої
кваліфікаційної категорії
Гаврилюк
Тетяна Миколаївна*

*Навчаючи – учись,
Навчаючи – твори,
У процесі творчості – навчай.*

ВСТУП

Сучасна біологія – це надзвичайно складна наука і як шкільний предмет має бути зорієнтована на формування широкого спектра світоглядних знань в учнів, а знання – сприяти соціологізації особистості, підготовці її до життя, раціональної, продуктивної, творчої діяльності. На сучасному етапі навчання до біологічної освіти в загальноосвітній школі висуваються специфічні вимоги: сформувати в учнів особистісне ставлення до навколишнього середовища, забезпечити розвиток в учнів пізнавальних інтересів до біології і сформувати в них біологічний аспект мислення. Біологія з захоплюючої, цікавої перетворилась на складну науку, і тому основне завдання вчителя полягає в тому, щоб підібрати такі нетрадиційні форми і методики викладання, які б зацікавили кожного учня, спонукали його не тільки вивчати матеріал підручника, а й цікавитись додатковою літературою.

За такого підходу кожен учень розвивається як носій творчого досвіду, сприймає навколишній світ через цей досвід. Таким чином здійснюється формування соціально значущих цінностей, що є головним завданням. Проблема адаптації людини в сучасному суспільстві є досить актуальною. Це зумовлене змінами, що відбуваються в зовнішньому природному й соціальному середовищі, життєдіяльності людей, становленням нових суспільних відносин, входженням суспільства в нову (інформаційну) фазу свого розвитку. У цій ситуації завдання освіти полягає насамперед у розвитку готовності людини реалізувати свій особистий і професійний потенціал у нових мінливих умовах. Для цього потрібна система навчання, здатна навчити дитину адаптуватися до умов життя і функціонування. Для досягнення цієї мети необхідно мати здатність сприймати і засвоювати певні знання, формувати необхідні навички і вміння, узагалі – здатність сприймати нові знання різного рівня та спрямованості, застосувати їх у професійній та особистій діяльності.

Реформування всіх сфер розвитку Української держави значною мірою впливає на умови організації педагогічного процесу в сучасних школах. Це зумовлює принципово нові вимоги до діяльності вчителя та учнів. Нова освітня філософія визначила головну стратегію педагогічної діяльності: спрямування навчально-виховного процесу на формування духовного світу особистості, утвердження загальнолюдських цінностей, розкриття потенційних можливостей та здібностей учнів. При цьому навчання, виховання, самовиховання, виступають як єдиний процес, що розвиває особистість та адаптує її до навколишнього світу.

Тому особливої уваги потребують методики навчання, які є найбільш ефективними, тобто інтерактивні методики, що дають змогу учнівській молоді набути досвіду активно-контрольованого спілкування, висунення й захисту власної думки, вияву своєї сутності.

Практика викладання біології протягом останніх років показує, що є певні труднощі в опануванні великої кількості інформаційного матеріалу,

яким перенасичені програми. З іншого боку інформація швидко застаріває й потребує постійного оновлення. Відчутним у роботі з дітьми стало те, що традиційні підходи до викладання біології не формують головної сьогоденної потреби – уміння вчитися та самостійно працювати з інформацією, усвідомлено засвоювати навчальний матеріал, виділяти головне і відхиляти другорядне.

Тому виникає потреба в запровадженні інтерактивних методик, які б спонукали учнів самостійно цілеспрямовано працювати з інформацією, вирішувати проблемні ситуації, брати участь у дискусіях, відстоювати власну позицію.

Актуальність інтерактивного навчання зумовлена необхідністю підвищення ефективності навчання біології, пошуку ефективних форм і методів організації навчально-виховного процесу, удосконалення технологій проведення уроку, досягнення високого рівня інтелектуального розвитку учнів, забезпечення самореалізації особистості в процесі навчання. В основі такого навчання лежать принципи особистісно орієнтованого навчання та безпосередньої участі кожного учня як шукача шляхів і засобів розв'язання проблем.

Великий внесок у розвиток інтерактивного навчання в освіті України зробив І.О. Пометун. Застосування інтерактивних методик, прийомів, засобів та форм навчально-пізнавальної діяльності на уроках біології аналізують О.Кулініч, Л.Слободянюк, Е.Яковлева.

Мета застосування інтерактивних методик полягає не тільки в спонуканні учнів до активної роботи, а й у ініціюванні їх творчості, розвитку комунікативних навичок.

Об'єкт дослідження – система інтерактивних методик у навчально-виховному процесі.

Предмет дослідження – нестандартні методики навчання, які використовуються на різних етапах уроку та формують вміння і навички учнів у процесі вивчення біології.

Об'єкт, предмет і мета дослідження обумовили такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз форм і методів інтерактивного навчання.
2. Визначити переваги й недоліки інтерактивного навчання.
3. З'ясувати структуру уроку біології із застосуванням інтерактивних методик.
4. Розглянути класифікацію інтерактивних методик навчання та їх використання на уроках біології.
5. Розкрити психологічні аспекти інтерактивних методів викладання біології у старших класах.

6. Розробити рекомендації щодо методики оцінювання навчальних досягнень з біології на інтерактивних заняттях.

У процесі роботи було використано такі методи дослідження: теоретичний аналіз вітчизняних і зарубіжних джерел із методики викладання біології; вивчення та аналіз педагогічного досвіду роботи з дітьми; метод дискусій, проектів; емпіричні методи: вивчення документальних джерел, педагогічне спостереження, порівняння, бесіда, опитування.

РОЗДІЛ 1. Особистісно-мотиваційний підхід в інтерактивних формах навчання

Орієнтація на особистість вимагає від учителя запровадження педагогічних технологій, які включають учнів в активну діяльність, стимулюють розвиток мислення, уяви, викликають зацікавленість і позитивне ставлення до навчання.

На сьогодні існують різні стратегії навчання:

- дедуктивне (лекція, опитування, показ, демонстрація);
- самостійне (письмові, курсові роботи, реферати);
- індуктивне (ділові ігри);
- інтерактивне (взаємодіюче, засноване на спілкуванні).

Слово «*інтерактив*» прийшло до нас з англійської, від слова «interact», де «inter» — *взаємний* і «act» — *діяти*. Отже, інтерактивний — здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивне навчання — це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету: створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Суть інтерактивного навчання в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів.

Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють.

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, дає змогу педагогові стати справжнім лідером дитячого колективу. Понад 2400 років тому Конфуцій сказав:

Те, що я чую, я забуваю.

Те, що я бачу, я пам'ятаю.

Те, що я роблю, я розумію.

Ці прості твердження обґрунтовують необхідність використання активних методів навчання. Дещо змінивши їх, можна сформулювати кредо інтерактивного навчання:

Те, що я чую, я забуваю.

Те, що я чую й бачу, я трохи пам'ятаю.

Те, що я чую, бачу й обговорюю, я починаю розуміти.

Коли я чую, бачу, обговорюю й роблю, я набуваю знань і навичок.

Коли я передаю знання іншим, я стаю майстром.

Інтерактивна методика — це така організація навчального процесу, за якої неможлива неучасть школяра у колективному взаємодоповнюючому, заснованому на взаємодії всіх його учасників процесі навчального пізнання: або кожен учень має конкретне завдання, за яке він повинен публічно відзвітуватись, або від його діяльності залежить якість виконання поставленого перед групою та перед усім класом завдання. Інтерактивні методики навчання включають у себе чітко спланований очікуваний результат навчання, окремі інтерактивні методи і прийоми, що стимулюють процес пізнання, та розумові й навчальні умови та процедури, за допомогою яких можна досягти запланованих результатів. Так, наприклад, робота учнів у групах і парах, взаємонавчання учнів у парах змінного складу, дає особливі результати.

1.1.Форми та методи інтерактивного навчання

При інтерактивному навчанні важливе місце належить колективній (кооперативній) формі навчальної діяльності. Суттєвими компонентами співпраці є:

- позитивна взаємозалежність, при якій учні розуміють, що вони пов'язані один з одним такою мірою, що один не може бути успішним, якщо не будуть успішними всі;
- особистісна взаємодія, що стимулює діяльність (сюди належить і усне пояснення того, як вирішувати проблеми, і передача друзям власних знань, і перевірка розуміння, і обговорення досліджуваних понять);
- індивідуальна і групова підзвітність. Два рівні підзвітності мають бути включені в уроки.

(**Групова** — уся група відповідає за досягнення мети. **Індивідуальна** — частка кожного у вирішенні завдання.);

- розвиток навичок міжособистісного спілкування і спілкування в невеликих групах. Спільне навчання є складнішим, ніж конкурентне чи індивідуальне, оскільки учні водночас мають виконати і певні завдання, і групову роботу;
- обробка (аналіз, опрацювання) даних про роботу групи.

Методи і техніки, що використовуються в інтерактивному навчанні такі:

- презентації;
- демонстрації;
- зворотний зв'язок;
- робота в малих групах;
- планування подальших дій;
- «розумовий штурм»;
- прогнозування;
- відсіювання;
- узагальнення ідей;
- «карусель»;
- робота в домашніх і змінних групах;
- рольові ігри;
- «мікрофон»;
- «займи позицію»;
- «коло ідей»;
- «акваріум»;
- «ажурна пилка»;
- метод «Прес»;
- «кути»;
- «мозаїка»;
- незакінчені речення та ін.

Яку саме з даних технологій вибрати, вирішує сам учитель, враховуючи при цьому свій досвід, вміння й навички дітей, психологічні особливості класу та інші чинники, які мають вплив на навчально-виховний процес.

Саме в умовах особистісно зорієнтованого навчання відбувається становлення та розвиток таких важливих якостей особистості, як рефлексивність, спонтанність, критичність мислення, уміння працювати з інформацією, спілкуватися та відповідати за наслідки власних дій. Організовуючи роботу на уроці, потрібно звертати увагу на розвиток таких важливих сфер особистості, як мотиви, емоції, потреби, інтереси, відносини, а також спілкування у колективі. Людині від природи закладено великі потенційні можливості. Деякі з них проявляються лише у відповідній діяльності, тому їх не вдається помітити в умовах традиційного навчання. Програми навчання розраховані, як правило, на середнього за здібностями учня, а обдаровані та діти з посередніми здібностями не завжди можуть себе проявити.

Тому саме ігрові та інтерактивні форми навчання дають змогу виявити і розвинути здібності чи нахили. У процесі навчання з використанням ігрових методів і форм відображається хід педагогічної взаємодії, який характеризується постійною зміною діяльності вчителя та учнів. Він

зумовлює зміну якостей особистості кожного школяра завдяки власній діяльності, спрямованій на засвоєння певного обсягу матеріалу.

На відміну від звичайних уроків, метою яких є оволодіння знаннями, вміннями та навичками, нестандартний урок найбільш повно враховує вікові особливості, інтереси, нахили, здібності кожного учня. У ньому поєдналися елементи традиційних уроків - сприйняття нового матеріалу, засвоєння, осмислення, узагальнення – але у незвичайних формах.

Саме такі уроки містять в собі елементи майбутніх технологій, які при групуванні їх у певну систему, що ґрунтується на глибокому знанні потреб, інтересів та здібностей учнів, можуть стати дійсно інноваційними.

Найбільш поширені такі форми нестандартних уроків:

Дослідницький урок, його мета полягає в одержанні навчальної інформації з першоджерел. Ці уроки розвивають спеціальні вміння і навички, стимулюють пізнавальну активність та самостійність. Учні вчаться працювати з підручниками, періодичною пресою, енциклопедіями, хрестоматійним матеріалом.

Театральна (театралізована) вистава.

На відміну від рольової гри, вистава передбачає більш чітким сценарій, яким регламентує діяльність учнів безпосередньо на уроці і збільшує їхню самостійність під час підготовки сценарію. Театралізовані вистави спрямовані на те, щоб викликати інтерес до навчання, вони опираються на образне мислення.

Уроки-рольові ігри.

На уроці обговорюються ті чи інші проблеми, учні вчаться доводити правильність своєї думки і робити висновки.

Такі ігри розвивають пізнавальний інтерес, активізують розумову діяльність.

Під час гри учні краще засвоюють матеріал, вчаться застосовувати набуті знання у нових ситуаціях.

Рольова гра вимагає від дітей прийняття, конкретних рішень у проблемній ситуації в межах ролі. Кожна гра має чітко розроблений сценарій, головну частину якого необхідно доопрацювати учням. Отже, пошук вирішення проблеми залишається за учнями.

Урок-прес-конференція.

Така форма уроку розвиває активність, пошукові здібності, вміння розкривати суть певної проблеми, стисло і коротко висвітлювати її, конкретно відповідати на поставлені питання. Вона вчить самостійно здобувати знання.

Урок-гра «Що? Де? Коли?».

Група заздалегідь поділена на три команди, обрано капітанів, роздані домашні завдання, підготовлені номери команд, картки обліку з прізвищами капітанів.

Для проведення уроків використовують прилади, з якими учні працювали під час вивчення розділу, таблички з формулюваннями для розмітки, гонг, емблема клубу «Що? Де? Коли?» (Слово - символ мудрості.)

Гра проходить у 6 етапів.

I. Вступне слово вчителя.

II. Розминка. Повторення всіх ключових питань теми, в яких враховуються міжпредметні зв'язки.

III. Визначення часу на обдумування запитання і кількості балів за відповідь. Арбітрів обирають з-поміж учасників гри.

IV. Гра «Що? Де? Коли?»

V. Підведення підсумків. Підраховують бали з урахуванням виконаного домашнього завдання, картки обліку кожної команди заповнюють арбітри. Капітани команд і вчитель підводять підсумки.

VI. Заключне слово вчителя.

Урок-КВК.

КВК дуже популярний серед учнів. Такий вид роботи можна використовувати на повторювально-узагальнюючих уроках.

У процесі підготовки учні вчаться творчо мислити, "здобувати" знання, швидко знаходити правильну відповідь і подавати її винахідливо. Вчаться уважно вислуховувати і розуміти своїх товаришів, допомагати їм.

Організація і проведення КВК.

Результат залежить від правильної організації і підготовки. КВК - це гра, змагання і неможливо збирати команду напередодні змагання. Тому команди формують за один – два тижні до КВК.

Для емоційного настрою має значення й обстановка. Можна переставити столи, використати музику, слайди, оформити клас плакатами, газетами, гаслами.

Урок починає учитель, він же ведучий КВК, він же старший суддя. КВК триває урок (45 хв.) Кожна правильна відповідь оцінюється балами.

Діти ознайомлені з правилами гри заздалегідь, тому почувають себе впевнено.

Урок-капітал-шоу «Поле чудес»

Готуючись до уроків, учні вчаться складати кросворди і ребуси.

Гру «Поле чудес» можна провести для повторення нового матеріалу, при звірці домашнього завдання, на повторювально-узагальнювальному уроці, гри використовують різні слова, поняття, визначення.

Клас ділять на дві-три команди (скільки рядів, парт у класі). Представники кожної з команд почергово називають букви у слові, схованому під клітинами. Відгадавши букву, команда одержує бал, а не відгадавши – 0.

У грі використовується вовчок і цупкий папір, на якому намальовано коло, воно поділене на такі сектори: «Підказка теми» (якщо стрілка зупиниться у ньому секторі, то вчитель-ведучий може підказати, якої теми це слово стосується), «Пропусти хід», «Підказка букви» (у цьому випадку гравцеві пощастило, він гриме підказку на будь-яку букву, навіть, якщо першу назвав неправильно), незаповнений чистий сектор дає право учасникові назвати свою букву чи слово.

Можна провести гру як телевізійне капітал-шоу. Краще всього проводити такі уроки як підсумкові з теми чи розділу.

До початку гри малюють на дошці рамку для слова, що відповідає кількості букв. Учні починають відгадувати букви. Ті, що сидять за першою партою першого ряду (якщо їх сидить двоє), самі вирішують, хто буде називати перший. Бали одержують обоє.

Якщо букву не відгадали, то хід переходить до учнів, що сидять за першою партою другого ряду і т. д.

Якщо хтось хоче відгадати все слово відразу, то йому надається таке право. При неправильній відповіді учень вибуває з гри (без оцінювання), а при правильній отримує можливість заробити 8 балів.

9-10 балів ставиться тоді, коли учень може розповісти, що означає відгадане слово, а при необхідності й показати на карті.

При підказці замінюють слово. Але, як правило, підказок не буває, кожен хоче одержати високі бали.

Урок-аукціон.

«Товаром» на уроці-аукціоні є знання учнів. «Товар» на аукціоні – це «лот», продавець – «купець». Ведучим бажано бути вчителів.

Підготовка до уроку здійснюється за 2 тижні. Призначаються «купці», які готують лоти, а також «банкір», який відповідає за підготовку аудиторії і зведеної таблиці результатів аукціону. Аудиторія – учні, які добре встигають з предмета.

Інші учні утворюють «акціонерні товариства» (АТ) по певній кількості учнів у кожному. Товариства обирають своїх «президентів».

Урок – брейн-ринг.

Брейн-ринг – відома телевізійна гра, де стартом є складне цікаве запитання, а фінішем – правильна відповідь. Необхідно швидко зреагувати, адже час прийняття рішення обмежений.

Організаційні питання:

1. Наявність спеціально обладнаного приміщення (класу), кількість ігрових столів відповідає кількості команд.

2. На кожному столі сигнальний пристрій або дзвінок, який сповіщає ведучого про готовність команди відповідати.

3. Згідно з умовами гри потрібно одного ведучого, який одночасно буде організатором і арбітром гри (як правило, це вчитель).

4. У 1-му турі брейн-рингу команда повинна дати правильну відповідь на три запитання, лише тоді вона може зайняти стіл лідера.

5. Команда, яка найдовше втримається за столом лідера, вважається переможцем гри.

6. Підготовка запитань для брейн-рингу.

Аналіз результатів. За результатами гри можна зробити висновок щодо рівня підготовки учнів класу з даної теми, їхнього вміння логічно мислити, швидко приймати рішення.

Урок-диспут.

Дискусія, розгляд, дослідження. Це обговорення спільного питання, проблеми з метою правильного вирішення. Дискусія виникає внаслідок спілкування вчителя і учнів, один з одним, у процесі вирішення проблемної ситуації.

Механізм виникнення дискусії: проблемна ситуація, що характеризує психологічний стан учнів, поряд з інтелектуальними труднощами супроводжується підвищенням пізнавальної активності і бажанням розібратися у проблемі.

Будь-яка дискусія включає три компоненти:

1. Пізнавальний, включає знання про предмет, що викликає суперечку і проблемну ситуацію, яка виникла.
2. Операційно-комунікативний, означає вміння вести суперечку, відстоювати свою точку зору, володіти способами здійснення логічної операції.
3. Емоційно-оціночний. Цей компонент включає емоційні переживання, потреби, цінності, відносини, мотиви, оцінки.

Дискусія повинна бути частиною навчального процесу. Є декілька видів дискусії:

1) спонтанна дискусія, що виникає в ході спільного вирішення проблеми всіма учнями чи групою учнів. Це буває тоді, коли проблема учням дуже близька;

2) заздалегідь запланована дискусія. Для цього учнів попередньо ознайомлюють з предметом суперечки. Вони опрацьовують відповідну літературу. Учні мають достатньо знань для розв'язання проблеми.

Для дискусії характерні такі поняття: знання, вміння, навички, досвід творчої діяльності.

Необхідно назвати мету уроку. Може бути попередньо даний учням текст і після його прочитання висувається проблема. Поділяють дискусії і за кількістю учасників. Коли в дискусії беруть участь два учні, то це дискусія-діалог. Є групові дискусії, де задіяні групи, і є масова дискусія, в якій залучені всі учні.

Кожен період розвитку суспільства має свої соціальні цілі. Перехід у нове тисячоліття і реформування школи потребують змін у теорії і практиці навчання. Актуальним завданням біологічної освіти є розвиток особистості учня. У процесі роботи розвивається творчий потенціал учнів, їхня активність у пізнанні, уміння застосовувати теоретичні знання на практиці, у неординарній ситуації.

1.2. Переваги й недоліки інтерактивного навчання

На відміну від традиційних методик, інтерактивні навчальні методики не вибираються для виконання певних навчальних завдань, а самою своєю структурою визначають кінцевий результат. Та, як і будь-яка методика, взаємонавчання має свої позитивні й слабкі сторони, які необхідно враховувати, використовуючи цю технологію.

Переваги використання інтерактивних методик навчання такі:

1. Учитель має можливість раціонально розподілити свій час, допомагаючи активніше дітям зі спеціальними проблемами – особистісними та інтелектуальними.
2. Зникає ряд труднощів, пов'язаних з дисципліною. На уроці всі активні та всі зайняті справою.
3. Учні, виступаючи в ролі вчителя, набувають певних навичок, які допомагають їм повірити у свої власні сили та ставитися до вчителів з більшою повагою.

Недоліки використання інтерактивних методик:

1. Важко налаштувати дітей на механізм взаємонавчання.
2. Учителеві важко контролювати процес навчання, а результат не завжди ефективний.
3. На перенавчання потрібен додатковий час.

Щоб подолати слабкі сторони, слід пам'ятати:

1. Як педагогу, так і учням треба звикнути до даних технологій, тому слід поступово включати елементи цієї моделі.

2. Слід добре готуватися, підбирати матеріал.
3. Треба добре пояснити правила гри.
4. Створити атмосферу серйозного навчання, а не простої гри.
5. Слід проаналізувати навчальну дисципліну (може ця технологія не дасть бажаних результатів).
6. Педагог має старанно планувати свою роботу, впроваджуючи інтерактивні технології.

Безумовно, не всі викладачі «створені» для інтерактивного навчання. Проте використання його дає можливість фахово зростати, змінювати себе, навчатися разом з учнями. Уже після кількох уроків викладач зможе відчувати, як змінилося ставлення до нього учнів, а також сама атмосфера в класі – і це послужить додатковим стимулом до роботи з інтерактивними методами.

РОЗДІЛ 2. Підготовка й впровадження інтерактивних методів на уроках біології

Особливістю інтерактивного навчання в курсі шкільної біології є підготовка молодшої людини до життя і громадянської активності в суспільстві та демократичній правовій державі. Це вимагає активізації навчальних можливостей учня замість переказування абстрактної, «готової» інформації, відірваної від їхнього життя і суспільного досвіду. Методика інтерактивних уроків повинна не тільки розкривати учням основні пізнавальні та громадянські вміння, навички і зразки поведінки а й має захоплювати учнів, пробуджувати у них інтерес та мотивацію, навчати самостійного мислення та дій.

Біологія – це сукупність наук про живі істоти, їхню будову, процеси життєдіяльності, взаємозв'язки між собою та умовами навколишнього середовища тощо. Саме сьогоднішнім учням у недалекому майбутньому доведеться вирішувати важливі проблеми, яких усе більше і більше з'являється на планеті. Отже, доцільним є впровадження інтерактивного навчання і на уроках біології.

Ефективність і сила впливу на емоції і свідомість учнів великою мірою залежать від умінь і стилю роботи конкретного вчителя.

Для того, щоб навчання було ефективним, необхідно:

- враховувати мотиви навчання;
- створити позитивну атмосферу навчального процесу;
- використовувати суб'єктивний досвід учнів;
- використовувати різноманітні методи навчання, форми організації навчального процесу;
- запровадити систему контролю за набутими знаннями;

- створювати ситуації успіху;
- використовувати технології дистанційного навчання;
- демонструвати можливість використання набутих знань.

Методика інтерактивного навчання передбачає використання декількох принципів організації уроку:

1. На початку уроку вчитель об'єднує учнів у групи зі змінним, залежно від характеру завдання, складом учасників. Кожна група визначає лідера, який керує її роботою.
2. Кожна група розв'язує певну проблему. Завдання може бути:
 - за складністю однаковим;
 - за змістом та навчальною метою однаковим;
 - за змістом взаємодоповнювати або послідовно пов'язувати;
 - за способом виконання різним або однаковим. Проблемність завдання збуджує активність учнів, спонукає замислитися над матеріалом, з яким вони працюють, дивитися на факти під різними кутами зору. Проблема слід обрати значущу й таку, що викликає позитивні емоції.
3. Опора на учнівський досвід і мінімальні базові знання з теми. Вона здійснюється за допомогою тестування, анкетування, вступної бесіди, обговорення міні-проблеми.
4. Як правило, проблема, яку розглядають, не має раз і назавжди визначеного рішення. Тому всі під час обговорення створюють власну оригінальну версію. Завдання в групі вибирають так, щоб можна було врахувати й оцінити індивідуальний внесок кожного члена групи.
5. Створення на уроці атмосфери співпраці учнів і вчителя, яка виключає страх отримати погану оцінку.
6. Емоційне піднесення й відчуття розкритості створюють сприятливий фон для засвоєння знань, формування вмінь і навичок, розкриття здібностей учнів.
7. На початковому етапі доцільно використовувати роботу в малих групах. Завдання мають бути легкими і короткочасними. (Обговорити короткий текст, взяти інтерв'ю, зробити висновок, виявити проблему...)
8. У кінці заняття обов'язково треба прийти до спільного результату, визначитися з найкращими варіантами вирішення тієї чи іншої проблеми.

Під час навчання учням потрібно мати змогу виробляти навички, працювати певні матеріали, обговорювати, ділитися думками. Адже тому, хто навчається, важливо побачити й почути конкретні приклади, що ілюструють, у який спосіб можна використати почуте, здобуте і засвоєне. Як результат, інтерактивне навчання готує учнів до використання отриманих

знань та практичних навичок під час роботи (практична, контрольна, тематична) та вирішення різних життєвих ситуацій.

2.1 Структура уроку біології із застосуванням інтерактивних методик

Основною формою організації навчальної діяльності є класно-урочна система, яка вже не задовольняє повною мірою всі суспільні потреби. Оскільки саму систему змінити неможливо, то перед педагогами постає завдання вдосконалювати форми організації процесу навчання, знаходити відповіді на запитання: «Як навчати? Як створити умови для розвитку та самореалізації особистості в процесі навчання? Як, залишаючись у рамках класно-урочної системи, підвищити ефективність навчального процесу, досягти високого інтелектуального розвитку учнів, забезпечити оволодіння навичками саморозвитку особистості?».

Значною мірою цього можна досягти, використовуючи сучасні інноваційні методики, зокрема методики інтерактивного навчання, перетворюючи в такий спосіб традиційний урок на інтерактивний.

Застосування інтерактивних методик висуває певні вимоги до структури уроків. Як правило, структура таких занять складається з п'яти елементів:

- а) мотивація;
- б) оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів;
- в) надання необхідної інформації;
- г) інтерактивна вправа – центральна частина заняття;
- д) підбиття підсумків, оцінювання результатів уроку.

Мотивація

Мета цього етапу – сфокусувати увагу учнів на проблемі й викликати інтерес до обговорюваної теми. Мотивація є своєрідною психологічною паузою, яка допомагає учням насамперед усвідомити, що вони зараз почнуть вивчати інший предмет, що перед ними інший учитель і зовсім інші завдання. З цією метою можуть бути використані прийоми, що створюють проблемні ситуації, викликають у дітей подив, інтерес. Це може бути і коротка розповідь, бесіда, і демонстрування наочності, і нескладна інтерактивна технологія («мікрофон», «криголам»). Мотивація чітко пов'язана з темою уроку, вона психологічно готує учнів до сприйняття, налаштовує їх на розв'язання певних проблем. Цей елемент уроку має займати не більше 5 % часу заняття.

Оголошення теми та очікуваних навчальних результатів

Мета – забезпечити розуміння учнями змісту їхньої діяльності, тобто того, чого вони повинні досягти на уроці і чого від них чекає вчитель.

Діти мають розуміти, навіщо вони прийшли на ваш урок, до чого їм треба прагнути і як будуть перевірятись їхні досягнення.

Для того щоб почати з учнями спільний процес руху до результатів навчання, у цій частині інтерактивного уроку потрібно:

- назвати тему уроку або попросити когось із учнів прочитати її;
- якщо назва теми містить нові слова або проблемні питання, звернути на це увагу учнів;
- попросити когось із учнів оголосити очікувані результати за текстом у посібнику або записом на дошці, пояснити необхідне, якщо йдеться про нові поняття, способи діяльності тощо;
- нагадати учням, що наприкінці уроку ви будете перевіряти, наскільки вони досягли результатів, пояснити, як ви будете їх оцінювати. Цей елемент уроку має займати не більше 5 % часу заняття.

Надання необхідної інформації

Цей елемент не є обов'язковим на кожному уроці, просто вчитель надає учням інформацію з даної теми (навчальний матеріал, що буде використаний учнями в ході їхньої роботи).

Інтерактивна вправа – центральна частина заняття

Її метою є засвоєння навчального матеріалу, досягнення результатів уроку. Інтерактивна частина уроку має займати близько 50—60 % часу на уроці. Обов'язковою є така послідовність і регламент проведення інтерактивної вправи:

- інструктування – учитель розповідає учасникам про мету вправи, правила, послідовність дій і кількість часу на виконання завдань; запитує, чи все зрозуміло (2-3 хв);
- об'єднання в групи і (або) розподіл ролей (1—2 хв);
- виконання завдання, при якому вчитель виступає як організатор, помічник, ведучий дискусії, прагнучи надати учасникам максимум можливостей для самостійної роботи і навчання у співпраці один з одним (5—15 хв);
- презентація результатів виконання вправи (3— 15 хв);
- рефлексія результатів учнями: усвідомлення отриманих результатів, що досягається шляхом їх спеціального колективного обговорення або за допомогою інших прийомів (3—15 хв).

Підбиття підсумків (рефлексія) уроку

Підбиття підсумків — дуже важливий етап інтерактивного навчання. Саме тут з'ясовується зміст проблемного; підводиться риска під знаннями,

що мають бути засвоєні, і встановлюється зв'язок між тим, що вже відомо, і тим, що знадобиться у майбутньому.

Підсумковий етап має такі стадії:

- 1) установлення фактів (що відбулося?);
- 2) аналіз причин (чому це відбулося?);
- 3) планування дій (що нам робити далі?).

Для підсумків уроку та оцінювання його результатів у балах доцільно залишати до 20 % часу.

На кожному етапі уроку можна застосовувати різні інтерактивні вправи.

2.2 Класифікація інтерактивних методик навчання

Залежно від мети уроку та форм організації навчальної діяльності учнів інтерактивні методики поділяються на чотири групи:

- 1) інтерактивна методика кооперативного навчання;
- 2) інтерактивна методика колективно-групового навчання;
- 3) методика ситуативного моделювання;
- 4) методика опрацювання дискусійних питань.

Розкрию конкретніше кожен групу інтерактивних методик і наведу приклад їх використання на своїх уроках біології.

Інтерактивна методика кооперативного навчання

На уроках засвоєння і на уроках застосування знань, умінь і навичок доцільною є організація парної і групової роботи. Це може відбуватися одразу ж після викладу вчителем нового матеріалу, на початку нового уроку замість опитування, на спеціальному уроці, присвяченому застосуванню знань, умінь і навичок, або бути частиною повторювально-узагальнюючого уроку.

На своїх уроках я найчастіше використовую інтерактивні методики: робота в парах, «карусель», робота в малих групах, «акваріум», «кути», «коло ідей», мозковий штурм та інші.

Познайомимося ближче з роботою в малих групах. Цю технологію варто використовувати для вирішення складних питань, що потребують колективного розуму.

Щоб організувати роботу, треба дотримуватися певної послідовності в організації та проведенні:

1. Переконатися, що учні володіють знаннями та вміннями, необхідними для виконання завдання.
2. Об'єднати учнів у групи. П'ять учнів – оптимальний варіант.

3. Запропонувати їм сісти по групах. Переконатися, що учні сидять по колу. Усі члени групи мають бачити один одного.
4. Повідомити про ролі, які діти мають виконувати, попередньо розподіливши їх поміж собою (голова, секретар, посередник, доповідач або інші).
5. Бути уважними до питань внутрішнього групового керування.
6. Дати кожній групі конкретне завдання й інструкцію щодо роботи.
7. Стежити за часом. Його повинно бути досить. Підготувати окремі завдання для тих, хто впорається раніше.
8. Бути готовими до підвищеного шуму.
9. Пропонувати допомогу групам, якщо така потрібна, не нав'язуючи своїх думок, рішень.
10. Запропонувати групам подати результати роботи. Обговорити дану тему всі разом і визначити спільний результат (можливий запис рішень).
11. Запитати в учнів, чи була проведена робота корисною і чого вони навчилися.
12. І обов'язково я звертаю увагу на те, щоб прокоментувати роботу груп, забезпечте нагороди чи заохочення.

Методично грамотно організована групова діяльність учнів створює завжди оптимальні умови для підвищення ефективності уроку.

Об'єднуючи учнів у навчальні групи, необхідно враховувати індивідуальну інформованість окремих учнів з певного предмета, тому що різний рівень знань та життєвого досвіду створюють передумови для розвитку інтелекту, здорової конкуренції, гармонійних і гуманних взаємин між людьми.

Найбільш дієвими виявляються навчальні групи, в яких учні внаслідок своїх індивідуальних особливостей, різного життєвого досвіду можуть доповнювати один одного. У результаті навчальної діяльності учнів їхні знання та вміння, точки зору інтегруються зусиллями всіх учасників групи і формують знання вищого рівня, ніж просто сума різних думок. Такий підхід до організації навчальних груп на уроках загальної біології сприяє повноцінному, всебічному, насиченому взаємообміну предметною інформацією.

Отже, з огляду на те, що оптимальним критерієм об'єднання учнів у групи є рівень їхніх знань з біології, групи мають бути змішаними. Така якісна комплектація групи сприяє інтенсифікації розумової діяльності учнів як з низьким, так і з високим інтелектуальним рівнем розвитку, вирівнюванню їхніх знань, розвитку наполегливості у праці, впевненості у своїх силах, відповідальності перед колективом, підвищує темп працездатності та ефективність роботи навчальної групи.

Застосовуючи групову методiku засвоєння матеріалу, я помітила, що оптимальна кількість учнів у групі – 5 осіб.

Тому що:

1. Група такого кількісного складу не буде розпадатися на підгрупи і спроможна діяти як монолітний орган самоврядування.
2. На одному 45-хвилинному занятті з біології можна:
 - провести усне опитування усіх його учасників;
 - опрацювати достатню кількість інформаційного матеріалу, схем, щоб досягти успіху та отримати задоволення від спільної роботи;
 - здійснити взаємоконтроль засвоєння навчального матеріалу й оцінювання результатів групової роботи;
 - виявити індивідуальні показники ефективності навчання (продуктивність роботи і активність учнів) у вирішенні групових завдань.
3. Навчальна група учнів у складі п'яти осіб здатна розвинути високий рівень інтеграції індивідуальних зусиль, вміння слухати; продемонструвати мобільність, толерантність і співпереживання; сформувати навички організованої співпраці; максимально збільшити активність, не порушуючи дисциплінарного порядку на уроці; стимулювати вільний обмін думками і контролювати внесок кожного у вирішення поставленого групі завдання.
4. Такий кількісний склад навчальних груп дає змогу ізольовано, компактно розмістити групи в типовій класній кімнаті, зважаючи на те, що створення необхідних психолого-педагогічних умов для самореалізації дитини – це пріоритетне завдання групової форми навчання.
5. Непарна кількість учасників групи має змогу:
 - вирішити конфліктну ситуацію методом голосування, якщо виникає неузгодженість під час розв'язування завдання;
 - встановити приблизно однаковий темп роботи для всіх учасників групи;
 - організувати повноцінне обговорення у групі, раціонально використовуючи відведений для цього час.
6. За такого кількісного складу навчальних груп учителю легше задіяти одночасно всі групи і кожного учня й контролювати їхню діяльність.

Як показує досвід, найбільш ефективним є застосування групової форми діяльності учнів основної школи на семінарських заняттях, для виконання практичної роботи і організації нестандартних форм навчання з біології.

Розгляньмо методiku проведення деяких інших інтерактивних методів.

«Купи». Це – колективне навчання, що вимагає від учасників робити вибір, спонукає їх шукати обґрунтування вибору та практикуватися в уважному вислуховуванні інших точок зору.

Організація роботи:

1. Оголошення різних точок зору.
2. Учні, що поділяють одну точку зору, сходяться в «кутах». Обговорення у своєму «куті». Визначення спільної точки зору.
3. Учні розходяться по інших «кутах» і там розказують своє та вислуховують думку інших.
4. Учасники повертаються у свої групи і розказують усім про почуте.

«Коло ідей». Прикладом роботи в малих групах є технологія «коло ідей», метою якої є вирішення суперечливих питань, створення списку ідей та залучення всіх учнів до обговорення поставленого питання. Технологія застосовується, коли всі групи мають виконувати одне й те саме завдання, яке складається з декількох питань, які групи представляють по черзі (по колу).

Інтерактивні методи колективно-групового навчання

До цієї групи належать інтерактивні технології, що передбачають одночасну спільну (фронтальну) роботу всього класу.

Сюди входять: «обговорення проблеми в загальному колі», «мікрофон», «незакінчені речення», «розумовий штурм», «ажурна пилка», «аналіз ситуації», «дерево рішень» та інші. Розгляньмо деякі з них.

«Мікрофон». Надає можливість кожному сказати щось швидко, коротко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку, позицію. Як організувати роботу?

1. Ставимо запитання класу.
2. Пропонуємо якийсь предмет — «мікрофон», який учні передаватимуть один одному, по черзі беручи слово.
3. Надаємо слово тільки тому, хто отримує «мікрофон».
4. Пропонуємо учням говорити лаконічно й швидко.
5. Не коментуємо і не оцінюємо відповіді.

Розгляньмо приклад використання даної технології.

1. Яку рослину в Україні називають другим хлібом?(Картоплю.)
2. Який відсоток сонячної енергії засвоюється зеленими рослинами для синтезу органічних речовин? (1- 5%.)
3. У якому році вперше видано міжнародну Червону книгу?(1966.)
4. Яку рослину додають у славнозвісне вино «Мартіні б'янко»? (Полин.)

«Незакінчені речення». Дає можливість ґрунтовніше працювати над формою висловлення власних ідей, порівнювати їх з іншими.

Організація роботи.

Учитель формулює незакінчене речення і пропонує дітям, висловлюючись, закінчувати його.

Наприклад під час вивчення білків учні продовжують такі речення:

1. Денатурація – це...
2. Послідовність амінокислотних залишків – це ...
3. Усі ферменти за своїм хімічним складом є ...
4. Транспортна функція білка можлива завдяки властивості...
5. Каталаза присутня в...
6. Рухова функція білка виявляється при...

«Пошта». Така технологія забезпечує чи не єдину форму індивідуального розв'язання проблеми учасниками.

Алгоритм проведення:

1. Розсадити учасників навколо столів (щоб утворилося коло).
2. Роздати кожному учасникові конверт та аркуші паперу. У верхньому кутку конверта написано ключову фразу: «Проблема, яку я маю вирішити, полягає в...».
3. Учні закінчують речення чітким описом проблеми (на конверті).
4. Кожен учасник передає свій конверт сусідові. Той читає проблему і на аркуші пише можливий варіант її вирішення, кладе аркуш у конверт і передає іншому. Конверти рухаються по колу.
5. Коли учасники врешті знову отримують свої конверти, вони зачитують можливі варіанти.
6. Вибирається найкраща ідея.

«Мозковий штурм». Мета «мозкового штурму» в тому, щоб зібрати якомога більше ідей щодо проблеми від усіх учнів протягом обмеженого періоду часу.

Порядок проведення:

1. Запропонуйте учням сісти так, щоб вони почувалися зручно та невимушено.
2. Визначте основні правила.
3. Повідомте їм проблему, яку треба вирішити.
4. Запропонуйте учасникам висловити свої ідеї.
5. Записуйте їх по черзі надходження. Не вносьте в ідеї ніяких коректив.
6. Спонукайте учасників до висування нових ідей, додаючи при цьому свої особисті.
7. Намагайтеся не допустити глузування, коментарів або висміювання яких-небудь ідей.

8. Продовжуйте доти, доки будуть надходити нові ідеї.
9. На закінчення обговоріть та оцініть запропоновані ідеї, виберіть та відзначте найкращі.

Наприклад:

Учитель ставить проблему: відомий російський фізіолог І.П.Павлов писав: «Людина могла б дожити до 100 років, якби вона своєю нестриманістю, своєю безсистемністю, своїм безвідповідальним ставленням до свого організму не зводила би цей нормальний вік до набагато менших цифр... Щоб залишитися здоровим довгі роки потрібні...» Продовжте думку І.П.Павлова.

(Учитель або асистент учителя записують відповіді на дошці, коментують їх, роблять висновок.)

Висновок. Щоб залишатися здоровим довгі роки, потрібно конкретні дії, велике бажання та сила волі.

Учитель. Щоб бути здоровим, треба усвідомити, що здоров'я – найбільше багатство.

Інтерактивні методики ситуативного моделювання

Методика ситуативного навчання — моделювання події, явища, виконання певних ролей. Учня надається максимальна свобода інтелектуальної діяльності, яка обмежена лише визначеними правилами гри.

«Модель навчання у грі — це побудова навчального процесу за допомогою включення учня у гру. Арсенал інтерактивних ігор досить великий, але найбільш поширеними серед них є моделюючі. Як правило, кожна така модель навчання реалізується за чотири етапи:

1. Орієнтація (введення учнів у тему, ознайомлення з правилами гри).
2. Підготовка до проведення гри (визначення ігрових завдань, ролей, виклад сценарію...).
3. Основна частина — проведення гри.
4. Обговорення. Інтерактивна методика включає такі типи навчальних ігор: ділові ігри, рольові ігри, дидактичні ігри.

Рольова гра. Мета рольової гри — набути досвіду шляхом гри, допомогти навчитися через досвід та почуття. Під час рольової гри учні вчаться аналізувати, думати, бути самостійними й відповідальними. Адже виконання будь-якої ролі потребує певних зусиль і творчості. Іноді проведення таких ігор потребує попередньої підготовки учнів (консультантів, спеціалістів, керівників...), і це сприяє поглибленню знань.

Використання інтерактивних форм на уроках дає змогу:

- створити комфортне середовище для навчання;

- підвищити ефективність засвоєння знань завдяки мотивації та активізації сприйняття;
- орієнтувати на практичну діяльність;
- систематизувати знання;

Також у різних курсах вивчення біології застосовую відповідно до методик викладання такі ігрові моменти як:

Гра «Склади кросворд»

За поданими словами треба скласти кросворд до даної теми. Досить цікаво учні складають на уроці алфавітні ребуси. Зокрема коли йде вивчення теми «Зорова сенсорна система» . Учні використовують номер букв алфавіту і за номерами складають назви органів зору.

Гра «Музичний ринг»

Кожна команда за 1 хв. готує якомога більшу кількість пісень, у яких вживається біологічні поняття.

Метод «Займи позицію»

Цей метод дозволяє розглянути протилежні позиції і допомагає познайомитися з альтернативними поглядами, спрогнозувати наслідки індивідуальної позиції (для природи, суспільства, виробництва, окремих людей тощо...), учить захищати власну думку і слухати інших.

Порядок проведення:

- а) учитель називає тему і пропонує висловити свою думку учням;
- б) учні займають місце у групі (біля плаката з написами: «так», «ні», «не знаю»), яка відповідає їхній позиції;
- в) підготовка до обґрунтування своєї позиції (чому саме її обрали);
- г) висловлювання своїх думок класу, застосувавши метод «ПРЕС»;
- д) вислуховування всіх охочих;
- є) якщо хтось змінив позицію, він переходить до іншої групи і пояснює причину.

Інтерактивне навчання є надзвичайно цікавим і ефективним методом у сучасній методиці викладання біології. Саме така методика дає змогу зробити урок біології змістовним, творчим, пізнавальним і цікавим як для дітей, так і для вчителя. Інтерактивні методики розкривають перед учителем і перед учнями величезний творчий потенціал і можливість бути справжніми майстрами своєї справи [7].

2.3 Психологічні аспекти інтерактивних методів викладання біології у старших класах

Дорослішають учні — «дорослішають» і поставлені перед ними навчальні завдання. Якщо діти навчилися працювати в групах, засвоїли технології спільного розв'язання проблем, уміють робити висновки, аналізувати ситуації, можна поступово здійснювати впровадження більш складних педагогічних методик і технологій. Ідеться про семінари, диспути, конференції, ділові ігри. Тривалий час такі форми проведення уроків вважалися нетрадиційними, однак сучасні вимоги освітнього процесу сприяють перегляду позицій, перетворенню названих форм на найбільш прийнятні для сучасної школи. Розглянемо декілька таких методик та проведення окремих форм інтерактивних уроків, які я використовую у своїй роботі на уроках біології.

Урок-семінар

Урок-семінар — одна з форм організації навчання, що спрямована насамперед на формування вмінь учнів самостійно працювати з навчальним матеріалом. Незважаючи на те, що семінар — це урок творчості, який важко спрогнозувати в усіх деталях, його підготовку та проведення можна сконструювати за допомогою певних технологій.

Проведення такого уроку вимагає етапу попередньої підготовки, який включає:

- повідомлення теми й розробку семінару;
- рекомендації необхідної літератури або інших джерел (Internet, відео);
- методичні рекомендації (як правильно організувати підготовку теми);
- консультації з найскладніших питань теми;
- практичні завдання учасникам семінару.

Існують такі типи уроку семінару: випереджальний, навчальний, узагальнюючий.

Випереджальний проводиться на початку вивчення невеликої за обсягом та нескладної теми. Головна мета — формування вмінь орієнтуватися у змісті навчального матеріалу і передбачає попередню розробку групових та індивідуальних завдань навчального характеру.

Навчальний проводиться в процесі вивчення теми. Головна мета — поглиблення та систематизація знань, формування вмінь використовувати теоретичні знання на практиці. Передбачає попередню розробку навчальних закладів дослідницького характеру.

Узагальнюючий проводиться після вивчення теми. Головна мета — формування вмінь і навичок самостійно систематизувати та поглиблювати знання, застосовувати їх на практиці. Передбачає ретельну підготовку, визначення безпосередньої ролі кожного учня як учасника, диференціацію завдань, підбір додаткової літератури.

Урок-конференція

Учнівська конференція — одна з форм організації уроку, яка базується на творчому обговоренні та розв'язанні проблеми, що обговорюється. Метою уроку-конференції, як і семінару, є поглиблення та розширення діапазону знань учнів, формування вмінь самостійно працювати з різними джерелами знань, розвиток творчих здібностей, комунікативних навичок, створення умов для самореалізації старшокласників. Незважаючи на різноманітність висунутих на конференцію проблем, розрізняють такі типи конференцій: оглядова, тематична і підсумкова. Оглядова проводиться за однією, або кількома пов'язаними проблемами на початку вивчення теми з метою розкриття перспективи вивчення або наприкінці вивчення з метою поглиблення та систематизації знань.

Тематична проводиться за окремою темою, що вивчається, і може охоплювати кілька навчальних курсів. Підсумкова проводиться на завершальному етапі вивчення певного розділу програми. *Як і урок-семінар, учнівська конференція передбачає етап попередньої підготовки, який включає:*

- вибір теми конференції (на основі анкетування або усного опитування старшокласників);
- розробка плану та формулювання цілей конференції;
- оголошення конкурсу на кращу доповідь та наочні матеріали;
- розподіл обов'язків між учасниками (одні готують доповіді, інші — займаються підбором матеріалів для виставки, виготовляють наочність);
- підготовка інформаційного листа (стенду) про хід підготовки до конференції;
- консультації вчителя з питань, що виникають під час підготовки;
- ознайомлення учнів, які виступають у ролі опонентів (якщо такі передбачені), з матеріалами конференції.

Урок прес-конференція

Одним з різновидів конференції є прес – конференція. Підготовка до такого уроку починається за 10-17 днів.

Підготовчий етап уроку полягає у тому, що заздалегідь оголошується тема, день і час проведення конференції.

Потім учитель і учні розподіляють ролі. Визначаються учасники прес-конференції. Решта учнів класу діляться на групи, що представляють кореспондентів газет і телебачення, журналістів. Всі учні отримують випереджальні завдання з теми.

Урок починається зі вступного слова вчителя, де він оголошує мету і проблему, над якою працюватимуть учні. Потім учитель-представляє учасників конференції.

Обов'язковим для присутніх на прес-конференції є ведення конспектів, адже у кінці уроку всі матеріали необхідно здати. Потім виступають доповідачі, а кореспонденти дають запитання.

Після виступів слово надається експертам, які рецензують виступи за такими показниками:

- а) готовність;
- б) активність;
- в) наявність наочності;
- г) реклама;
- ґ) політична грамотність.

Висновок робить один з учнів або вчитель, підсумовуючи вище сказане. Далі йде обговорення проблеми.

Заключним етапом може бути бесіда, складання таблиці чи опорної схеми.

Урок-диспут

Дискусія — широке публічне обговорення спірного питання. Впровадження у практику технології дискусійних питань, на мою думку, сприяє розвитку критичного мислення, дає можливість визначити власну позицію, формує навички відстоювати свою думку, поглиблює знання з обговорюваної теми.

Дискусія вчить глибокого розуміння проблеми, самостійної позиції, оперування аргументами, критичного мислення, зважати на думки інших, краще розуміти інших, а також сприяє уточненню власних переконань і формуванню власного погляду на світ.

Запорукою успішності дискусії є її чітка організація. Протягом усієї роботи вчитель тримає в полі зору три основних моменти:

1. мета, від якої під час дискусії не слід відхилятися;
2. час, якого слід дотримуватися, щоб встигнути досягти визначеної мети;
3. підсумки, які треба підбити, аби не втратити сенс самої дискусії.

Технологія опрацювання дискусійних питань включає методи: «ПРЕС», «займи позицію», «зміни позицію», «неперервна шкала думок», «ток-шоу», «дебати», дискусія, «я так думаю».

Роботу над навчанням учнів дискутувати краще за все починати з технології: метод «ПРЕС». Цей метод дає учням змогу під час уроків вибирати аргументи або висловлювати свою думку з дискусійного питання.

Організація роботи:

1. Ознайомити учнів з алгоритмом методу «ПРЕС».
2. Пояснити механізм етапів, навести приклади, дати відповіді на можливі запитання учнів.
3. Перевірити, чи розуміють учні механізм застосування методу.

4. Коли алгоритм методу буде зрозумілий всім учням, запропонувати їм спробувати самим. Застосовати метод «ПРЕС» на уроках, де необхідна аргументація думки.

Алгоритм діяльності:

1. **Позиція:** почніть зі слів «Я вважаю, що...» та висловіть свою думку, точку зору.
2. **Обґрунтування:** починаючи словами «тому, що...», наведіть причину появи цієї думки.
3. **Приклад:** продовжуйте висловлювання словами: «...наприклад...» та наведіть факти на підтримку вашої позиції.
4. **Висновок:** закінчіть висловлювання «Отже (тому), я вважаю...» і узагальніть свою думку.

Дані технології можна застосовувати на уроках біології, вивчаючи проблемні питання та питання, які потребують обговорення.

Дискусію проводять на тему, що цікавить учнів, близька їм.

Вимоги до дискусії:

1. Проблема повинна відповідати віковій і накопиченому досвідові.
2. Учні необхідно володіти темою, яка спирається на знання, вміння, досвід.
3. Дискусія повинна розвиватися з основних питань, нести в собі суть протиріччя. Дискусія - суперечка по суті, в ході якої учні отримують важливі цінності.

При підготовці вчитель повинен чітко сформулювати завдання, бажано з поясненнями, що розкривають суть проблеми, і питання про можливі шляхи її вирішення. Доцільно з цього приводу звернутися до думок учених.

При підготовці учнів ознайомлюють з відповідною літературою, список якої треба дати заздалегідь.

2.4. Оцінювання навчальних досягнень з біології на інтерактивних заняттях

Методика перевірки знань, умінь і навичок має відповідати меті та методиці викладання біології. Якщо для перевірки знань існують традиційні способи оцінювання, то перевірка навичок вимагає набагато більше часу, а впевнитись у виховному ефекті навчання безпосередньо на занятті взагалі навряд чи можливо.

У розробці підходів до оцінювання навчальних досягнень найважливішим кроком є чітке формулювання завдань оцінювання. Традиційно це такі завдання:

- показати учням, як вони досягли мети;
- визначити найкращих за результатами;

Моральні, духовні цінності, цілісні знання, особисте ставлення проявлятимуться в реальному житті. Завдання вчителя — надати учням можливість висловлювати й захищати власну думку в будь-яких «навчальних ситуаціях»: у навчальній аудиторії, кабінеті та поза навчальним закладом.

- стимулювати мотивацію учнів до навчання й отримання знань;
- визначити рівень здібностей учнів;
- з'ясувати, чи є потреба в додатковому навчанні чи «перенавчанні»;
- поставити оцінки.

Такі традиційні завдання оцінювання зберігають свою актуальність і на інтерактивних заняттях. Але поруч з ними постають і нові проблемні завдання. Тому вчитель мусить інформувати учнів про критерії, за якими вони будуть оцінюватись. Нові стратегії оцінювання мають показати рівень оволодіння навичками мислення і комунікації, вирішення складних проблем і використання правових та інших соціальних інструментів. Оцінювання повинне бути тісно пов'язане з процесом навчання хоча б тому, що учні засвоюють власне те, за що їх оцінюють.

Оцінюючи результати інтерактивного навчання, слід враховувати такі умови:

- дотримуватися балансу перевірки знань, навичок, виявлення ставлень учнів;
- використовувати традиційні та інтерактивні методики оцінювання;
- застосовувати групове, змагальне та індивідуальне оцінювання, самооцінку та взаємооцінку учнів;
- обов'язковим є обговорення критеріїв оцінювання з учнями;
- слід враховувати як досягнення групи (класу), так і індивідуальний прогрес учнів.

На заняттях з використанням інтерактивних методик на оцінювання навчальних досягнень виділяється різна кількість часу — від 5 до 35 хвилин, залежно від мети заняття (це може бути урок формування нових знань, урок узагальнення знань чи практична робота), від тривалості заняття (45 хв., 90 хв.) та рівня підготовленості групи (класу). У підсумку варто зазначити, що на інтерактивних заняттях учителям потрібні нові підходи до оцінювання з таких міркувань:

- коли для досягнення результатів потрібно вирішувати складні колективні завдання;
- коли вчитель бажає спонукати учнів до пошуку інформації, висловлювання ними розуміння ідей, проблем;
- коли вчитель переходить від простої перевірки знань до оцінювання вмінь діяти в сучасному суспільстві (здатності спільно працювати, приймати колективні рішення, уміння слухати, розв'язувати конфлікти);

- коли потрібно спонукати як вчителя, так і учнів до роздумів, як підвищити якість навчання, якість своєї праці;
- коли слід надавати учневі можливість демонструвати свою здатність вирішувати дискусійні питання;
- коли оцінюють старанність у співпраці, у самонавчанні;
- коли намагаються повністю оцінити всі навчальні досягнення учнів.

При застосуванням інтерактивних методик на уроках можна використовувати карту самооцінювання учня.

Карта самооцінювання учня.

Як добре я працював зі своїми друзями?	ЗАВЖДИ 2 б.	ЗВИЧАЙНО 1,5 б.	ІНОДІ 1 б.	НІКОЛИ 0 б.
Я співпрацював з ними, коли ми старалися досягти мети				
Я ретельно працював над завданням				
Я висловлював нові ідеї				
Я вносив конструктивні пропозиції				
Я прагнув організаційно об'єднати групу для виконання завдання				
Я підбадьорював інших				

У цілому оцінювання як підсумковий етап освітнього процесу відіграє важливу роль. Кожний педагог використовуючи інтерактивні технології повинен враховувати психологічний аспект взаємодії учасників — не ображати, не травмувати душу дитини, поважати гідність особистості, усе більше використовувати само- і взаємооцінювання, бути максимально об'єктивним. Варто спрямовувати цей етап заняття на подолання певних труднощів у навчанні, на посилення мотивації до навчання взагалі, на помітний успіх, на життєву самореалізацію.

ВИСНОВКИ

Сучасна психолого-педагогічна література та власний досвід свідчать про те, що ефективність і міцність засвоєння учнями базових знань безпосередньо залежать не тільки від застосування різноманітних методик навчання, а й від ступеня активізації їх залучення у процес навчання. Насамперед цьому сприяють правильно організовані нестандартні форми навчання на уроках біології. Нетрадиційні форми навчання бажано застосовувати регулярно в процесі вивчення кожного розділу або великої за обсягом теми. Саме за таких умов у школярів будуть сформовані необхідні вміння й навички їх підготовки і проведення. Не слід надавати перевагу лише одній або декільком методикам інтерактивного навчання. Доцільно їх чергувати, постійно урізноманітнювати.

Інтерактивні та інші нетрадиційні методики навчання мають багато спільних рис і відмінностей. Майже всі вони за дидактичною метою належать до уроків поглиблення, і розширення знань. Такі форми проведення занять дають дуже цікавий матеріал для обговорення і приносять задоволення учням. Сьогодні, неможливо вивчати біології без постійного урізноманітнення навчальної діяльності.

Сучасні нестандартні форми навчання, зокрема інтерактивні методики, найбільше розвивають і формують творчі здібності школярів, їхню здатність до самостійної роботи, закладають навички роботи з різними інформаційними джерелами, привчають до групової роботи і, що є дуже важливим, збуджують інтерес до поглибленого вивчення біології, розуміння її сучасних проблем і шляхів їх вирішення. Нетрадиційні уроки мають надзвичайно велике значення для кращого засвоєння учнями вмінь і знань, але поряд з цими методами на сучасному уроці не обійтися без опорних схем і особливо без електронних засобів навчання. На сьогоднішній день в інформаційному суспільстві важлива роль належить комп'ютеризованому навчанню, під яким розуміють педагогічну систему, що складається з педагога, персонального комп'ютера, підручника, звичайних засобів навчання. Особливістю такої системи є взаємодія трьох основних видів: між учителем і учнем, між окремими учнями та групами учнів, учня із самим собою (саморегуляція та рефлексія).

Спільна діяльність учнів у процесі освоєння навчального матеріалу означає, що кожен робить свій внесок, йде обмін знаннями, ідеями, способами діяльності. В умовах доброзичливості, взаємної підтримки учні отримують не тільки знання, а також відбувається розвиток пізнавальної діяльності.

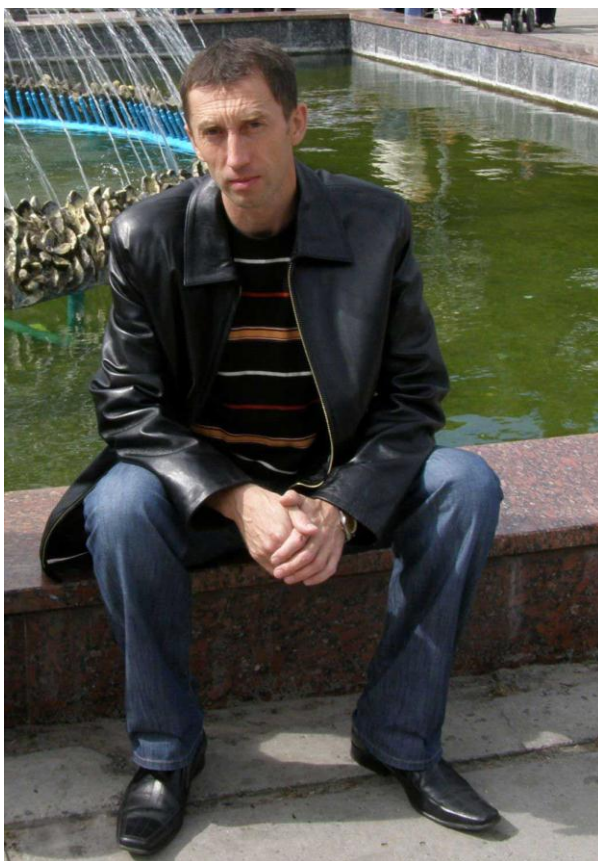
Упровадження програмних засобів дає змогу розв'язати проблему інтенсифікації навчання без додаткових перевантажень учнів. Нагальна потреба використання комп'ютерної техніки виникає і під час застосування інтерактивних методик викладання біології..

Отже, застосування інтерактивних методик на уроках біології сприяє розвитку навичок спілкування, формує вміння аналізувати, вільно висловлювати власні ідеї, підвищує інтерес до предмета. Методика інтерактивного навчання базується на розвитку пізнавальних, творчих навичок учнів, умінні самостійно конструювати власні знання, орієнтуватися в інформаційному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабанов К. Панорама методических идей // Народное образование. — 1990.
2. Бабанов К. Що ж таке технологія навчання? // Шлях освіти. — 1999. — № 6. — С. 66—67.
3. Бахарев Б. П. Новые аргументы в педагогических технологиях // Школьные технологии. — 1997. — № 4. — 47 с.
4. Богданова О.К. Інноваційні підходи до викладання біології — Харків:Основа,2003.- 128с.
5. Інтерактивні методи навчання / Упор. Л. Галіцина. — К.: Ред. загальнопед. газет, 2005. — 128 с
6. Кулініч О.,Слободянюк Л., Інтерактивні уроки біології людини. 9 клас — Київ: Шкільний світ, 2007.
7. Панченков А., Пометун О. Навчання в дії. — К.: АПН, 2003.
8. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології. — К.: АСК, 2003.
9. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології: теорія, практика, досвід. — К.: АПН, 2002.
10. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. — К.:АСК,2003.
11. Стецюк Л.І.Урок, Урок, якого чекають учні. Все для вчителя. Інформаційно-практичний бюлетень. - №15 – 16. -2006.-с.20-28.
12. Томашевська Н.В., Нетрадиційні уроки з біології. 6-12 класи. - Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС,2008.
13. Шудлик В. Структура і методика уроків біології - Хімія,Біологія. Бібліотека. - № 70 (466). – 2005. - с 3- 30.
14. Яковлева Е.В. Уроки біології 9 клас. Метод. Посібник. — Запоріжжя: Просвіта, 1999.

Застосування комп'ютера на уроках фізики

*вчитель фізики вищої кваліфікаційної
категорії, «старший вчитель»*

*Коваль
Віктор Людвигович*

Вступ

Серед безлічі способів підвищення ефективності уроку, використання інформаційних технологій займає одне з провідних місць. Майбутнє - за інформаційними технологіями. З їх допомогою вже сьогодні можна вирішувати безліч дидактичних, організаційних і методичних проблем. У сучасних умовах інтенсивного розвитку інформаційних технологій виникає необхідність у створенні іншого освітнього середовища. До сучасних інформаційних технологій, які використовують у навчальному процесі, відносять електронні бібліотеки, електронні посібники, довідково-пошукові системи Інтернет та ін.

Сучасні мультимедійні комп'ютерні програми і телекомунікаційні технології відкривають викладачам та їх учням доступ до нетрадиційних джерел інформації - електронних гіпертекстових підручників, освітніх та персональних сайтів, систем дистанційного навчання і т.п., це покликано підвищити ефективність розвитку пізнавальної діяльності і дати нові можливості для творчого росту учнів.

Насамперед, телекомунікаційні технології забезпечують можливість проведення дистанційних уроків, показу відеоматеріалів і анімаційних матеріалів, що знаходяться на різних освітніх серверах, роботи над навчальними телекомунікаційними проектами, організації дистанційних олімпіад з фізики і т.п. Інформаційно-комп'ютерні технології - це досить потужні механізми, які мають багато можливостей. Але вони не замінюють вчителя, а можуть бути тільки інструментом у його руках. Успішність вживання ІКТ залежить не лише від вчителя, але і від наявності техніки і якості програмного забезпечення.

Об'єктом дослідження є використання комп'ютера та програмних засобів на уроках фізики.

Мета дослідження полягає у теоретичному та практичному обґрунтуванні доцільності використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій на уроках фізики.

Відповідно до мети ставилися такі завдання:

- 1) здійснити аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження;
- 2) показати можливість використання комп'ютера на уроці фізики;
- 3) проаналізувати наявні комп'ютерні програми та ресурси;
- 4) розробити уроки з використанням сучасних інформаційно – комунікативних технологій.

Розділ 1. Комп'ютер на уроці фізики

1.1. Використання основних напрямів інформаційних технологій в учбовому процесі.

Освіта повинна бути орієнтована на майбутнє, що вимагає від людини уміння працювати з великими потоками інформації. Відповідно, школа має давати учневі широкий вибір інформації і способи роботи з нею.

Використання на уроці елементів інформаційних технологій формує у школярів уміння працювати з різною інформацією, критично до неї ставитись, розвиває логічне мислення, забезпечує інформаційну і емоційну насиченість уроків, зв'язок учбового матеріалу з навколишнім життям, сприяє підвищенню інтересу до предмету, а також творчому зростанню самого вчителя.

Комп'ютер із засобу, який використовується безпосередньо на предметах вузько спеціалізованого циклу, перетворюється в активного помічника вчителя. Нові комп'ютерні технології навчання дозволяють значно підвищити ефективність практичних та лабораторних занять з фізики.

Комп'ютер на уроках і позаурочних заняттях виконує різні функції:

- ✓ джерела учбової інформації;
- ✓ наочність якісно нового рівня з можливостями мультимедіа і телекомунікації;
- ✓ тренажера;
- ✓ засобу діагностики і контролю;
- ✓ текстового редактора.

Сучасне навчання й виховання активної та самостійної творчої особистості, конкурентоспроможної в умовах інформаційного суспільства вимагає від педагога не стільки вміти навчити працювати з комп'ютером учнів, скільки сформулювати потребу школярів самостійно здобувати знання, грамотно, продумано розпоряджатися часом, орієнтуватися у величезних потоках інформації. Для використання комп'ютерних технологій у навчальному процесі потрібно щонайменше три складових:

- ✓ технічні засоби,
- ✓ підготовлений викладач,
- ✓ електронне навчально-методичне забезпечення.

Комп'ютерні навчальні програми класифікують як:

- ✓ тренувальні (для закріплення умінь і навичок) – як програми навчання;
- ✓ наставницькі (навчання у формі діалогу) – орієнтація на нові знання;
- ✓ проблемного навчання – непряме управління діяльністю учнів;
- ✓ імітаційні і моделюючі (моделювання);
- ✓ ігрові;
- ✓ контролюючі – забезпечують різні типи тестування, контроль засвоєння знань, формування умінь та навичок;
- ✓ демонстраційні – для реалізації принципу наочності.

Найбільш розповсюдженні електронні програми з фізики є такі як:

- ✓ електронний підручник,
- ✓ тренажери,
- ✓ контролюючі програми,
- ✓ довідники,
- ✓ демонстраційні програми,
- ✓ імітаційно-моделюючі програми,
- ✓ програми проблемного навчання.

Усі звичайні комп'ютерні програми, які використовуються у межах традиційної системи навчання, як відомо, допомагають подолати один з його основних недоліків, а саме пасивне сприймання нового матеріалу.

Сутність використання комп'ютерних технологій полягає в тому, що учень і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами освітнього процесу та розуміють, що саме вони роблять, аналізують та усвідомлюють, що вони знають, уміють і яку діяльність здійснюють. Новітні технології, стимулюють пізнавальну діяльність учнів, роблять наочним навчання та усучаснюють життєдіяльність навчального закладу. Комп'ютерні технології в навчальному процесі дають змогу підвищувати та стимулювати інтерес до навчального предмету, розвивати творчі здібності, активізувати розумову діяльність та ефективність засвоєння матеріалу за рахунок інтерактивності, моделювати та візуально демонструвати процеси, які в реальних умовах не можливо виконати, індивідуалізувати навчання не лише по темпу вивчення матеріалу, але й за логікою побудови та сприйняття матеріалу, організувати дистанційне навчання та самостійний дослідницький пошук матеріалів, якісно та швидко контролювати знання, миттєво вносити корекцію. На основі цих функцій можна сформувати основні тенденції покращення навчання та розвитку учнів, такі як розвиток самостійності, самооцінки, активності, пошукової творчої діяльності, уяви та модельного бачення.

1.2. Виконання програмних лабораторних робіт, демонстраційний експеримент на екрані комп'ютера.

Історично склалося, що комп'ютерні технології впроваджувались у галузь природничих наук та у промисловості високих технологій, тому їх упровадження в процес викладання фізики виявилось дуже успішним. Для досягнення дидактичних цілей навчання комп'ютерні технології дають змогу вдосконалювати та розширювати традиційну методику навчання, динамічно поєднувати та використовувати можливості сучасних інформаційних технологій, комп'ютерної техніки та мультимедіа, створювати імітаційні моделі, забезпечувати реалізацію функцій управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів, здійснювати швидкий доступ до навчального матеріалу, організовувати зворотній зв'язок. Як відомо, комп'ютерні програми допомагають подолати один з основних недоліків традиційного навчання, а саме пасивне сприймання нового матеріалу.

Фізика – наука експериментальна, тому її вивчення важко уявити без лабораторних робіт. На жаль, оснащення фізичного кабінету не завжди

дозволяє провести програмні лабораторні роботи та ввести нові, які вимагають більш складного та цінного устаткування. При викладанні фізики в школі вчитель часто зустрічається з тим, що учні важко уявляють фізичні явища, мають недостатні математичні знання для вивчення матеріалу на високому теоретичному рівні. Деякі явища та процеси неможливо спостерігати в реальних умовах у зв'язку з браком часу, цінним та небезпечним, складним та громіздким устаткуванням.

Використовуючи математичну модель, за допомогою комп'ютера можливо не лише спостерігати за перебігом процесу, але й змінювати на власний розсуд вихідні параметри дослідів, масштаб часу, аналізувати побачене, робити відповідні висновки. Деякі моделі дозволяють виводити на екран графіки тимчасової залежності величин одночасно з відображенням самого експерименту, що надає їм особливу наочність, полегшує розуміння та засвоєння загальних закономірностей досліджуваних процесів. У цьому випадку графічний спосіб відображення результатів моделювання полегшує засвоєння великих обсягів одержуваної інформації. Переваги такого методу над традиційними: моделювання ефектів, які не можливо за певних причин виконати в реальних умовах, екологічно чистий та безпечний перебіг експерименту, наочність та доступність, можливість передбачити результат та при потребі повторити хід експерименту.

Переваги експерименту, показаного на комп'ютері, перед живим:

1. Перед проведенням експерименту вчителю необхідно підібрати необхідні прилади (якщо вони є).
2. Вчитель сам має перед початком уроку декілька разів провести експеримент для точності, але немає гарантії, що на уроці він пройде вдало.
3. Неможливо зупинити деякі експерименти у потрібному місці для детального розгляду явища, яке демонструється.
4. За браком часу не завжди вдається показати експеримент повністю.
5. Не завжди вчитель може правильно поставити та пояснити експеримент без відповідної документації на прилади, які використовуються під час проведення експерименту.
6. Надзвичайно великі або дуже малі розміри установки чи системи, яку необхідно продемонструвати в класі (різні типи прискорювачів елементарних частинок, ядерний реактор, ядро атома тощо).
7. Дуже швидкий або досить повільний перебіг процесів (ланцюгова ядерна реакція, явище радіоактивності, рух планет і комет тощо).
8. Шкідливий вплив деяких явищ і процесів на організм людини (радіоактивні речовини, гамма-промені, рентгенівські промені).
9. Досить великі значення деяких параметрів системи (швидкість, тиск, температура).
10. Відносна складність окремих приладів і установок, висока їх вартість.
11. Необхідність пояснити механізм протікання відповідних фізичних явищ та процесів (характеристичне та гальмівне рентгенівське випромінювання, броунівський рух, дифузія тощо).

Всіх цих недоліків комп'ютерний експеримент позбавлений, проте слід не забувати, що фізика це жива, а не віртуальна наука. Тому слід поряд, за наявної можливості, проводити живу демонстрацію розглядуваних процесів та явищ, для їх кращого розуміння учнями.

При постановці дослідницьких лабораторних робіт або робіт фізичного практикуму, де необхідно змінювати параметри системи чи умови протікання відповідних процесів (ланцюгова ядерна реакція, дифузія, дослідження умов плавання тіл в різних рідинах тощо), комп'ютер вкрай необхідний.

Існують різні форми проведення лабораторної роботи із застосуванням комп'ютера:

1. Робота з готовою програмою.
2. Самостійне розв'язання запропонованого вчителем завдання.
3. Моделювання і ускладнення пропонованої вчителем програми.

Виконуючи роботу, можна слідувати такому плану:

1. Постановка завдання (що треба зробити?).
2. Мета роботи з моделлю (навіщо це робимо?).
3. Вказівки з проведення роботи.
4. Короткий зміст обчислювального експерименту.
5. Вказівки з оформлення звіту.

Діяльність при самостійному вирішенні завдання:

1. Побудувати модель завдання лабораторної роботи.
2. Провести лабораторну роботу.
3. Розробити алгоритм рішення задачі
 - а) по заздалегідь готовому плану.
 - б) по самостійно розробленому плану.

Діяльність учня при моделюванні готового завдання:

1. Зібрати модель завдання.
2. Внести до програми зміни з врахуванням тих або інших умов.
3. Провести лабораторну роботу по заданому плану і проаналізувати результат.

Таким чином, виділяють три основні етапи в ході уроку:

1. Учні отримують завдання і опис лабораторної роботи.
2. Проведення лабораторної роботи.
3. Формулювання висновку і оформлення роботи.

Методичні рекомендації:

1. Необхідно щоб демонстрація була тісно пов'язана із словами вчителя (треба не лише чути, але і бачити).
2. Важливе правило при проведенні досліду - це визначення його мети.
3. Учні мають бути підготовлені до сприйняття дослідів, тобто володіти необхідним багажем знань.
4. Використовувані об'єкти мають бути найбільш простими.
5. Необхідно враховувати вікові і індивідуальні можливості учнів.

У навчальному процесі доцільним є також використання комп'ютерних експериментів поряд з живим експериментом. У такому випадку

комп'ютерний експеримент повинен відображати ті суттєві властивості оригіналу, які недостатньо чітко виявляються в живому досліді. Об'єднання інформації з різних джерел про явище, яке вивчається, дозволяє учневі отримати найбільш повне уявлення про це явище.

Можна виділити декілька основних видів комп'ютерного експерименту з використанням моделювання.

Всі комп'ютерні моделі можна умовно поділити на декілька підгруп:

1) демонстраційні моделі, створені на комп'ютері безпосередньо (модель p - n переходу, провідності у металах, напівпровідниках);

2) експериментальні моделі, створені на комп'ютері (від демонстраційних їх відрізняє можливість зміни параметрів, що призводить до експериментального дослідження фізичних явищ, властивостей об'єктів із побудовою відповідних висновків);

3) моделі демонстраційного ряду (відео-демонстрації), показані на комп'ютері.

Моделі кожної групи мають свої переваги і недоліки, але вони не зменшують ваги комп'ютерних моделей в цілому.

Їхнє використання поряд із звичайним дослідом чи демонстрацією лише підкріплює істинність знання. А інформація, отримана з різних джерел, не залежних одне від одного, підтверджується цими джерелами, засвоюється набагато краще, міцніше і надійніше. Крім того, комп'ютер вже сам є діючою моделлю не одного фізичного явища. У зв'язку з цим використання комп'ютера на уроках фізики є не просто бажаною, а й необхідною умовою вдалого проведення лабораторних робіт, демонстраційних експериментів та дослідів.

Особливістю демонстраційної моделі, створеної на комп'ютері є неможливість зміни параметрів досліджуваних систем або об'єктів. Такі моделі використовуються найчастіше для показового опису об'єкта чи явища, порівняння різних об'єктів із позиції схожості чи відмінності між ними, або між моделлю і реальним об'єктом. Для створення таких моделей не потрібно використовувати надзвичайно складних програм чи розрахунків. До таких моделей відносяться: різні види таблиць (математична модель, створена на комп'ютері), графіки (графічна модель, створена на комп'ютері). Особливим видом демонстраційної моделі, створеної на комп'ютері, є комп'ютерна анімаційна модель. До комп'ютерних анімаційних моделей найчастіше відносять моделі фізичних об'єктів, які вивчаються в курсі середньої школи (це анімаційні моделі кристалічних ґраток, двигунів внутрішнього згоряння, напівпровідникового діода і т.д.). Анімаційна модель має ряд суттєвих переваг. Серед них можна виділити такі:

1) анімаційна модель є просторово-об'ємною, тобто це не плоске зображення на екрані, а створена на комп'ютері об'ємна картинка реального об'єкта, причому деталі на такій моделі спостерігаються чітко, розбірливо;

2) наступною перевагою є те, що використання анімації дозволяє оглянути об'єкт з усіх боків, наблизити його зображення для детального ознайомлення з дрібними деталями;

3) крім того перевагою є вже сама мультиплікативність. Тобто, на перший погляд, може здатися, що анімаційна модель – це просто зміна картинок на екрані. Насправді анімація полягає у тому, що, якщо реальний об'єкт має рухомі частини, то й на моделі вони теж будуть рухатись, повністю відображаючи свій прообраз.

Крім просторово-об'ємних моделей, є й плоскі анімаційні моделі. До таких моделей можна віднести моделі різних фізичних процесів (вакуумний діод, р-п перехід і т.д.). Використання того чи іншого різновиду моделей залежить від теми та матеріалу, який необхідно викласти учням.

Другою великою групою комп'ютерних моделей є експериментальні моделі, створені на комп'ютері.

Експериментальну модель від демонстраційної відрізняє можливість не простого спостереження за об'єктами, властивостями об'єктів чи протіканням фізичних явищ, а керування цими явищами та об'єктами. Найкраще для сприйняття учням дається та інформація, яку вони отримали безпосередньо, на власному досвіді. А це й дозволяють зробити експериментальні комп'ютерні моделі.

Експериментальна комп'ютерна модель – це теж анімаційна модель, але для її створення необхідно застосувати вже досить серйозні та складні математичні обчислення та комп'ютерні програми. Адже така модель має не просто візуально правильно відображати об'єкт чи явище, але й вірно реагувати на зміну відповідних параметрів (аби не трапилося прикрих несподіванок, коли комп'ютерна модель показує приголомшливі результати, які з реальністю не мають нічого спільного).

Моделі демонстраційного ряду (відео-демонстрації), показані на комп'ютері – це найреальніша група моделей, адже вони лише відтворені на комп'ютері. Їх не можна не виділити в окрему групу, тому що це зовсім інший різновид моделювання. Велика кількість відео-демонстрацій знаходиться на сайті YouTube (Шкільна фізика). Крім того маючи сучасне обладнання (відеокамеру, цифровий фотоапарат), можна заздалегідь провести дослід, знявши його на камеру. Після зйомки, зробити вибірку найвдаліших моментів, а на уроці провести його відео-демонстрацію.

Значне число комп'ютерних моделей, що охоплюють майже весь шкільний курс фізики, міститься в учбових електронних виданнях: «Фізика в картинках», «Відкрита фізика», «Жива фізика», в українських ППЗ з фізики.

Відповідним програмним засобом для комп'ютерної підтримки при викладанні фізики може бути, наприклад, використання електронних таблиць Microsoft Excel. Розробка в даній програмі завдання дозволяє, по-перше, освоїти багато операцій, що вивчаються в програмному засобі з предмету інформаційних технологій, і, по-друге, закріпити матеріал теми. Тим самим значно скорочуються витрати навчального часу з загальних

предметів. Програма дає можливість змінювати дані та візуально спостерігати результат розв'язку за допомогою майстра діаграми. Таким способом робота зводиться не до механічних операцій, а до поглибленого знайомства з новим матеріалом.

Розділ 2. Аналіз програмно - педагогічних засобів та інформаційних ресурсів з фізики

2.1. Сучасні комп'ютерно-мультимедійні курси та застосування їх на уроках фізики в загальноосвітній школі.

Питання використання нових інформаційних технологій у навчанні фізики в загальноосвітній школі є дуже важливим і актуальним.

В даний час у навчанні фізики широко використовуються різні ППЗ - програмно-педагогічні засоби - навчальні комп'ютерні програми і програмні середовища.

З появою комп'ютерів у класах стала змінюватися методика викладання фізики, усе більше використовуються проектна і дослідницька форми навчальної діяльності, індивідуалізація навчання. Застосування комп'ютера на уроці фізики - ефективний засіб пізнавальної діяльності учнів, що відкриває для вчителя широкі можливості по вдосконаленню уроку.

Використовуючи навчальні імітаційні комп'ютерні програми, вчитель може представити досліджуваний матеріал більш наочно, показати моделі фізичних експериментів, для яких немає обладнання в школі.

По своєму дидактичному призначенню ППЗ можна розділити на наступні групи:

1. Демонстраційні програми. Призначені для наочного викладання навчального матеріалу, для ілюстрації нових понять.

2. Навчальні програми. Призначені для ознайомлення учнів з новим матеріалом, для формування основних понять, відпрацьовування основних умінь і навичок шляхом їх активного використання в різних навчальних ситуаціях. Ці програми направляють навчання, виходячи з наявних у учнів, знань і індивідуальних особливостей.

3. Контролюючі. Дозволяють учителям проводити поточний і узагальнюючий контроль знань учнів. Дозволяють оперативно оцінити знання великих груп учнів.

4. Навчально-контролюючі ППЗ. Це найпоширеніший вид програмно-педагогічних засобів.

5. Тренажери. Використовуються для закріплення нових понять, відпрацьовування операційних навичок. Такі програми забезпечують досягнення мети шляхом пред'явлення школяреві тих самих завдань і вимог. Найбільше доцільно застосовувати, якщо потрібно довести відпрацьовування теми або сукупності навичок до вдосконалення.

З іншої сторони прийнято виділяти:

1. Конструктори або комп'ютерні моделюючі середовища. При цьому вчитель і учні можуть, не звертаючись до програмування, самостійно створювати і досліджувати моделі об'єктів, рух тіл у різних полях.

2. Імітаційно-моделюючі ППЗ. Це сучасні програмно - педагогічні засоби, що моделюють складні процеси. У таких ППЗ можуть бути лабораторні комп'ютерні роботи, а також моделі таких процесів, що неможливо проводити на уроках. Комп'ютерна програма зможе змоделювати роботу ядерного реактора або еволюцію зірок. Деякі ППЗ можуть вміщувати в собі інтерактивні моделі, у яких вчитель або учень може змінювати параметри моделі і більш глибоко досліджувати відповідний процес.

Програмно-педагогічні засоби дозволяють:

- індивідуалізувати і диференціювати процес навчання;
- здійснювати контроль з діагностикою помилок, зворотний зв'язок;
- проводити самоконтроль і самокорекцію навчальної діяльності;
- вивільняти навчальний час за рахунок виконання комп'ютером рутинних обчислювальних робіт;
- робити наглядною навчальну інформацію; моделювати й імітувати досліджувані процеси або явища;
- проводити лабораторні роботи в умовах імітації на комп'ютері реального досліду або експерименту;
- формувати вміння приймати оптимальне вирішення в різних ситуаціях;
- розвивати визначений вид мислення (наприклад, наглядно-образний, теоретичний);
- підсилювати мотивацію навчання (наприклад, за рахунок образотворчих засобів програми або введення ігрових ситуацій);
- формувати культуру пізнавальної діяльності.

Останнім часом, у зв'язку з розвитком технічних можливостей сучасних комп'ютерів, стало реальним з'єднання всіх перерахованих вище властивостей ППЗ в одному мультимедійному навчальному комп'ютерному диску, який розрахований на певний клас чи певну вікову групу.

Важливе місце у викладанні фізики з використанням комп'ютера є займають освітні фізичні сайти. Найбільша кількість їх на пострадянському просторі знаходиться в Росії, але в Україні є також варті уваги. Найкращим по змісту і наповненості, на мою думку, є сайт Бердянського державного педагогічного університету – сайт-каталог навчальних матеріалів з шкільної фізики (<http://sp.bdpu.org/>).

Перелік програмно-педагогічних засобів з фізики (для операційної системи WINDOWS):

№	Назва	Клас	Коротка характеристика
1	«ІС: РЕПЕТИТОР ФІЗИКА» (фірма «ІС»)	10-11	Сучасний мультимедійний навчальний курс із довідковим матеріалом, містить досить важкі задачі, різного рівня складності, пропоновані на вступних іспитах у ведучі фізичні вузи, містить 100 комп'ютерних анімацій і відеофрагментів, 70 інтерактивних моделей. Курс призначений для самостійної й індивідуальної роботи абітурієнтів.
2	«Ігри з кінематики»	7-9	Навчальна програма, призначена для ознайомлення учнів з новим матеріалом з кінематики
3	«Відкрита Фізика 1.0.» Нове покоління програми «Фізика на Вашому РС» (компанія «ФІЗИКОН»)	7-11	Сучасний мультимедійний навчальний інтерактивний курс. Найбільше повно відповідає програмі курсу фізики школи. Частина І. (Механіка, Термодинаміка, Механічні коливання і хвилі) містить 34 комп'ютерних експерименти, 11 відеозаписів фізичних експериментів і 1 година звукових пояснень. Частина ІІ (Електрика і магнетизм. Оптика. Квантова фізика) містить 48 комп'ютерних експериментів, 10 графічних моделей фізичних експериментів і 1 година звукових пояснень. Інтерактивний курс містить анімаційні моделі, інтерактивні моделі.
4	«Інформаційно-методична система «УРОКИ ФІЗИКИ-7»	7	Контролююча програма з базою даних, що дозволяє проводити поточний контроль знань учнів
5	«Задачі з фізики». Том 1 Механіка. Том 2 Молекулярна фізика і термодинаміка. Том 3 Електродинаміка. Том 4 Хвилі. Оптика. Том 5 Атомна фізика. Основи ядерної фізики.	9-11	Мультимедійна навчальна програма для відпрацювання основних умінь і навичок розв'язування задач. Задачі різного ступеня складності з контролюючим режимом розв'язування задач. Відео-демонстрації експериментів. Демонстрації дослідів. Програма адресована старшокласникам, абітурієнтам і студентам перших курсів технічних університетів
6	«Фізика для школярів і абітурієнтів»	9-11	Комп'ютерний посібник для поступаючих у вузи, можливе застосування для самостійної роботи учнів
7	«Фізика серії Teach-Pro» «Мультимедіа Технології і Дистанційне навчання»	9-11	Мультимедійний курс для абітурієнтів, навчально-контролюючий ППЗ. Містить багато довідкового матеріалу, лекцій з докладним поясненням і розв'язуванням задач. Містить найпростіші анімації.
8	«Курс фізики ХХІ століття» (Фірма «Медіахуз»)	9-11	Навчально-контролюючий ППЗ. Мультимедійний курс включає повну теорію і розв'язування задач в обсязі програми вступних іспитів. Задачі в курсі супроводжуються інтерактивними моделями. При розв'язуванні задач можна задати 4 типи складності, від режиму «авто» до самостійного розв'язування задач. Курс комплектується оригінальним авторським друкованим тритомним підручником обсягом 1100 сторінок з повною теорією, таблицями формул. Курс призначений для самостійного розв'язування задач

9	INTERACTIVE PHYSICS	7-11	Мультимедійна демонстраційна програма, можливість інтерактивної зміни
10	Комп'ютерний фізичний практикум (авторський колектив В.А. Давидов і ін., розроблене в ЦСП)	9-11	Інтерактивний практикум з фізики, що містить інтерактивні моделі
11	Курс фізики для школярів і абітурієнтів (автор Боровський Л.Я., фірма «Комп'юлінк»)	9-11	Мультимедійний курс містить електронний гіпертекстовий підручник і довідник, комплект задач, що пропонується розв'язати в інтерактивному покроковому режимі. Моделі досліджуваних явищ і можливість анімації, дозволяють розібратися й в умові запропонованих задач, і в методах їх розв'язань. Курс розрахований на абітурієнтів
12	Репетитор з фізики, (компанія «Кирило і Мефодій»)	11	Мультимедійний курс для абітурієнтів, призначений для систематизування і закріплення знань з окремих тем. Містить велику кількість запитань і задач.
13	«Жива Фізика». Комп'ютерне моделююче середовище, створене каліфорнійською фірмою Knowledge Revolution і русифікована ІНТ (Інститутом нових технологій)	7-11	Це найкраще сучасне комп'ютерне моделююче середовище, у якому існує можливість самостійного інтерактивного комп'ютерного експерименту. Це конструктор, у якому вчитель і учні можуть створювати і досліджувати моделі руху тіл у будь-яких полях (гравітаційних, електромагнітних). Незважаючи на те, що вимагає дуже багато часу на підготовку до використання, кожен інтерактивний комп'ютерний експеримент, створений самим учнем або вчителем, може використовуватися як творче завдання, дослідницьке завдання
14	Фізика 7,8,9 Корпорація «Квазар-Мікро».	7-9	Педагогічний програмний засіб для 7-9 класів. Містить інформацію про курс фізики в цьому класі. Є багато відео-демонстрацій та анімацій. Має в складі конструктор уроків, та тестовий тренажер.
15	Бібліотека електронних наочностей. Фізика 7-9 кл. Корпорація «Квазар-Мікро».	7-9	Багато відео та комп'ютерних демонстрацій. Містить конструктор уроків.
16	Електронний задачник. Фізика для 7-9 кл. Корпорація «Квазар-Мікро».	7-9	Велика кількість задач, як розв'язаних так і тренажерних.

17	Віртуальна фізична лабораторія 7-11 кл. Корпорація "Квазар-Мікро".	7-11	Подано всі програмні лабораторні роботи 7-11 класів, та роботи з практикуму в 10-11 класах.
18	Бібліотека електронних наочностей. Фізика 10-11 кл. Корпорація "Квазар-Мікро".	10-11	Багато відео та комп'ютерних демонстрацій. Містить конструктор уроків.
19	Фізика 10 Корпорація "Квазар-Мікро".	10	Педагогічний програмний засіб для 10 класу. Містить інформацію про курс фізики в цьому класі. Є багато відео-демонстрацій та анімацій. Має в складі конструктор уроків, та тестовий тренажер.
20	Фізика 11 ЗАТ «Транспортні системи»	11	Педагогічний програмний засіб для 11 класу. Містить інформацію про курс фізики в цьому класі, з аудіо озвученням. Має в складі конструктор уроків, тестовий тренажер та лабораторні роботи.
21	«Віртуальна фізична лабораторія. Фізика, 7 клас» ПП «Контур плюс»	7	Увесь курс складається з 12 лабораторних робіт і 22 демонстрацій. Курс розкриває конкретні теми згідно навчальної програми та містить засоби для їх пояснення: малюнки, анімаційні фільми, теоретичне обґрунтування віртуальних дослідів, дикторський супровід, аудіо- та відео фрагменти тощо. Для перевірки знань передбачені контрольні запитання, завдання.
25	Фізика для абітурієнтів ШК	11	Розроблений для учнів старших класів, вчителів, абітурієнтів. Містить теоретичний матеріал, ілюстрації, малюнки, схеми, мультимедійні елементи, практикуми по темах із розбором розв'язування задач.
23	Фізика теорія. Частина 1 і 2 Фізика аудіо-відео посібник	8-11	Навчально наочний відео посібник для учнів 8-11 класів та абітурієнтів.

22	"Фізика, 7 клас" ПП «Контур плюс»	7	Увесь курс складається з 35 уроків. Кожен урок розкриває конкретну тему згідно навчальної програми та містить засоби для пояснення необхідної теми: малюнки, світлини, анімації, дикторський супровід, аудіо- та відеофрагменти тощо. Для перевірки знань передбачені контрольні запитання, завдання, тести. Програмний засіб "Фізика, 7 клас" містить також довідку по роботі з ППЗ, методичні рекомендації, глосарій (словник термінів і понять), Іменний покажчик.
24	«Фізика, 8 клас» ПП «Контур плюс»	8	Увесь курс складається з 66 уроків. Кожен урок розкриває конкретну тему згідно навчальної програми та містить засоби для пояснення необхідної теми: малюнки, анімації, дикторський супровід, аудіо- та відеофрагменти тощо. Для перевірки знань передбачені контрольні запитання, тести. Програмний засіб "Фізика, 8 клас" містить також довідку по роботі з ППЗ, методичні рекомендації, глосарій (словник термінів і понять), іменний покажчик, додаток.
26	Фізика на 200 балів СБ	10-11	Комп'ютерна програма «Фізика на 200 балів» дозволяє швидко та якісно перевірити свої знання з фізики і підготуватись до зовнішнього незалежного оцінювання. Задачі охоплюють всі розділи шкільної фізики і розраховані на високий рівень підготовки учнів. Тестування можна проходити по темах або по варіанті тесту, який формується випадково. У програмі можна генерувати тест, який за структурою відповідає тесту зовнішнього незалежного оцінювання. Комп'ютерну програму можна використовувати для підготовки до ЗНО, поточного, підсумкового контролю учнів у кабінетах, обладнаних комп'ютерами або інтерактивною дошкою, самостійної роботи.

Освітні сервери з фізики.

Освітній портал, освітній сайт, адреса в Інтернет	Коротка характеристика освітнього сайту
--	---

Відкритий Коледж www.college.ru	Освітній портал. Найбільш повна методична інформація з фізики, і астрономії. Містить електронні підручники з фізики й астрономії, інтерактивні моделі, віртуальну лабораторію з можливістю самостійної побудови інтерактивних моделей, віртуальний методичний кабінет «Учитель» з сторінками з фізики й астрономії, моделі уроків, поурочне планування, методичні рекомендації з проведення окремих уроків, по організації дослідної-навчально-дослідницької і пошукової роботи учнів. Існують інтерактивні рубрики і рубрики останніх новин (консультації віртуального вчителя, форуми, телеконференції, спеціалізоване розсилання новин).
Сайт «Анімація фізичних процесів» http://physics.nad.ru/physics.htm	Сайт містить анімаційні моделі і відеофільми з молекулярної фізики, оптики, механіки, але тільки у вигляді демоверсій. Сайт описує мультимедійний курс «Фізика в анімаціях».
Освітній сайт з фізики http://www.fizika.ru	Сайт для учнів 7-9 класів. Дидактичні завдання для учнів. Тестування. Тематичні і поурочні плани, методичні розробки, дистанційний урок. Існують методичні рекомендації з проведення уроків у 7 класі по підручнику В.Кривченко
Сайт «Шкільний сектор» http://school-sector.relarn.ru	У шкільному секторі існує інформація про всі дати конференцій, олімпіад з фізики й астрономії, про проведення тих або інших заходів і проєктів, пов'язаних з мережною роботою
Енциклопедія Кирила і Мефодія http://mega.km.ru/	Електронна енциклопедія з всіх розділів наук, у тому числі з фізики й астрономії.
Тестуючий сайт www.examen.ru	Сайт із можливостями диференційованої системи тестування з фізики й астрономії
Сайт «Астрономія. Віртуальний методичний кабінет учителя фізики й астрономії» http://www.gomulina.org.ru/	Містить розділи: інформаційні матеріали, курси підвищення кваліфікації, олімпіади з фізики й астрономії, Інтернет - ресурси з фізики, Інтернет - ресурси з астрономії, сторінка по методиці викладання астрономії з прикладами дистанційних уроків, моделі уроків
Бердянський державний педагогічний університет – сайт-каталог навчальних матеріалів з шкільної фізики. http://sp.bdpu.org/	Містить розділи: теорія, демонстрації, лабораторні роботи, тести, задачі.
Сайт вчителів України http://fizika.net.ua/	Наявні розділи: методика , бібліотека , ІКТ, програми , фільмотека , уроки фізики , реферати , конкурси та інші.
http://sliceyphysics.hmarka.net/	Персональний вчительський сайт.

2.2. Комп'ютерні технології і сучасний урок.

При підготовці і проведенні уроків з фізики доцільно використовувати різні програми Microsoft Office . Однією з таких програмами є Power Point. Слайди презентацій, зазвичай, містять ілюстративний матеріал для уроку, фрагменти відеофільмів, анімації. При підготовці презентації заздалегідь продумується структура уроку, послідовність слайдів визначає певний темп і логіку викладення матеріалу, тобто створюється сценарій проведення уроку. На слайдах розміщують короткі тези, дати, імена, терміни, визначення, формули, які необхідно учням запам'ятати. Найбільш важливий матеріал для підключення асоціативної зорової пам'яті виділяють кольором, шрифтом, обрамленням тощо.

Цифровий матеріал, матеріал, що потребує пояснення таблиць і графіків, графічні задачі зручно представляти, використовуючи програму Microsoft Office Excel. При цьому використовується гіперпосилання на необхідні Excel-файли.

Комп'ютерна презентація – одна із форм сучасного уроку, яка дозволяє зробити учбовий матеріал яскравим і переконливим.

Є багато позитивних моментів при використанні такої методики:

1.Яскраві образи без надмірних зусиль надовго запам'ятовуються.

2.Завдяки рухливості малюнків, схем, таблиць є можливість їх змінювати, доповнювати, корегувати, заповнювати поетапно, частинами, чи повернутись до попереднього моменту, повторити якийсь епізод.

3.Мультимедійні засоби дають змогу відтворити фізичні процеси, про які на уроках можна говорити, звертаючись лише до уяви учнів, спираючись на їхнє абстрактне мислення.

4.Використання мультимедійних засобів на уроках сприяє створенню позитивної атмосфери, що має велике значення для сприйняття інформації.

Мультимедійні презентації зручно використовувати на уроках при поясненні нового матеріалу, при повторенні вивченого матеріалу, при організації поточного контролю знань (презентації-опитування), а також в позаурочний час при створенні проектів і творчих робіт з фізики.

Використання програми Microsoft Office Excel на уроках фізики є доцільним тоді, коли використовуються графіки і таблиці, тобто:

1) При поясненні нового матеріалу з таких тем:

- Рівномірний прямолінійний рух;
- Рівноприскорений прямолінійний рух;
- Нерівномірний рух;
- Залежність видовження тіла від прикладеної сили, закон Гука;
- Ізопроцеси в газах;
- Залежність сили струму від напруги та опору;
- Залежність опору провідників і напівпровідників від температури;
- Електроліз;
- Механічні коливання;
- Електромагнітні коливання;

- Закон радіоактивного розпаду.
- 2) При розв'язуванні графічних задач з перелічених тем;
- 3) При виконанні лабораторних робіт:
 - Вимірювання швидкості руху тіла (графік залежності шляху від часу);
 - Дослідження залежності видовження пружини від прикладеної сили;
 - Визначення коефіцієнта тертя ковзання;
 - Вимірювання опору провідника;
 - Дослідження явища електролізу (графік залежності маси міді, що виділилась на катоді, від заряду);
 - Вивчення руху тіла, кинутого горизонтально;
 - Визначення модуля пружності гуми;
- 4) При створенні проектів з фізики;
- 5) При підготовці учнів до олімпіад з фізики;
- 6) При підготовці учнів до зовнішнього незалежного оцінювання з фізики;
- 7) При створенні завдань для контрольних робіт і тематичних атестацій з фізики.

Переваги використання цієї програми насамперед в мобільності даних. Змінюючи дані змінюються результати на графіках і в таблицях автоматично, що дає певні переваги при проведенні уроку, демонстраціях, розв'язуванні задач тощо. Використання цієї програми дає можливість спрямувати підготовку вчителів на навчання школярів використовувати набуті знання та вміння до реальних життєвих ситуацій; на формування умінь інтерпретувати кількісну інформацію, що представлена у вигляді таблиць, діаграм та графіків реальних залежностей.

Висновки

Застосування сучасних комп'ютерних технологій поряд з традиційними методами покращує навчальний процес. Учителі можуть створювати власні комп'ютерні розробки використовуючи мови програмування, пакет Microsoft Office, та інші програмні засоби. Використання комп'ютерних програм вносить новизну і тим самим підвищує рівень зацікавленості учнів. Учитель одержує можливість організувати дослідницьку роботу, подати кожному учню досить велику кількість демонстрацій теоретичного матеріалу і задач.

Вивчення сучасних комп'ютерних технологій повинно бути спрямоване на формування вмінь свідомого використання комп'ютера, формулюючи при цьому алгоритми як засоби досягнення мети в будь-якій ситуації.

Здобуті навички роботи з програмним забезпеченням слід спрямовувати на розвиток інтелекту учня, на його вміння думати. Використання навчального комп'ютерного середовища дає змогу оперувати більшими об'ємними та структурованими блоками інформації, але слід пам'ятати, що відбувається збіднення мови, згортання вербальних компонентів мислення, скорочення міжособистісних контактів, відхід від реального у віртуальний світ.

Таким чином, можна запропонувати використання комп'ютера в кабінеті фізики різними способами:

- 1) з метою демонстрації, навчання і тестування готові навчальні і демонстраційні програми, сучасні мультимедійні інтерактивні комп'ютерні диски;
- 2) у якості комп'ютерних проектних середовищ;
- 3) для готових комп'ютерних лабораторних комплексів при проведенні експериментів, демонстрацій, вимірювання фізичних величин, для лабораторних робіт.
- 4) у якості самостійних проектних досліджень з використанням АЦП (аналого-цифрових перетворювачів) і комп'ютера;
- 5) для телекомунікаційних технологій навчання фізики.

Список використаної літератури

- 1.Алексович В. Ю. Урок фізики з комп'ютером / Комп'ютер у школі та сім'ї: Науково-методичний журнал/ Інститут педагогіки АПН України; Інститут інформаційних технологій і засобів навчання АПН України. - Київ: Фенікс, 2008. - №5. - с. 22-25.
2. Ашеров А.Т., Громов Е.В. Покоління інформаційних технологій навчання // Комп'ютери в навчальному процесі: Матеріали Всеукраїнської наук. конф. 23- 24 червня 1999 року / Збірник під. ред. К. Пахотіна. – Умань: ІНКОМТЕХ, 1999. – 83 с.
3. Головка М.В. Особливості та перспективи розвитку системи засобів комп'ютерної підтримки шкільного курсу фізики // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2006. – № 5. – С. 22-26.
4. Жалдак М.І., Лапінський В.В, Шут М.І. Комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання математики, фізики, інформатики: Посібник для вчителів. – К.: – НПУ імені М.П.Драгоманова. – 2004. – 182 с.).
- 5.Жалдак М.І., НабочукЮ.К., Семешук І.Л. Комп'ютер на уроках фізики /Посібник. Костопіль. 2005.
- 6.Жук О.О. Фізичний експеримент на екрані комп'ютера // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів: ЧДПУ, 2000 - №3. – С. 217-220.
7. Жук Ю.О. Організація навчальної діяльності у комп'ютерно-орієнтованому навчальному середовищі / Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології: Колективна монографія. - К.:Атіка, 2005.
- 8.Калапуша Л.Р., Муляр В.П. Дидактичні можливості комп'ютерного моделювання у вивченні фізики // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів: ЧДПУ, 2000 - №3. – С. 64-66.
- 9.Коваль В.С., Шабалтун І.П. Поради щодо використання педагогічних програмних засобів на уроках фізики. «Комп'ютер в школі та сім'ї». 2004-№2 ст..28.

10.Костюкевич Д.Я., Савченко В.Ф. Становлення та перспективи розвитку шкільного фізичного експерименту в Україні // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів: ЧДПУ, 2000. – №3. – С. 235-240.

11.Рябченко Ж.В. Використання комп'ютера під час проведення уроків-досліджень / Фізика в школах України: Науково-методичний журнал. - Харків: ТОВ "Видавнича група "Основа", 2010. - N 11/12.

12.Шарко В.Д. Сучасний урок фізики: технологічний аспект /Посібник для вчителів і студентів. – К., 2005. – 220с.

*Рольова гра як засіб підвищення
ефективності навчального процесу на
уроках іноземної мови в старших класах
ліцеїв та гімназій*

*вчитель іноземних мов вищої
кваліфікаційної категорії*

**Веремійчук
Ольга Валеріївна**

*"Без гри немає і не може бути повноцінного
розумового розвитку. Гра - це величезне світле
вікно, через яке в духовний світ дитини
вливається живлющий потік уявлень, понять про
навколишній світ. Гра - це іскра, що запалює
вогник допитливості".*

В.О. Сухомлинський

Вступ

Комунікативний підхід до навчання іноземним мовам є сьогодні методичним стандартом. Реалізація комунікативного підходу у навчальному процесі з іноземної мови означає, що формування іншомовних мовленнєвих навичок і умінь відбувається шляхом і завдяки здійсненню учнем іншомовної мовленнєвої діяльності. Іншими словами, оволодіння засобами спілкування (фонетичними, лексичними, граматичними) спрямоване на їх практичне застосування у процесі спілкування. Оволодіння уміннями говоріння, аудіювання, читання та письма здійснюється шляхом реалізації цих видів мовленнєвої діяльності у процесі навчання в умовах, що моделюють ситуації реального спілкування.

Комунікативний підхід зумовлює цілі, принципи, зміст і методи навчання іноземних мов, а методи навчання, у свою чергу, реалізуються в методичних прийомах. Одним з найбільш ефективних і доцільних прийомів при роботі з ліцеїстами старших класів є рольова гра, яка розглядається у даній курсовій роботі.

Досягти високого рівня комунікативної компетенції в французькій мові, не знаходячись серед її носіїв, дуже важко. Тому важливою задачею вчителя є створення на уроці іноземної мови реальних і уявлених ситуацій спілкування, використовуючи для цього різні прийоми роботи. Одним з таких прийомів є рольова гра.

Що ж таке рольова гра ?

Рольова гра подібна виставі в театрі. Це виконання ліцеїстами ролей, заданих певними ситуаціями, які вимагають використання особливої поведінки та відповідної лексики. Гра забезпечує невимушену обстановку, в якій учні є настільки винахідливими і жвавими, наскільки це можливо. Група ліцеїстів, яка успішно виконує рольову гру, дуже схожа на групу маленьких дітей, яка грається у лікарів, школу, батьків тощо. Вони підсвідомо творять свою власну реальність. Таким чином, вони експериментують, використовуючи свої знання про реальний світ, і водночас розвивають здатність взаємодіяти з іншими людьми. Ця діяльність є захоплюючою.

Рольова гра - простий спосіб пізнання людиною навколишньої дійсності, один із найдоступніших шляхів до оволодіння знаннями, уміннями, навичками. Необхідність раціональної побудови, організації і застосування рольових ігор у процесі навчання і виховання школярів засобами іноземної мови вимагає ретельного і детального вивчення цього питання.

Метою даної курсової роботи є розкрити значення рольової гри на уроці іноземної мови не тільки як засобу стимулювання процесу навчання, його оптимізації, але й як важливого аспекту психологічного комфорту і зняття розумової перенапруги учнів.

Предмет дослідження:

рольова гра як засіб підвищення ефективності навчального процесу на уроках іноземної мови в старших класах.

Об'єкт дослідження:

вплив гри на процес навчання і на процес формування знань, навичок, умінь.

Завдання роботи:

- Обґрунтувати доцільність використання рольових ігор на уроках іноземної мови;
- Розглянути вікові особливості ліцеїстів, які необхідно враховувати при організації рольових ігор;
- З'ясувати вимоги до рольових ігор на уроці іноземної мови;
- Розглянути структуру, етапи рольової гри, а також її місце у навчальному процесі;
- Розробити приклади рольових ігор.

1. Обґрунтування доцільності використання рольових ігор на уроках іноземної мови.

Гра поряд із працею й навчанням - один з основних видів діяльності людини, дивний феномен нашого існування. Гра як феномен культури навчає, виховує, розвиває, соціалізує, розважає, дає відпочинок. Російський письменник Ю. М. Нагибін так оцінює значення гри в дитинстві: « У грі виявляється характер дитини, його погляди на життя, його ідеали. Самі того не усвідомлюючи, діти в процесі гри наближаються до рішення складних життєвих проблем ».

К.Д. Ушинський (1824 - 1871), автор теорії духовного розвитку дитини у грі, уперше висунув ідею про використання гри в загальній системі виховання, у справі підготовки дитини через гру до трудової діяльності.

К.Д. Ушинський стверджував, що у грі об'єднуються одночасне прагнення, відчуття і уявлення.

За визначенням, " гра - це вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, у якому складається й удосконалюється самоврядування поведінкою".

У людській практиці рольова гра виконує такі функції:

- розважальну (це основна функція гри - розважити, надихнути, викликати інтерес);
- комунікативну: освоєння діалектики спілкування;
- самореалізації у грі;
- терапевтична: подолання різних труднощів, що виникають в інших видах життєдіяльності;
- діагностичну: виявлення відхилень від нормативної поведінки, самопізнання в процесі гри;
- функцію корекції: внесення позитивних змін у структуру особистісних показників;
- міжнаціональної комунікації: засвоєння єдиних для всіх людей соціально-культурних цінностей;
- соціалізації: включення в систему суспільних відносин, засвоєння норм.

Згідно з Артемовим В. А., Філатовим В. М., Яцковською Г. В. , рольові ігри мають чотири головні риси:

1. Вільна розвиваюча діяльність, що починається лише за бажанням дитини, заради задоволення від самого процесу діяльності (процедурне задоволення).
2. Творчий, значною мірою імпровізаційний, дуже активний характер цієї діяльності («поле творчості»).
3. Емоційна піднесеність діяльності, емоційна напруга.
4. Наявність прямих чи непрямих правил, що відбивають зміст гри, логічну послідовність її розвитку.

У структуру рольової гри як *діяльності* органічно входить з'ясування мети, планування, реалізація мети, а також аналіз результатів, у яких особистість цілком реалізує себе як суб'єкт. Мотивація ігрової діяльності забезпечується її добровільністю, можливостями вибору й елементами змагальності, задоволення потреби в самоствердженні, самореалізації.

У структуру гри як *процесу* входять:

- а) ролі, узяті на себе граючими;
- б) ігрові дії як засіб реалізації цих ролей;
- в) ігрове вживання предметів, тобто заміщення реальних речей ігровими, умовними;
- г) реальні відносини між граючими;
- д) сюжет (зміст) - область дійсності, умовно відтворена в грі.

Значення рольової гри неможливо вичерпати й оцінити розважальними можливостями. У тім і складається її феномен, що, будучи розвагою, відпочинком, вона здатна перерости в навчання, у творчість, у модель людських відносин і проявів у праці.

Сюжетно-рольові ігри створюються самими ліцеїстами. Вони розрізняються:

- по змісту (відображення побуту, праця дорослих, громадське життя);
- по організації, кількості учасників (індивідуальні, групові, колективні);
- по виду (ігри, сюжет яких придумують самі діти, ігри-драматизації - розігрування казок і оповідань).

Ідея використання рольової поведінки на уроці одержала підтримку з боку теорії ролей, розробленої соціологами і соціопсихологами. Соціальне середовище, у якій людина живе, виступає стосовно неї як первинна соціалізація, у ній вона поступово засвоює соціальний досвід, зафіксований у мові. Відповідно, при оволодінні іноземною мовою як засобом спілкування необхідно відтворити умови, подібні до умов, що існують при оволодінні рідною мовою. У цьому зв'язку соціологи говорять про вторинну соціалізацію, що імітує першу. Соціальні ролі в рамках вторинної соціалізації носять неминуче штучний, умовний характер. Міра умовності може бути різною: перевтілення в реальних людей, у літературних персонажів, у героїв казок і т.д. Елемент умовності і перевтілення присутній в усіх різновидах рольової гри.

Психологами встановлено, що в рольовій грі насамперед розвивається уява, увага й образне мислення дітей. Крім того, розвиток уяви є дуже

важливим сам по собі, адже без нього неможлива навіть найпростіша людська діяльність.

Великий вплив здійснює рольова гра на розвиток у дітей здатності взаємодіяти з іншими людьми. Відтворюючи в грі взаємини дорослих, дитина освоює правила і способи спілкування, здобуває досвід взаєморозуміння, учить пояснювати свої дії і наміри, координувати їх з іншими дітьми.

Результатами досліджень В.А. Артемова, О.А. Колесникової, М.А. Люшера доводиться, що більшість учнів оцінюють рольові ігри позитивно, вбачаючи в них велику практичну корисність; що стосується вчителів, тут думки різко розходяться - частина з них відноситься до рольових ігор різко негативно. На їхню думку, розучування ролей приводить до "примітивізації" мовлення учнів, збільшенню кількості помилок, збільшенню дисциплінарних проблем.

Дійсно, з подібними ускладненнями приходиться зіштовхуватися при проведенні ігор, але недоліки цього прийому з лишком заповнюються його перевагами, оскільки крім того, що рольова гра є одним із найефективніших методів вивчення іноземної мови, вона також допомагає спілкуванню, сприяє одержанню нових знань, правильній оцінці вчинків, розвитку комунікативних навичок людини, її сприйняття, пам'яті, мислення, уяви, емоцій, таких рис як спостережливість дисциплінованість та уважність, а також рольові ігри мають велику методичну цінність, вони цікаві як ліцеїстам так і вчителю.

Я вважаю, що оволодіння формами усного іншомовного спілкування можливо тільки в рольових іграх, але успішність гри залежить від рівня і старанності її підготовки, правильності організації, регулярності застосування даного прийому навчання і, звичайно, від майстерності вчителя і його відданості своїй справі.

2. Вікові особливості учнів, які необхідно враховувати при організації рольових ігор.

Розглядаючи питання про використання рольових ігор на уроках іноземної мови, я вважаю, що потрібно, безперечно, враховувати вікові особливості учнів, їх вікові характеристики.

Таким чином, якщо ми досліджуємо питання про використання рольових ігор в старших класах, то, відповідно потрібно пам'ятати про те, що старшокласник поєднує у собі риси підлітка та ознаки юнацького віку. А оскільки в ліцеїстів старших класів особливо проявляється прагнення до самостійності, самоствердження, досягнення статусу рівності з дорослими, до можливості відстоювати свої погляди та переконання, то саме комунікативна спрямованість навчання іноземної мови і створення сприятливого клімату для спілкування є тими факторами, які мають найбільшу значущість. У зв'язку з цим дуже важливо відбирати темами рольових ігор такий матеріал, який носить проблемний характер, стимулює обмін думками, спонукає до роздумів. Підлітку нецікаві елементарні завдання, постійний контроль з боку вчителя, тобто те, що обмежує його ініціативу.

Слід відмітити, що в старших класах мені доводиться прикладати значних зусиль для підтримання мотивації та інтересу учнів, тому що у багатьох підлітків відсутні широкі пізнавальні інтереси та зацікавленість у розширенні своїх знань. На цьому етапі необхідно обирати такі прийоми навчання, які активізують ініціативу ліцеїстів, спонукають учнів до спілкування, бо спілкування з однолітками - невід'ємна частина життя підлітка. Групова діяльність впливає на особистість підлітка, і рольова гра надає широкі можливості для активізації навчального процесу. Ефективність навчання тут обумовлена в першу чергу вибухом мотивації, підвищенням інтересу до предмета, адже рольова гра являє собою відтворення її учасниками реальної практичної діяльності людей, створює умови реального спілкування.

За допомогою , рольової гри я можу розвивати усі види мовленнєвої діяльності ліцеїстів, і перш за все усне мовлення, яке є провідним видом мовленнєвої діяльності на середньому ступені навчання. Рольова гра сприяє тому, що мовлення ліцеїстів стає змістовнішим, складнішим за структурою мовного та мовленнєвого матеріалу.

Учителі повинні розуміти, що правильно організована рольова гра на уроці - зовсім не порожнє заняття, вона не тільки доставляє максимум задоволення дитині, але могутнім засобом його розвитку, засобом формування повноцінної особистості.

3. Характеристика рольової гри як ефективного прийому навчання іноземним мовам.

3.1. Навчальні і виховні можливості рольової гри.

Згідно з О. А. Колесниковою, Є.І. Пассовим,

Є.М. Діановою , рольова гра володіє великими навчальними можливостями:

- ✓ Я розрізняю рольову гру як саму точну модель спілкування. Вона наслідує дійсність в її найістотніших рисах. У рольовій грі, як і в житті, мовна і немовна поведінка партнерів переплітається найтіснішим чином.

Наприклад, розігрується ситуація "Ранок школяра". Мати входить у кімнату, ласкаво говорячи до сплячого: "Уставай синочку, уже сьома година, пора..." Дійсність - кімната, у якій спить хлопчик і в котру входить мати; час і місце дії складають фон, на якому відбувається мовленнєвий вчинок (звертання до сина), тобто здійснюється функція мови як засобу спілкування.

- ✓ Рольова гра має великі можливості спонукального плану. Спілкування, як відомо, немислимо без мотиву. Однак у навчальних умовах не просто викликати мотив до висловлення. Труднощі полягають у тому, що вчитель повинен змалювати ситуацію таким чином, щоб виникла атмосфера, що викликає в учнів внутрішню потребу, у вираженні думок. Але в умовах іншомовного спілкування важливо, щоб ліцеїсти змогли виразити те, що їм хочеться сказати. На уроках переважають висловлення, викликані до життя директивно: "Розкажи про свого друга", "Розкажи про свою родину", тому що вчителю хочеться

перевірити, як учні вміють комбінувати відповідний мовний матеріал. Мотив же, яким керуються при цьому учні, лежить за межами мови: їм важливо відповісти вчителю. Становище змінюється, якщо учні залучені до рольової гри.

Наприклад, розігрується сцена в гуртку філателістів. Ліцеїст - член цього гуртка приводить сюди свого друга. Керівник гуртка повідомляє хлопцям, що гурток уже цілком укомплектований. Тоді учень розповідає про свого друга, переконуючи керівника гуртка, що друг вартий бути прийнятим у цей гурток. Сама ситуація диктує лінію мовленнєвої поведінки.

- ✓ Рольова гра придатна для кожного виду роботи з мовою: у ході рольової гри використовуються різноманітні граматичні структури, інтонаційні моделі, значний обсяг лексичного матеріалу. Велика роль приділяється непідготовленій мови ліцеїстів. У цьому плані рольова гра може перевершити можливості будь-якої іншої парної і групової діяльності. Рольова гра тренує ліцеїстів говорити в будь-якій ситуації на будь-яку тему.

Рольова гра припускає посилення особистісної причетності до усього, що відбувається. Учень входить у ситуацію, хоча і не через своє "Я", але через "Я" відповідної ролі. Коли учні приймають роль, то вони грають її у визначеній ситуації. Група учнів, що грає роль у класі, уподібнюється групі дітей, що грають у школу, лікарню, і т.д. Вони несвідомо створюють свою власну реальність і, роблячи це, оперують своїми знаннями, розвиваючи свої здібності взаємодіяти з іншими людьми. У цій ситуації немає глядачів. І відповідно до цього учні зміцнюють свою впевненість у собі.

- ✓ Рольова гра сприяє розширенню асоціативної бази при засвоєнні мовного матеріалу.
- ✓ Рольова гра сприяє формуванню навчального співробітництва і партнерства, адже виконання етюду припускає охоплення групи учнів (рольова гра будується не тільки на основі діалогу, але і полілогу), що повинні злагоджено взаємодіяти. При розподілі ролей варто враховувати як мовні, так і "акторські" можливості учнів, доручаючи одним більш вербальні, іншим - пантомімні ролі, третіх же призначаючи на ролі "суфлерів", даючи їм право підказувати на основі тексту. Практично весь навчальний час у рольовій грі відведено на мовленнєву практику, при цьому не тільки учень, що говорить, але і слухаючий максимально активний, тому що він повинний зрозуміти і запам'ятати репліку партнера, співвіднести її із ситуацією, визначити наскільки вона релевантна ситуації і задачі спілкування, і правильно відреагувати на репліку. Ігри позитивно впливають на формування пізнавальних інтересів ліцеїстів, сприяють усвідомленому освоєнню іноземної мови. Ліцеїсти активно працюють, допомагають один одному, уважно слухають своїх товаришів; учитель лише керує навчальною діяльністю.
- ✓ Рольова гра приємна для ліцеїстів. Як тільки вони починають розуміти, що саме від них потрібно, вони з задоволенням дають волю своїй уяві.

А оскільки це заняття їм подобається, навчальний матеріал засвоюється набагато ефективніше.

У ході рольової гри учні знайомляться з технологією театру, хоча й в елементарній формі. Учитель повинний заохочувати усяку вигадку, тому що в навчальних умовах можливості в цьому відношенні обмежені. Саме ж перевтілення сприяє розумінню інших людей.

Я вважаю своєю задачею не тільки навчання своїх ліцеїстів іноземній мові, але і їхнє виховання, то рольова гра - це саме той прийом, за допомогою якого можна скласти об'єктивну думку про загальну обстановку в групі. Вчитель відмовляється від своєї традиційної ролі контролера і керівника, і атмосфера в групі залежить у більшій мері від самих учнів.

Хто лідирує в групі, хто є аутсайдером, який загальний настрій?

Відповіді на ці питання вчитель може одержати, спостерігаючи за ходом рольової гри.

При роботі з підлітками, що володіють іноземною мовою на належному рівні, але не мають достатнього досвіду саме в цьому виді роботи, я використовую наступний прийом: час від часу переривати хід гри і пропонувати учасникам наступні питання:

Який я в цій грі? Чи часто я помиляюся? Що мені хотілося б змінити у власному поведінці? і т.д.

Відповіді фіксуються учнями на папері й обговорюються після закінчення гри. Подібний вид роботи дозволяє учасникам гри об'єктивно глянути на себе з боку й у ході наступних ігор домогтися кращих результатів.

Істотною перевагою рольової гри перед іншими формами навчання є стовідсоткова зайнятість учнів, а також концентрація уваги учасників протягом усієї гри.

Таким чином, рольова гра має великі можливості в практичному, освітньому і виховному відношеннях.

3.2. *Вимоги до рольових ігор на уроці.*

Рольова гра повинна відповідати таким вимогам:

- Гра повинна стимулювати мотивацію навчання, викликати в ліцеїстів інтерес і бажання гарне виконати завдання, її варто проводити на основі ситуації, адекватної реальної ситуації спілкування.
 - Рольову гру потрібно добре підготувати і чітко організувати з погляду як змісту, так і форми.
- Рольова гра повинна бути прийнята всією групою.
- Вона неодмінно проводиться в доброзичливій, творчій атмосфері, викликає в ліцеїстів почуття задоволення, радості.
- Гра організовується таким чином, щоб учні могли в активно спілкуватися, з максимальною ефективністю використовуючи мовний матеріал, що відпрацьовується.

Учитель неодмінно повинен вірити у ефективність рольової гри. Роль вчителя в процесі підготовки і проведення гри постійно змінюється. Якщо на

початковій стадії роботи вчитель активно контролює діяльність учнів, то поступово він стає лише спостерігачем.

Ігри, що відпрацьовуються, заучуються і програються для інших учнів, не є рольовими іграми. Це - драматичні представлення. Рольова гра стосується процесу гри, а не готового продукту. Це повинно бути з'ясоване із самого початку, оскільки багато учнів дуже соромливі і вони бояться, коли їх змушують брати участь у спектаклі. І крім того, вони часто переконані у тому, що вони не мають таланту гри. У рольовій грі вони не беруть участь у спектаклі, там немає публіки. Навіть учитель повинний відійти на задній план, оскільки його присутність може перешкоджати - своєю готовністю "накинутися" на учня щоразу, коли допускаються помилки. Навчання найбільш ефективно в атмосфері, вільної від напруги. Рольова гра може бути показана іншим учням чи записана на плівку, але це не обов'язково.

3.3 Місце рольової гри в навчальному процесі.

Більшість авторів вважає за доцільне проводити гру на заключному етапі роботи над темою, оскільки не всі учні можуть вільно імпровізувати в рольовій грі без попередньої підготовки.

«У процесі рольової гри відбувається одночасне удосконалення і розвиток навичок у використанні мовного матеріалу, але це на даному етапі периферійна задача, головне - це спілкування, мотивоване ситуацією і роллю. Тому рольовій грі варто відводити місце на завершальному етапі роботи над темою».

Також існують твердження багатьох авторів, що невеликі рольові ігри варто вводити в навчальний процес уже на початковій стадії роботи над темою, щоб учні звикали до цього виду роботи поступово, тому що в протилежному випадку від ігор не вдається домогтися бажаних результатів через бар'єр, що виникає при незвичній формі спілкування, характерної для рольової гри.

3.4 Структура рольової гри.

Структуру рольової гри складають такі компоненти:

- ролі;
- ситуація;
- рольові дії.

Перший компонент - ролі.

Ролі, що виконують ліцеїсти на уроці, можуть бути соціальними і міжособистісними. Перші обумовлені місцем індивіда в системі об'єктивних соціальних відносин (професійні, соціально-демографічні), другі визначаються місцем індивіда в системі міжособистісних відносин (лідер, друг, суперник і ін.). Підбір ролей у грі повинний здійснюватися таким чином, щоб формувати в школярів активну життєву позицію, кращі людські якості особистості.

Другий компонент рольової гри - вихідна ситуація.

Вона виступає як спосіб її організації. При створенні ситуації необхідно враховувати й обставини реальної дійсності, і взаємини комунікантів.

Розрізняють наступні компоненти ситуації:

- 1) суб'єкт;
- 2) об'єкт (предмет розмови);
- 3) відношення суб'єкта до предмета розмови, умови мовленнєвого акта. Третій компонент рольової гри - рольові дії, що виконують учні, граючи визначену роль.

Рольові дії як різновид ігрових дій органічно зв'язані з характером ролі і включають вербальні і невербальні дії, використання бутафорії.

Як показують результати навчання, застосування рольової гри на уроках іноземної мови сприяє позитивним змінам у мовленні учнів як у якісному відношенні (розмаїтість діалогічних єдностей, ініціативність мовних партнерів, емоційність висловлення), так і в кількісному (правильність мови, обсяг висловлення, темп мови).

3.5. *Етапи рольової гри.*

3.5.1. *Підготовка до рольової гри.*

Я найчастіше проводжу рольову гру на завершальному етапі роботи над темою при закріпленні мовних навичок і умінь. Однак, підготовка до гри здійснюється завчасно, із самого початку вивчення теми. У ході роботи по підготовці до рольової гри програються мікроситуації, невеликі сценки, розігруються діалоги. Дуже часто підготовка починається з вступної бесіди.

Продумуючи рольову гру, я враховую наступні її ознаки:

1. Ситуація повинна бути найбільш наближеною до життя. У ситуації необхідно дати зведення про соціальні взаємини партнерів, наприклад, офіційні, неофіційні).
2. Ролі, обрані учнями, повинні найбільшою мірою підходити даної ситуації.

Опис ролі дається в рольовій картці, при цьому інформація може бути представлена детально: зведення про людину (добрий, чесний, ледачий і т.д.), про його життєвий досвід, про звички, захоплення і т.п. Однак інформація не повинна викладатися занадто докладно, тому що в цьому випадку учасник гри позбавляється можливості виявити свою творчість. Опис може бути коротким, щоб учень міг "додумати" образ персонажа, роль якого він буде виконувати. Учням потрібно дати час, щоб вони ввійшли в роль. Ролі, зазвичай розподіляє вчитель, та, якщо ми говоримо про учнів старших класів, то у такому випадку викладачу краще надати їм можливість вибору.

3. Учасники рольової гри повинні враховувати наявність різних рольових цілей (якщо касир продає квиток покупцю, то покупець не тільки купує квиток, але і запитує необхідну інформацію, а також відраховує гроші, довідується про багаж і т.д.).
4. Учасники рольової гри не повинні діяти індивідуально, а тільки колективно, репліки одного повинні викликати відповідну реакцію іншого, а за реакцією слідує дія партнера.
5. Наявність загальної мети у всього колективу.
6. Учасники гри приходять до власного рішення, підказаного ситуацією і

думками самого ліцеїста.

7. Наявність системи групового й індивідуального оцінювання діяльності учасників гри. Кожен учасник гри, в залежності від виконання заданої ролі, оцінюється або експертом з числа самих учасників, або ж викладачем.

8. Створення доброзичливої атмосфери.

9. Під час уроку я намагаюся передбачати можливі типові помилки учнів у ході рольової гри, і попередити їх, продумавши попередні вправи на використання визначених граматичних структур, лексичних одиниць, що обов'язково будуть використовуватися в рольовій грі.

Я віддаю перевагу таким видам роботи, як діалоги (драматизація, подання нового матеріалу у формі мікродіалогів), зображення (один учасник за допомогою жестів зображує яке-небудь слово, вираження чи дію, а інші повинні угадати і прокоментувати його дії). Зображення сприяє ламанню психологічних бар'єрів, що в наслідку позитивно позначиться на проведенні рольових ігор.

Підготовка до гри може тривати від декількох уроків (з моменту роздачі карток з ролями), до декількох тижнів, у залежності від рівня підготовки учнів.

3.5.2. Проведення рольової гри.

Проробивши необхідну підготовчу роботу, я приступаю безпосередньо до організації рольової гри, чітко формую ситуацію, змальовую функціональну спрямованість кожної ролі.

Наприклад, по закінченні вивчення теми "Особисті інтереси. Дозвілля" проводиться рольова гра "Батьківські збори". Вік учасників - 16/17 років.

Ситуація: батьки учнів, стурбовані погіршенням поведінки у класі, обговорюють на зборах, як краще організувати дозвілля учнів, щоб зайняти їх корисною і захоплюючою справою.

Ролі: класний керівник, голова батьківського комітету, батьки, керівники гуртків і клубів.

Рівень спілкування: формальний.

Мовні функції всіх ролей: уміння висловлювати й аргументувати свою точку зору. Уміння погоджуватися чи чемно висловити свою незгоду. Уміння ввічливо перервати співрозмовника.

У залежності від успішності оволодіння іноземною мовою, ігрове спілкування може носити репродуктивний, напівтворчий і творчий характер.

Репродуктивний спосіб мовленнєвого спілкування використовується ліцеїстами з низьким рівнем навченості по іноземній мові. Їхня задача полягає в тім, щоб відтворити в ігрових обставинах текст - зразок.

Ліцеїстам із середнім рівнем навченості пропонується самостійно включити в текст-зразок додаткові елементи, наприклад, змінити послідовність реплік.

Спілкування ліцеїстів старших класів - більш творче, у ньому виявляється ініціатива учасників гри, їхня здатність до самостійності в іншомовній мовленнєвій діяльності.

Регулярна організація рольової гри на уроках іноземної мови дозволяє поступово підвищувати рівень навченості ліцеїстів.

У процесі гри я іноді можу взяти собі якусь роль, але не головну, щоб гра це перетворилася в традиційну форму роботи під моїм керівництвом. Звичайно, я беру собі ролі лише на початку, коли ліцеїсти ще не освоїли даний вид роботи. Надалі необхідність у цьому відпадає. У процесі гри сильні ліцеїсти допомагають слабким. Я же керую процесом спілкування: переходжу від групи до групи, допомагаючи учням, що потребують допомоги, вношу необхідні корективи в роботу, помічаю помилки, щоб після рольової чи гри на наступному уроці приступити до роботи над ними.

У ході гри учителю варто бути дуже тактовним і не засмучуватися, якщо хтось з учнів не приймає активної участі в грі.

Якщо гра викликає емоційне перевантаження учнів, вони можуть перейти на рідну мову. До невеликого "вторгнення" рідної мови варто ставитися терпимо, якщо це сприяє просуванню гри.

Ефективність рольової гри як методичного прийому навчання підвищується, якщо вчитель правильно визначає тривалість мовленнєвого спілкування учасників. За даними досліджень, тривалість оптимальної працездатності у спілкуванні семикласників - до десяти хвилин, а дев'ятикласників і старших - до п'ятнадцяти хвилин.

Тому на кожен етап гри я маю установити ліміт часу і домагатися, щоб кожен етап йому відповідав. І також я завжди повинна продумувати наступні види діяльності для тих чи груп пар, що закінчують гру раніше за інших.

3.5.3. Обговорення рольової гри. Аналіз помилок учнів.

Недоцільно проводити аналіз помилок відразу по закінченні гри. Коли гра закінчиться, бажано провести обговорення, з'ясувати, що учні вважають удалим, а що - ні.

Обговорюючи проведену гру, оцінюючи участь у ній школярів, учителю варто бути дуже тактовним, особливо при оцінці результатів першої рольової гри. Негативна оцінка діяльності її учасників неминуче приведе до зниження активності. Бажано почати обговорення результатів гри з удалих моментів і лише потім перейти до недоліків.

Помилки є невід'ємною частиною процесу навчання мові, і можливість вільно робити помилки на уроці скоріше сприяє навчанню, ніж стримує його. Помилки поступово зникають у міру того, як учні стають більш компетентними й упевненими в собі. При роботі над помилками дуже важливо змусити учнів самим дати правильний варіант фрази чи слова, у якому були допущені помилки, написати їх на дошці і супроводити їх корективними вправами, що могли б найкраще сприяти відпрацюванню правильного варіанта самими учнями.

В оптимальному випадку, учитель записує всю гру на магнітофонну стрічку - так жодна помилка не буде пропущена. Якщо вчитель не має достатніх технічних засобів, то йому доведеться запам'ятовувати помилки або записувати їх в зошиті, не перериваючи гри і перебиваючи її учасників.

3.6.Класифікація ролей. Форми проведення рольових ігор.

Згідно із Г.А.Китайгородською, В.А.Бухбіндером та І.Л. Бімом ролі класифікуються на:

1. Статусні ролі, що не мають особистісних характеристик і діють в стандартних ситуаціях повсякденного життя (наприклад, професійна роль);
2. Позиційні ролі: звичайно кодовані правилами, що визначають деяку позицію в суспільстві, зокрема, сімейний стан, стать, вік, особисті якості. Наприклад: "На вулиці холодно, йде сніг, а шестикласниця Ганна збирається йти погуляти без теплового шарфа і рукавичок. Члени родини (дідусь, старший брат і батьки) намагаються переконати дівчинку одягтися тепліше";
3. Ситуативні ролі, представлені у виді фіксованих стандартів поведінки і діяльності, для програвання яких досить бути короточасним учасником ситуації спілкування: роль гостя, туриста, пішохода та інші.

Рольова гра може зображувати елементарний комунікативний акт (покупка, поздоровлення, знайомство) і складний комунікативний акт, що складається із серії елементарних актів (вибір маршруту подорожі у бюро подорожей, у залізничній касі).

Найбільш розповсюджені форми рольових ігор: презентація, інтерв'ю, заочна подорож, прес-конференція, круглий стіл, телеміст, екскурсія, казка, репортаж, клуб по інтересах.

4. Приклади рольових ігор до уроків французької мови в старших класах.

В учнів старших класів підвищується інтерес до міжособистісного спілкування. У цих умовах зростає значення сюжетних рольових ігор побутового змісту, що відбивають різні сторони життя школяра (навчання, працю, дозвілля), що відтворюють фрагменти його життєвого досвіду.

А також у них особливо проявляється прагнення до самоствердження, до можливості відстоювати свої погляди та переконання, отже важливо обирати темами рольових ігор такий матеріал, який носить проблемний характер, стимулює обмін думками, спонукає до роздумів.

4.1. Рольова гра «Дискусія між українськими та французькими однолітками».

Половина класу бере на себе роль українських школярів, інші учні - «гості з Франції». Українські учні розповідають «закордонним гостям» про свою країну, її географічне положення, столицю, традиції, права та обов'язки громадян України, а також називають та доводять усі переваги України над іншими країнами, зокрема над Францією, інші роблять аналогічне. І саме та група учасників, яка доведе кращість, першість своєї країни, отримує певну винагороду.

Кожен «українець» і кожен «гість» повинні задати хоча б одне запитання і дати відповідь хоча б на одне запитання.

Таку гру доцільно провести із десятикласниками після вивчення ними таких тем, як «La situation géographique de l'Ukraine», «La France», «France».

constitution et administration», «Le régime politique de l'Ukraine», «Le climat de l'Ukraine», «Le climat de la France», «Kiev - la capitale de l'Ukraine», «Paris - la capitale de la France», «Le climat de la France».

Серед типових запитань та відповідей між учнями можуть бути такі:

1. En quelles matieres premières l'Ukraine est-elle riche?
 - Le sous - sol de l'Ukraine renferme en abondance de la houille, du pétrole, du gaz naturel, et d'autres minéraux.
2. Que les entreprises ukrainiennes produisent-elles ?
- Les entreprises ukrainiennes produisent des locomotives,des avions,des appareils radioélectroniques, des turbines,etc.
3. Quel est le plus vaste Etat de l'Europe ?
 - Le plus vaste Etat de l'Europe est la France.
4. Quelles sont les branches industrielles les plus développées ?
 - Les principales industries francaices sont l'industrie métallurgique, les constructions mécaniques, l'industrie chimique, les industries alimentaires.
5. En quelles matières premières la France est-elle riche?
 - Elle est riche tn fer et en bauxite.
6. Comment s'appelle le Président actuel de la République Francaise ?
 - depuis 1995, le Président de la France est Jacques Chirac.
7. Quand l'Ukraine a-t-elle été proclamée indépendante?
 - Le 24 août 1991 la Verkhovna Rada a proclamé le nouveau Etat indépendant - l'Ukraine
8. Comment est le climat en France ?
 - Le climat en France est tempéré mais bien varié.
9. Quel climat préférez-vous ?
 - Moi, je préfère plutot le climat doux et sec,par exemple le climat méditerranéen.
10. Pourquoi Kyiv est un grand centre culturel ?
 - Parce que à Kyiv il y a un grand nombre de musées, de bibliothèques publiques,de salles de cinéma. A Kyiv il y a douze théâtres.
11. Qu'est-ce qui fait de Paris une ville très connue dans le monde ?
 - Paris est connue dans le monde par ses musées et ses collections, par un grand nombre de monuments historiques,enfm,par son mode de vie.

У ході дискусії учні можуть користуватися таблицями з даними про площу України та Франції, а також використовувати фотографії з видами Парижу, визначними пам'ятками Києва.

4.2. Рольова гра «Міжнародна конференція з питань захисту навколишнього середовища».

Кілька людей бере на себе ролі комісії з питань вирішення проблем забруднення навколишнього середовища, один учень бере на себе роль представника України, і ще один - представника Франції.

Завданнями представників є повідомити на «міжнародній конференції» сучасні проблеми забруднення навколишнього середовища у їхніх країнах.

Завданнями «комісії» - поцікавитися як із цими проблемами справляються дані країни, вказати на важливість захисту навколишнього середовища, запропонувати певні альтернативи вирішення вказаних проблем.

Спочатку член комісії виступає з вступним словом.

Le comité de la protection de la nature:

La protection de la nature est une affaire très importante, parce que Phomme lui-même est une partie intégrante de la nature. On doit protéger l'environnement pour soi-même, ses enfants, et les générations à venir. Mais le problème de l'environnement devient de plus en plus important, surtout dans les grandes villes.

Потім він запитує як вирішуються дані проблеми у країнах представників. Кожен з представників доповідає про ситуацію у їхніх країнах, і кожен з членів комісії пропонує свою альтернативу вирішення даних проблем.

Таку рольову гру доцільно провести з одинадцятикласниками після розгляду ними теми «La protection de l'environnement».

4.3. Рольова гра « Обмін учнями міме країнами Україна та Франція ».

Половина класу бере на себе роль «школярів Франції», інша половина - «школярів України».

Учні цікавляться перед переїздом до іншої країни у своїх товаришів про традиції святкування, про основні свята, висловлюють надію, що їм буде там весело та цікаво.

Наприклад:

Nina: Bonjour Charles ! Dis-moi s'il te plaît, quelles sont les fetes les plus importantes en France ?

Charles: Salut Nina ! La fête principale française est la Fête Nationale, le 14 juillet, anniversaire de la prise de la Bastille

Marie: Et quand les Français célèbrent-ils les autres dates importantes?

Alex: Ce sont le 1-er Janvier - le Jour de l'An, le 1-er Novembre - le Toussaint, le 25 décembre - le Noël, le 1-er mai - la fête du Travail.

Olessia: Comment les Français fêtent-ils la Fête Nationale ?

Marta: Le matin,, le 14 juillet des soldats de différents armes défilent en musique sur les Champs Elysées a Paris. Il y a des défilés militaires dans les grandes villes de la France.

Nina: Merci, à bientôt !

Alex: Salut!

Дану рольову гру доцільно проводити після розгляду таких тем: « Les fêtes de l'Ukraine », « Les fêtes de la France », «Les jeunes en France» і т. п.

Висновки

Завдання педагога полягає в тому, щоб знайти максимум педагогічних ситуацій, у яких може бути реалізоване прагнення дитини до активної пізнавальної діяльності. Педагог повинен постійно удосконалювати процес навчання, що дозволяє дітям ефективно і якісно засвоювати програмний матеріал. Тому так важливо використовувати рольові ігри на уроках.

Рольова гра допомагає спілкуванню, сприяє передачі накопиченого досвіду, одержанню нових знань, правильній оцінці вчинків, розвитку комунікативних, навичок людини, її сприйняття, пам'яті, мислення, уяви, емоцій, таких рис, як колективізм, активність, дисциплінованість, спостережливість, уважність. Крім того, що рольові ігри мають величезну методичну цінність, вони дуже цікаві як учителю, так і учню.

Як уже було зазначено, більшість учнів оцінюють рольові ігри позитивно, вбачаючи в них велику практичну користь, що доводиться результатами досліджень В.А. Артемова, О. А. Колесникової, М.А. Люшера.

Та, безперечно, рольові ігри мають крім переваг й недоліки. Одним із яких є «примітивізація» мовлення учнів, збільшення кількості помилок. Та дані недоліки можна усунути такими шляхами: високим рівнем підготовки до проведення рольової гри, правильною організацією рольової гри, регулярністю застосування даного прийому навчання, і звичайно, майстерністю вчителя та його відданістю своїй справі.

То чому ж слід використовувати рольові ігри?

Є кілька особливих причин щодо використання таких ігор:

- Досвід, який можна отримати завдяки рольовій грі. За допомогою такої гри у студентів ефективно розвиваються навички мовлення.
- Рольові ігри дають ліцеїстам можливість потрапляти в такі ситуації, в яких від них вимагається використовувати і розвивати ті форми мови, які необхідні для покращення суспільних взаємовідносин, але які так часто не беруться до уваги нашими програмами по вивченню іноземної мови.
- Рольові ігри додають багатьом сором'язливим ліцеїстам впевненості у собі.
- Вони мають велику методичну цінність, оскільки проводити рольові ігри весело і цікаво як учням так і вчителям. Як тільки студенти починають розуміти, що від них очікують, вони цілковито поринають у гру, використовуючи свою уяву і тим самим, насолоджуються цим процесом.
- Рольова гра - це одна із складових частин комунікативних прийомів. Вона розвиває здатність студента вільно володіти мовою, сприяє взаєморозумінню, підвищує мотивацію.

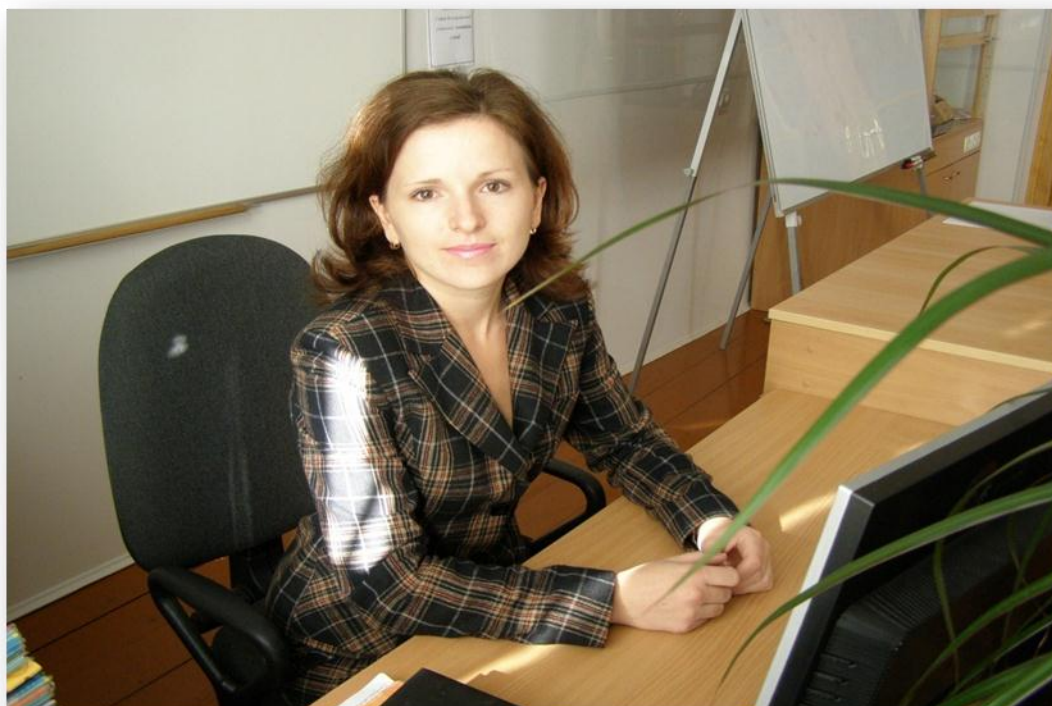
Таким чином, рольова гра додає навчальному спілкуванню комунікативну спрямованість, зміцнює мотивацію вивчення іноземної мови і значно підвищує якість оволодіння ім. Рольова гра - могутній фактор психологічної адаптації дитини в новому мовному просторі, що може

вирішити проблему природного ненасильницького впровадження іноземної мови у світ дитини.

Література

1. Артемов В. А. Психология обучения иностранным языкам: Учеб. пособие. - М.: Просвещение, 1983. - 222 с.
2. Бех П. О., Биркун Л. В. Концепція викладання іноземних мов в Україні // Іноземні мови. - 1996. - № 2. - С. 3-8.
3. Бим И. Л. Методика обучения иностранным языкам. - М.: Высшая школа, 1991. - 319с.
4. Близнюк О. І., Панова Л. С. Ігри у навчанні іноземних мов: Посібник для вчителів. - К.: Освіта, 1997. - 64 с.
5. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка // Вопросы психологии.- 1966. - № 6. - С. 5-16.
6. Дианова Е. М., Костина Л. Т. Ролевая игра в обучении иностранному языку // Иностранные языки в школе. - 1988. - № 3. - С. 12-16
7. Димент Л. Г. Организация игр на уроке // Иностранные языки в школе. - 1987. - №3. - С.10-16.
8. Калаева Г. Г. Интенсификация обучения французскому языку при помощи учебных языковых игр // Иностранные языки в школе. - 1995. - № 6. - С. 31-38.
9. Калаева Г. Г. Интенсификация обучения французскому языку при помощи языковых игр // Иностранные языки в школе. - 1996. - №3. - С. 13-17.
- 10.Китайгородская Г. А., Бухбиндер В. А. Методика интенсивного обучения иностранному языку. - К.: Освіта, 1988. - 279с.
- 11.Колесникова О. А. Ролевые игры в обучении иностранным языкам // Иностранные языки в школе.- 1989. - №4. - С. 38-42.
- 12.Люшер М. А. Сигналы личности. Ролевые игры и их мотивы. - Воронеж: Реал, 1995.-180 с.
- 13.Ніколаєва С. Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах. - К.: Ленвіт, 1999. - 320 с.
- 14.Пассов Е. И. Урок иностранного языка в средней школе. Игра - дело серьезное. - М.: Просвещение, 1988. - 130 с.
- 15.Олейник Т. И. Ролевая игра в обучении диалогической речи шестиклассников. //Иностранные языки в школе.-1989.- №1.-С.24-27.
- 16.Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. -М.: Народное образование, 1998. - 231 с.
- 17.Скляренко Н. К., Олейник Т. И. Обучение диалогической речи в школе//Иностранные языки в школе. - 1985. - № 1. - С. 22-26.
- 18.Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Вибр. пед твори: У2-х т. - Т.1. -К.: Просвіта, 1957. - 406 с.
- 19.Филатов В.М. Методическая типология ролевых игр//Иностранные языки в школе. - 1988. - № 2. - С. 41-47.
20. Зльконин Д. Б. Творческие ролевые игры детей дошкольного возраста. М.: Просвещение, 1957. - 289 с.
21. Яцковская Г. В. Иностранные языки в школе. № 5. - С. 12-17.

Використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій на уроках хімії

*вчитель хімії вищої кваліфікаційної
категорії, «старший вчитель»*

*Чумак
Інна Олександрівна*

*«Не достатньо отримувати знання -
треба знайти їм застосування.
Не достатньо тільки бажати -
треба творити»*

Й.В.Гете

*В особистій практиці сховані таємниці
швидких та надійних успіхів*

Я.А.Коменський

Вивчення хімії в школі має велике значення не лише для наукового сприйняття світу, але й у першу чергу, для розвитку творчих здібностей учнів, уміння мислити і використовувати свої знання на практиці. У складній справі пізнати і навчити дитину немає готових рецептів. Але спираючись на використання знань у житті та використовуючи сучасні технології досягаю поставленої мети.

За словами А.Дістервега: «Без прагнення до наукової роботи вчитель підпадає під владу трьох педагогічних демонів: механічності, рутинності, банальності». Проблемою над якою працюю є «Використання сучасних інформаційно - комунікативних технологій на уроках хімії». Адже саме такі технології сприяють інтенсифікації всіх рівнів навчально-виховного процесу, підвищення його ефективності та якості; побудові відкритої системи освіти, що забезпечує кожній дитині власний шлях самоосвіти; системній інтеграції предметних галузей освіти; розвитку творчого потенціалу учня; розвитку умінь експериментально-дослідницької та пізнавальної діяльності; формуванню інформаційної культури учнів.

На різних етапах уроку використовую комп'ютер та мультимедійну дошку з метою підвищення інтересу і загальної мотивації до навчання, реалізації проблемного навчання, стимулювання успішного виконання навчального завдання як дослідницького пошуку, забезпечення тренінгу у певному виді діяльності, активізації навчання шляхом використання привабливих і швидкозмінних форм подання навчальної інформації, розвитку творчого та абстрактного мислення.

Результати проведеного дослідження узагальнені в роботі «Використання сучасних інформаційно - комунікативних технологій на уроках хімії» і направлені на обласну виставку педагогічних інновацій у 2011 році.

Прагнучи бути творчим, актуальним, цікавим для своїх учнів вчителем на своїх уроках використовую різні технології навчання: ігрові технології (відстрочені відгадки, імітаційні ігри), технології інтерактивного навчання(мозковий штурм, займи позицію), розвитку критичного мислення (читання з позначками, асоціативний кущ), евристичного та проблемного навчання. Та все ж найчастіше використовую проектні технології, а саме короткотривалі дослідницькі, інформаційні, творчі, прикладні проекти. Урок «Карбонатна кислота» з використанням проектних технологій надруковано в науково - методичному журналі «Хімія» 2009 рік, №2.

Виявляючи та розвиваючи творчий потенціал учнів створюю умови для самореалізації особистості на уроках та позакласних заходах. Щороку у

ліцеї яскраво проходять тижні хімії, під час яких ліцеїсти беруть участь у фотоконкурсі «Хімія у моєму житті», конкурсі кросвордистів, казкарів, тематичних вечорах. Проведені у ліцеї інтелектуальне шоу «Фабрика зірок», хіміко-біологічний КВК та шоу «Хто проти хіміків-біологів ?» опубліковано в книжковому додатку до журналу «Хімія», випуск 7, 2011 рік.

Велику увагу приділяю роботі з обдарованими ліцеїстами. Щороку ліцеїсти стають призерами II етапу Всеукраїнської олімпіади з хімії: 2008-2009 Ніколайчук А.(1 місце), Романюк А., Кононець О.(3 місце); 2009-2010 Сущенко К.(1 місце), Пилипчук М. (2 місце); 2010-2011 Гаврилук Д. (2 місце), Пилипчук О., Ткачук О., Лужецька І., Левосюк А.(3 місце).

Обдарованих, здібних ліцеїстів долучаю до активної пізнавальної діяльності, направляючи їхні зусилля на глибоке оволодіння знаннями під час написання наукових робіт. На обласний конкурс-захист наукових робіт МАН у 2010-2011 навчальному році представлено роботи: Уласюк Т. «Виробництво мила», Ковальчук О. «Хімічний склад молока», Ткачук О. «Випадання кислотних дощів».

Наробками свого досвіду ділюсь із колегами на засіданнях педагогічних рад, предметної кафедри природничих наук (яку я очолюю), під час проведення відкритих уроків, в тому числі у рамках міських семінарів «Школа молодого вчителя» (2008, 2009 р.) та обласного семінару вчителів хімії «Шлях до успіху» (2007-2008 н.р.).

Виконуючи обов'язки завідувача кабінету хімії, вважаю, що кабінет є творчою лабораторією вчителя та учнів. Сучасно обладнаний кабінет хімії Славутського обласного ліцею-інтернату створює умови для організації індивідуального та диференційованого навчання, реалізації практично-дійової та творчої складових змісту навчання, забезпеченні профільного навчання, організації роботи факультативів, індивідуальної підготовки вчителя до занять та підвищення його науково-методичного рівня. Матеріали, що розкривають зміст роботи кабінету «Кабінет хімії-творча лабораторія вчителя та учня» будуть направлені для участі у конкурсі на кращий кабінет хімії області.

У своїй роботі прагну використовувати методи і прийоми, що сприяють міцним знанням учнів, розвитку їхніх творчих здібностей, створенні атмосфери співробітництва і розуміння, поєднанню вимогливості до учнів із повагою до їхньої особистості. А також пам'ятаю слова Сухомлинського: «Вчитель до уроку готується все своє життя».

Вступ

Змінюється уявлення про місце і роль освіти в суспільстві. На перший план висувається проблема підготовки вчителів нової формації, яка пов'язана з бурхливим розвитком інформаційних технологій.

Час докорінно змінив структуру інформаційних потоків. По-перше, технічний прогрес призвів до розширення джерел інформації, що доступні кожному. Це книжки, газети, радіо, телебачення, комп'ютерна мережа. По – друге, швидкими темпами відбувається зміна обсягу, структури й змісту актуальної інформації. По-третє, напрям інформації змінився з вертикального на горизонтальний. Початком цього процесу вважають появу доступних для масового користувача книжок, а в останні два десятиріччя – появу на розвиток комп'ютерних і мережових технологій.

Перспективи використання інформаційних технологій у навчанні вивчала І. Роберт, психологічні основи комп'ютерного навчання Ю. Машбіц, систему підготовки вчителя до використання інформаційних технологій у

навчальному процесі – М. Жалдак. С.Пейперт розглянув можливості комп'ютера як засобу для розвитку розумової діяльності школярів.

Актуальність дослідження полягає в тому, що недостатня розробленість методики використання комп'ютера на уроках хімії гальмує впровадження інформаційних технологій у вивчення цієї дисципліни. Існує мала кількість україномовних програмно-педагогічних засобів з хімії, адаптованих до змісту чинних навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів та методичних рекомендацій щодо їхнього застосування.

Об'єктом дослідження є використання комп'ютерної техніки на уроках хімії.

Предмет дослідження – програмно-педагогічні засоби навчального призначення.

Мета дослідження полягає у теоретичному та практичному обґрунтуванні доцільності використання сучасних інформаційно- комунікативних технологій на уроках хімії.

Гіпотеза дослідження: засвоєння знань учнями з хімії буде відбуватись ефективно за умови методично обґрунтованого цілеспрямованого використання на різних етапах процесу програмно-педагогічних засобів навчального призначення.

Відповідно до мети та гіпотези дослідження ставилися такі **завдання**:

- 1) здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури та шкільної практики з проблеми дослідження;
- 2) показати можливість використання комп'ютера на різних етапах уроку;
- 3) проаналізувати наявні комп'ютерні програми;
- 4) розробити уроки та виховні заходи з використанням сучасних інформаційно- комунікативних технологій.

Організація та база дослідження. Теоретична та практична робота здійснювались на базі хімічного кабінету Славутського обласного ліцею-інтернату.

Публікації. Урок автора «Карбонатна кислота і карбонати» з використанням комп'ютерних технологій надруковано в науково-методичному журналі «Хімія» 2009, №2. Позакласний захід інтелектуальне шоу «Фабрика зірок» опубліковано в книжковому додатку до журналу «Хімія», випуск 7, 2011р..

1.1. Основні напрямки використання інформаційних технологій у навчальному процесі

Інформацію учні одержують різними способами: вербально – від учителя, учнів, батьків, через Інтернет, наочно – як текст або відеоряд і

тактильно – через предмети. Вчитель уже не є єдиним джерелом інформації, він може і прагне допомогти учню орієнтуватися в сучасних інформаційних потоках. Різні учні залежно від власних фізіологічних особливостей сприймають різні типи інформації по-різному, однак візуальне сприйняття відіграє для більшості з них важливішу роль і набагато довше тримається в пам'яті, що доведено психологами. Народну мудрість «краще один раз побачити, ніж сто разів почути» ще ніхто не спростував[3].

У педагогічній практиці інформаційними технологіями навчання називають усі технології, які використовують спеціальні технічні інформаційні засоби. Комп'ютерні технології навчання - це процеси підготовки та передачі пізнавальної інформації, засобом здійснення яких є комп'ютер[6].

Основною метою впровадження нових інформаційних технологій навчання є підготовка учнів до повноцінної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства.

Відповідно до мети виділяються такі педагогічні завдання нових інформаційних технологій навчання[2]:

- інтенсифікація всіх рівнів навчально-виховного процесу, підвищення його ефективності та якості;
- побудова відкритої системи освіти, що забезпечує кожній дитині власний шлях самоосвіти;
- системна інтеграція предметних галузей освіти;
- розвиток творчого потенціалу учня, його здібностей до комунікативних дій;
- розвиток умінь експериментально-дослідницької та пізнавальної діяльності;
- формування інформаційної культури учнів.

Комп'ютер може використовуватися на всіх етапах навчання і виконує при цьому різні функції: вчителя, інструменту пізнання, об'єкту навчання, ігрового середовища. Важливим є те, що нові інформаційні технології навчання дозволяють розв'язувати такі дидактичні завдання[4]:

- вивчення явищ і процесів у мікро- та макросвіті, у складних технічних та біологічних системах на основі використання засобів комп'ютерної графіки та комп'ютерного моделювання;
- подача у зручному для вивчення масштабі часу різних хімічних та фізичних процесів, які реально протікають з дуже великою або дуже малою швидкістю.

Засоби нових інформаційних технологій навчання підрозділяються на апаратні, програмно-методичні та навчально-методичні[1].

Педагогічні програмні засоби, які застосовуються у школі діляться на такі види:

- навчальні;
- контролюючі;

- додаткові;
- багатофункціональні

Пріоритетним напрямом інформатизації в закладах освіти є формування та розвиток освітньо-інформаційного середовища з урахуванням умов функціонування закладу, ресурсів, стану комп'ютеризації.

Як показує досвід, орієнтація на використання інформаційно-комп'ютерних технологій вносить певні зміни в процес організації діяльності всіх учасників навчально-виховного процесу. Ці зміни стосуються пізнавальних, комунікативних, й особистісних сфер, трансформують виконавську ланку діяльності та її мотиваційну регуляцію.

Сьогодні найбільш реалізованим у практиці в роботі шкіл є фрагментарне використання комп'ютерів у навчально-виховному процесі в рамках традиційної моделі навчання для розв'язання окремих дидактичних завдань. За такого підходу в учителів з'являється можливість поєднання різноманітних традиційних технологій навчання з інформаційними. У цьому разі використання нових інформаційних технологій пов'язане з розв'язанням декількох типів дидактичних завдань[8]:

- використання комп'ютерів для виконання обчислювальних операцій та друкування текстів;
- комп'ютер та навчальні програми використовуються як носії навчальної інформації;
- використання комп'ютера на уроці хімії як засобу наочності;
- комп'ютер може виконувати контролюючу функцію;
- використання комп'ютерної техніки і телекомунікаційних систем для дослідницької діяльності учнів у позаурочний час.

Другий напрямок використання нових інформаційних технологій у навчання пов'язаний із впровадженням навчальних комп'ютерних моделей, імітаційно-моделювальних програм, дистанційного навчання з використанням можливостей Інтернет. Цей напрямок може складатися із таких видів пізнавальної діяльності: імітація експерименту, дослідницька робота за комп'ютером, обчислювальні експерименти, телекомунікаційні навчальні проекти. При цьому з'являється можливість проведення експериментів із візуалізацією результатів на екрані, перевірки і відстоювання учнями певних гіпотез або їх спростування. Процес передачі готових знань замінюється експериментально-дослідницькою діяльністю. Але дані підходи до навчання хімії не завжди узгоджуються з класно-урочною системою навчання. Тому цей напрямок може бути реалізованим для навчання обдарованої молоді в позаурочний час.

1.2. Здоров'язберігаючі підходи до використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій.

Поряд із позитивним проявом процесу комп'ютеризації, виникають і певні проблеми. Наскільки припустимим може бути те, що учень читатиме друковані матеріали не з книги, а з екрана, що недобре впливає на його зір.

Скільки анімацій оптимально бути, щоб не перетворити урок на «перегляд мультиків»? Учителю хімії важливо знати як саме уникнути негативного впливу на здоров'я учнів.

Щоб зменшити негативний вплив на зір[7]:

- а) відстань від очей до екрана дисплея має бути 45-60 см;
- б) зображення на дисплеї треба відрегулювати так, щоб воно було чітким і контрастним, не надто яскравим;
- в) неперервно працювати за комп'ютером старшокласникам рекомендується протягом 25-30 хв;
- г) учні із проблемами зору під час роботи повинні одягати окуляри;
- д) використання мультимедіа зі звуком, що зменшує навантаження на зір;
- е) при перших ознаках втоми виконувати спеціальну гімнастику для очей.

Щоб зменшити вплив електромагнітного випромінювання, необхідно[7]:

- а) установити монітор задньою панеллю до стіни;
- б) позбавитись пилу в приміщенні.

Звичайно, жодні технології не замінять живого слова вчителя, його майстерність і професіоналізм. Тому для розвитку здатності учнів чітко й образно висловлювати свої думки учителю хімії разом з комп'ютерними технологіями слід застосовувати традиційні методи навчання.

1.3.Вимоги до комп'ютерних навчальних програм

Сучасному педагогу необхідний достатньо високий рівень інформаційної і педагогічної культури, який має слугувати орієнтиром під час вибору педагогічних програмних засобів і оптимального їх використання.

Інформаційно-комп'ютерна система навчання має бути універсальною та відкритою, щоб учитель в разі потреби міг формувати і змінювати навчально-методичний комплекс, що містить як активізуючий елемент комп'ютерну техніку, сприяє навчальному процесу і формує в учнів позитивну психологічну установку на роботу з комп'ютером. Вимоги до комп'ютерних навчальних програм[1]:

- Не дублювати традиційне навчання;
- Відповідати чинним навчальним програм з хімії як за обсягом інформації, так і за структурою, погодинному плануванню;
- Пізнавальні завдання треба розташовувати в порядку зростання складності, що зумовлює розвивальний аспект програми, не обмежуватися лише тестовими запитаннями з обиранням правильної відповіді, вони мають бути різноманітними та різнитися за видами розумової діяльності, якої потребує їх виконання;
- Ураховувати вікові особливості розумової праці учнів, систему мотивацій та психологічні особливості учнів;

- Україномовними й орієнтованими на сучасну українську систему освіти в поєднанні з полікультурною цілеспрямованістю на виховання відкритого планетарного мислення.

Навчальні комп'ютерні програми мають містити цілісну дидактичну систему, а саме[5]:

- термінологічно-понятійний апарат з поясненням хімічних термінів;
- ілюстративний апарат (малюнки, схеми, графіки, озвучені відеокадри);
- моделюючий апарат (комп'ютерні моделі);
- методичний апарат (організації засвоєння знань).

2.1. Використання дидактичних функцій комп'ютера на уроках хімії

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології забезпечують:

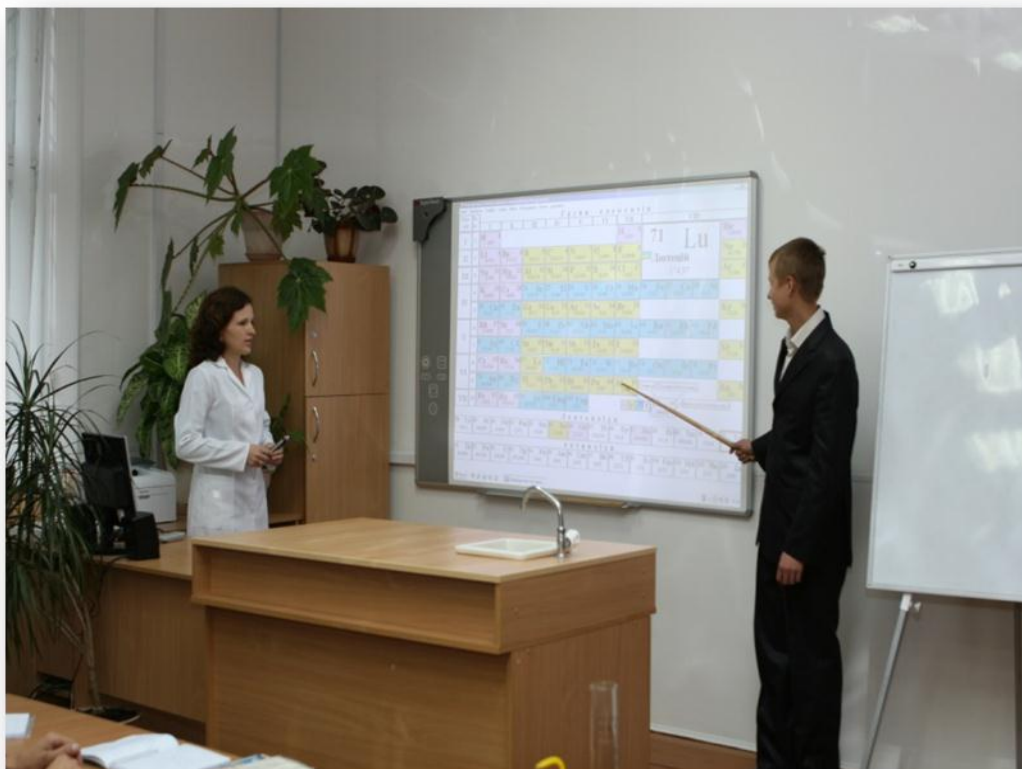
- Системність викладу навчального матеріалу;
- Індивідуалізацію і диференціацію навчально-виховного процесу;
- Міцність, усвідомленість та дієвість результатів навчання;
- Наступність і перспективність в організації навчально-виховного процесу;
- Можливість застосування на різних типах уроків;
- Міжпредметні зв'язки.

Комп'ютер – багатофункціональна навчальна машина. Його дидактичні функції дають можливість:

1. Підвищити інтерес і загальну мотивацію до навчання завдяки новим формам роботи й причетності до пріоритетного напрямку науково – технічного прогресу. Мотивувати вивчення тієї чи іншої теми в органічній хімії значно легше ніж в неорганічній (широке застосування органічних речовин в повсякденному житті). Використовуючи програмне забезпечення, вивчаючи тему «Кислоти» можна продемонструвати ліси, знищені кислотними дощами. А при вивченні теми «Хімічні властивості лугів» доцільно продемонструвати дію лугу у складі засобу для усунення засмічення в трубах.
2. Реалізувати проблемне навчання. Так при вивченні теми «Хімічні властивості металів» у 10 класі постановку проблеми можна реалізувати демонструючи взаємодію металів з хлоридною кислотою. Як пояснити відсутність змін у пробірці з міддю?
3. Ліквідувати одну з проблем негативного ставлення до навчання – неуспіх, зумовлений нерозумінням суті проблеми, а значить, прогалин у знаннях (учень має можливість розв'язати будь-яку задачу до кінця за умови необхідної допомоги). Так при розв'язуванні задач, при потребі, на дошці може з'явитись правильний розв'язок задачі, а при введенні правильної відповіді, дружній інтерфейс програми забезпечить посмішку.
4. Стимулювати успішне виконання навчального завдання як дослідницький пошук (лабораторна, практична робота), забезпечувати тренінг у певному виді діяльності. Так перед самостійним виконанням дослідів учнями, можна провести певну підготовку. (Демонстрація

розкладання нерозчинних основ при нагріванні). Хімія – наука експериментальна. Але іноді дослід неможливо провести внаслідок відсутності певного реактиву, значних затрат часу на його демонстрацію. Завжди під час інструктажу з техніки безпеки, наголошую на обережному поводженні з речовинами, уникати потрапляння кислот на шкіру (Демонстрація небезпечних властивостей сульфатної кислоти з програми «Образовательная коллекция. Химия для всех»).

5. Активізувати навчання шляхом використання привабливих і швидкозмінних форм подання навчальної інформації (мультиплікація, колір, звук). Так при вивченні будови органічних сполук в 10 класі доцільно використати моделі, які дають можливість оглянути об'єкт зусібіч або змінити його масштаб (програма «Органічна хімія»)
6. Розвивати творче мислення шляхом експериментування, пошуку зв'язків між новою і старою інформацією, встановлення залежностей і закономірностей між уже засвоєними фактами.
Можливість проявити творчий потенціал дозволило використання комп'ютерних ігор високої якості у позакласних заходах; створення презентацій для захисту наукових робіт, міні – проектів.
7. Розвивати абстрактне мислення за допомогою заміни конкретних предметів схематичними чи символічними зображеннями (кресленнями, графіками, діаграмами) .
З допомогою інтерактивної дошки можна проводити такі види освітньої діяльності:
 - 1) робота з текстом і зображенням;
 - 2) створення заміток з допомогою електронного чорнила та їх збереження для подальшого використання;
 - 3) створення з допомогою шаблонів і зображень власних завдань і занять;
 - 4) демонстрація і нанесення поміток поверх тексту;
 - 5) планування занять та демонстрація презентацій;
 - 6) робота з будь-якими програмами Microsoft Word , Excel ,Power Point, тощо.

2.2. Аналіз комп'ютерних програм з хімії

Комп'ютерна технологія навчання передбачає застосування програмного забезпечення. Широкий асортимент програмних комп'ютерних засобів за їх функціональною спрямованістю поєднують програми різних типів:

1. Навчально-демонстраційна програма

Ознайомлення з новим матеріалом у вигляді окремих, логічно поєднаних блоків. Після кожного блоку подаються запитання для перевірки ефективності його засвоєння учнями. (Програмно-методичний комплекс «Органічна хімія, 10-11 клас»)

2. Імітаційно-моделююча програма.

Вироблення навичок виконання дослідів й обробки результатів експерименту. (ППЗ «Віртуальна хімічна лабораторія, 8-11 кл.»)

3. Навчально-ігрова програма.

Активізація індивідуальної або групової пізнавальної діяльності учнів (комп'ютерна гра «Хімікус»)

4. Програма для контролю

Виявлення рівня навчальних досягнень учнів (Експрес – підготовка к екзамену «Хімія, 9-11 кл.»).

5. Комп'ютерний довідник

Пояснення хімічних термінів, понять.

6. Програма-тренажер.

Вироблення технічних навичок розв'язування задач. Включають режими демонстрації прикладів-зразків, самостійної роботи і самоконтролю.

Аналіз деяких комп'ютерних програм, зокрема Дистанційний курс «Шкільний курс з хімії, 8-11 кл.» , «Образовательная коллекция . Органическая химия», свідчить, що вони: - є російськомовними;

- є перекладеними на комп'ютер підручниками;
- не відповідають чинним навчальним програмам з хімії як за обсягом інформації, так і за структурою;
- загалом не відповідають дидактичним принципам навчання-науковості, системності, доступності;
- не завжди адаптовані для учнів певної вікової групи.

Неналежна якість програмного забезпечення курсу хімії гальмує впровадження комп'ютерних програм у навчально-виховний процес з хімії. Найбільшою мірою дидактичним принципам відповідають такі комп'ютерні програми: 1. Навчальне програмне забезпечення «Хімія, 8 кл.»

2.ППЗ «Віртуальна хімічна лабораторія».

3.Програмно-методичний комплекс «Органічна хімія, 10-11 кл»

Але і вони містять помилки: у написанні рівнянь реакцій, моделей речовин, постановці дослідів. Однак проблема створення якісного програмного забезпечення курсу хімії є нагальною. У розробці комп'ютерних програм мають брати участь програмісти, психологи, методисти та вчителі хімії.

Висновки

Використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій на уроках хімії підвищує інтерес і загальну мотивацію до навчання, реалізовує проблемне навчання, стимулює успішне виконання завдання, активізує навчання, розвиває творче і абстрактне мислення.

Аналіз комп'ютерних програм свідчить, що більшість із них є:

- є російськомовними;
- є перекладеними на комп'ютер підручниками;
- не відповідають чинним навчальним програмам з хімії як за обсягом інформації, так і за структурою;
- загалом не відповідають дидактичним принципам навчання-науковості, системності, доступності;
- не завжди адаптовані для учнів певної вікової групи.

Найбільшою мірою дидактичним принципам відповідають такі комп'ютерні програми:

1. Навчальне програмне забезпечення «Хімія, 8 кл.»
2. ППЗ «Віртуальна хімічна лабораторія».
3. Програмно-методичний комплекс «Органічна хімія, 10-11 кл»

Враховуючи неналежну якість програмного забезпечення, невідповідність сучасним програмам окремі розділи наявних комп'ютерних програм можна ефективно використовувати під час уроків, доповнюючи їх власними розробками та презентаціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власенко К. Комп'ютер як засіб активізації процесу навчання учнів з математики. // Рідна школа. – 2007.- №2. –с. 46
2. Виговська О.І.Манджарова М.К. Комп'ютерні технології в педагогічній творчості.// Радянська школа-1990.-№5.-С.71-75
3. Гурій А.М. Вплив інформаційних технологій на формування навчального середовища // Зб. статей по доповідях четвертої Української наук.- метод.конференції 12-14 вересня 1995 р.
4. Завізена Н.М. Комп'ютерні технології освіти в психолого-педагогічній літературі.//Рідна школа.-1999.-№7-8.-С59-63
5. Неведомська Є. Комп'ютерні технології під час навчання біології // Біологія і хімія в школі.- 2007. - № 4. – с.10
6. Новосьолова К.М. Навчальні комп'ютерні програми з біології як технічний засіб навчання // Теор.- метод. пробл. навчання і виховання : Зб. наук. Праць: пед.науки.- К.: Фенікс, 2000.- С. 101-108
7. Павленко А.Р. Комп'ютер і здоров'я.-Київ:»Основа»,2002
8. Пасечник В.В. Использование компьютеров в процессе обучения // Сб. тезисов докл. Междупар науч.- практ.конф. 29-31 января 2002г.- М., 2002.- С.11-12

*Використання елементів народознавства
на уроках
української мови та літератури*

*вчитель української мови та літератури
вищої кваліфікаційної категорії,
«старший вчитель»*

*Рабченюк
Людмила Петрівна*

*Всяк повинен взнати
свій народ, а в народі
пізнати себе.*

Г.Сковорода

Передмова

Одним з найважливіших завдань учителя є завдання навчити дитину здобувати знання, розвиваючи при цьому її індивідуальні здібності та виховуючи найкращі моральні цінності.

Реалізація цього завдання можлива тільки тоді, коли в мудрій душі учителя та в юній душі учня буде жити любов. А вона починається з найріднішого. Може, тому і стало домінуючим у моїй вчительській праці творчо-наукове дослідження „Використання елементів народознавства на уроках української мови та літератури”, мета якого — подати найрізноманітніші факти про матеріальне й духовне життя українця, щоб ланцюг духовності народу не переривався, „щоб діти стали народом”, й заактивізувати (поновити й поглибити) знання учнів з української мови та літератури.

Нетрадиційні форми і методи проведення таких занять спонукають учнів до всебічного сприйняття навчального матеріалу.

Фольклор і етнографія мають прийти саме на урок, бо жоден факультатив, гурток, навіть окремих урок не дасть дітям того, що запам'ятається на звичайному, робочому уроці.

Як же можна зробити урок української мови цікавим, насиченим і сучасним?

Можна користуватися двома типами уроків, які передбачають безпосереднє пов'язування основного програмового матеріалу з народознавством. Щоб не користуватися застарілими підручниками, можна підготувати так звані ілюстровані уроки (терміни власні). Теоретичний матеріал ілюструється на матеріалі фольклорних та літературних творів. Учні виконують завдання аналогічні до вправ підручника, але вчаться працювати з цілим текстом, сприймати мовні явища в комплексі, засвоюють вирази і способи висловлювання думки, властиві українському фольклору.

Основним методом роботи на таких уроках є бесіда, переважно евристична.

Тематичні уроки трохи складніші за структурою й потребують ретельної підготовки. Водночас з власне програмовою темою на тематичному уроці розгортається тема з народознавства.

Вправи і завдання орієнтовані на закріплення знань з обох тем. Такий урок обов'язково супроводжується розповідями вчителя, показом репродукцій, предметів побуту, відповідним художнім й музичним оформленням тощо. Тематичні уроки згодом „відлунюються” у творчих роботах дітей, їхніх відповідях.

Академік Микола Жулинський писав: „Ми, українці, володіємо колосальним духовним і моральним потенціалом, який зосереджено в українській традиційній культурі. Наш громадянський обов'язок — задіяти цей потенціал у державотворенні, у формуванні національної самосвідомості громадян нової України”.

Мета: подати найрізноманітніші факти про матеріальне й духовне життя українця, щоб ланцюг духовності народу не переривався, "щоб діти стали народом", і заактивізувати (поновити й поглибити) знання учнів з української мови та літератури.

У цьому світі ми єдині. Єдині, бо неповторні. Самобутні формою втілення етнічного світогляду, своєрідним комплексом і оригінальним типом національного світобачення. Ми, українці, виробили в складних умовах етнічного розчленування і багатовікового поневолення раціональну організацію середовища життєдіяльності й забезпечення духовних запитів людини, витворили особливу систему звичаїв, вірувань, світорозуміння, моральних, правових, етнічних і естетичних форм, які склалися упродовж історичного розвитку людської спільності на шляхах до формування української нації і національної культури.

Ми - державний народ. І від нас усіх залежить, якою буде наша місія у започаткуванні нових духовних цінностей світової цивілізації. Та без глибокого і систематичного пізнання народної духовної і матеріально-побутової культури неможливо формувати нові ціннісні орієнтації в умовах державної незалежності.

З легкої руки газети "Освіта", яка ще кілька років тому розпочала систематично друкувати матеріали з народознавства, ця несправедливо забута галузь знань нині активно проймає весь навчально-виховний процес. Народознавство тісно вплелось в шкільне життя, заповнило плани вчителів та вихователів, озвалось роздумами про минуле, сучасне й майбутнє українського народу, наших земляків - на уроках, на вечорах та дитячих ранках, в інших виховних заходах.

А все почалося, мабуть, з "Берегині" Василя Скуратівського. Ті морально-етичні проблеми, які ставилися у книжці, схвилювали вчительські душі, відкрили перед ними безмежний світ - для творчості, роздумів, бесід з дітьми. Отже, "Берегиня" стала першим підручником з народознавства, а теми її розділів - темами уроків, зокрема: "Пам'ять родоводу", "Мамина пісня", "На березі дитинства", "Ода вербі", "Ой не ріж косу...", "Із семи криниць водиця..." та ін. Посібник з народознавства на той час був відсутнім. Книжка "Берегиня", на жаль, не охоплювала собою усіх проблем традиційної матеріальної і духовної культури українців.

Відродження національної культури неможливе без системи знань про український народ, особливості його побуту й трудової діяльності, зокрема його основних і допоміжних галузей господарювання, домашніх промислів та ремесел, без знання народного одягу, харчування, народної медицини й календаря, а також звичаєвості, сімейної (родинної) обрядовості, світоглядних уявлень, вірувань, народної моралі, без знання свого роду й родоводу.

Рідна мова, історія (особливо славні й тривожні сторінки "запорозької живої старовини"), краєзнавство та етнографія, народна педагогіка й

родинна етнопедагогіка, народні та національні символи - все це включається в містке поняття "народознавство".

Складовою частиною знання про народ є і фольклор з його численними жанрами: казками, народними оповіданнями, замовляннями, побажаннями, прислів'ями, приказками.

"Благослови, Мати!.."

Урочисті слова, що знаменували Початок у житті людини, роду, всього народу.

Народознавство у школі - це також Початок чогось великого, неминучого, оновлюючого.

Тож небезпідставне звертання до України: "Благослови, Мати, своїх дітей на Добро, на Розум, на Любов!"

Проводячи уроки народознавства або уроки мови та літератури з елементами народознавства, учитель повинен спиратися передовсім на той життєвий досвід, який уже мають діти. Він здобутий у сім'ї, школі, під час спілкування зі старшими дітьми тощо.

Адже все починається з найменшого та найсвятішого - рідної хати, материнської пісні, родовідної пам'яті. То й перші уроки мають бути про рід і людей, дорогих кожному хлопчикові і дівчинці —матір, батька, бабусю і дідуся.

Переступивши поріг рідної хати, дитина опиняється у широкому світі. Ним є її вулиця, школа, місто (село), де минає безтурботне дитинство, найперші друзі, сусіди, люди, які чимось незвичайні, цікаві й прекрасні, рідна природа.

Це - хвилюючі теми бесід з дітьми про рідне село (місто), рідний край, рідну землю, берег дитинства. Вони близькі й зрозумілі дітям, викликають іскру пізнання і любові...

...Славута - місто обласного підпорядкування, районний центр Хмельниччини. Місто розташоване в одному із живописних куточків області.

"Славутчина - славна місцевість" (В.І.Даль).

Але передається із вуст в уста — така легенда.

"...Як виснажена земля протягує тонкі гілки дерев до сміливих промінців сонця, так з надією вдивлялись у безхмарне небо і старе, і мале: поселення Деражня і Воля готувались оброблювати землю.

Раптово зі сходу прибули тривожні вісті, які чорним горем людських страждань затягнули небо. Сіючи смерть, смерчем над Русею неслись вузькоокі таурмени. І важко було заховатись від мечів нукерів Бату-хана. І ні одне місто, ні одне поселення не здавались без бою.

І, думаючи про майбутнє, помирали на стінах зруйнованих фортець захисники нескореної Русі; стримували ворога, щоб їх дружини і діти встигли заховатись в лісах окраїни країни.

І потяглись обездолені з Рязані, Володимира, Ярославля і Чернігова, Києва і Переславля, Галича і Володимира - Волинського...

Багато із них знайшли притулок - в Деражні і Волі.

І коли один із таурменів підступного Бату-хана монгольський воєвода одноокий Субудай-багатур, проїжджаючи поряд, поспішав оволодіти Кременцем, ніхто із його нукерів не зміг помітити сховище.

Немало пройшло років після нашествия таурменів. Подорослішали діти загиблих і розправила плечі Русь.

А на місці Деражні і Волі виросло місто - Славута, назву якого склали два слова: славний - шановний, пам'ятний і утина - сховище..."¹

Легенда легендою. Але те, що Славутський край - прекрасний куточок, - дійсно так.

Поступово від поняття роду, рідного краю потрібно вести дітей до пізнання суті рідного народу, його святинь - мови, пісні, казки, звичаїв, матеріальної культури.

Славутський край багатий на усну та пісенну народну творчість.

Українська пісню!

Вимита сльозами, висушена вітром у краю чужім.

Українська пісню!

Ти прийшла стежками до мого серця і живеш у ній.

Українська пісню! Чарівна, красива, ти такою будеш через сотні літ.

*Українська пісню! Вчить тебе дитина, щоби пам'ятати свій
козацький рід!*

(Наталя Роженко)

Далі - уроки, що дають найелементарніші знання про фольклор і звичаї українського народу. Діти уже дещо знають про це.

Наприклад, багато хто з них ходив колядувати, щедрувати, брав участь у русальних обрядах, знає чимало ігор, уміє забавити меншого братика чи сестричку. Тому урок слід будувати виходячи з матеріалу, відомого дітям. Це - уроки-бесіди, уроки- ігри, де якнайбільше використано фольклорного матеріалу, творів образотворчого мистецтва і художньої літератури, з багатим наочним матеріалом. На цих уроках кожна дитина може проявити себе як гарний оповідач або співак, організатор або рукодільник. За останні роки ситуація дещо змінилась, люди дійсно отримали свободу совісті і віросповідання.

Почали відроджуватися звичаї і традиції, по-новому зазвучала українська пісня, набула важливого значення обрядова пісенність. І вже линути чарівні звуки колядок і щедрівок, купальських та жнивних пісень, молодь ворожить і кусає "калиту"...

Ось як святкують вечір 13 грудня, тобто свято Андрія. Святково прибранна хата, приготовлено вечерю, спечено і прикрашено "калиту" (це великий смачний корж, підвішений до сволока на такій висоті, щоб його було нелегко вкусити). До хати з піснею заходять дівчата:

*Добрий вечір, господине, добрий вечір, добрий час, Із святою калитою
ми прийшли вітати Вас.*

¹ Басиров В.М., Сапожнік О.Я. Славута: Каменяр, 1981. - 95с.

Господиня запрошує сідати і пропонує слідуєчю:

Андрій за горами (2 рази) з гарними дівками, Андрій з-за гір іде (2 рази), гарне дівча веде. Мати побачила (2 рази), їсти зготувала.

Перед сина меду (2 рази), перед невісткою льоду.

В сінях чути пісню хлопців: Ішов козак потайком. Хлопці, виходячи, співають далі:

Ой на Андрія гадали дівки, чи не залишать їх парубки.

А ми всі ходили в друге село, щоб дівкам нашим заздро було.

По других селах маєм дівчат, в наших з-за тину тільки носи стирчать.

Нехай шукають в мужі вдівців, чи десь по селах інших хлопців.

Дівчата продовжують гадання. Повертаються хлопці. Вечеряють варениками. Потім вибирають Калитинського і Коцюбинського, кусають "калиту". Сміх, жарти, українські пісні.

Від 13 грудня до новорічних та різдвяних свят не так уже й багато часу. А десь з 25 грудня люди починають активно готуватись до них. Ці свята своїм корінням сягають вглиб далеких язичницьких віків і пов'язані з одним із головних свят наших предків - днем зимового сонцестояння. Свято це супроводжувалось чисельними звичаями, ритуальними діями, обрядами, зокрема обходом дворів з величальними піснями і побажаннями. Колядують і щедрують під вікнами, в хатах, на сценах. Колядки колишні, церковні, тісно переплітаються у виконанні з більш новими Ось які колядки і щедрівки звучать на Славутчинні 7 січня.

Починаються дівочі гадання долі, хто перший вийде заміж. Дівчата роззуваються і від столу до порога кладуть по чобітку. Чий чобіток стане на порозі, та перша віддасться. Хлопці з-за порогу можуть його вкрати. Сміх, жарти. Гадають на пампушках, на дровах, на смітті, на плотах і інше, хто що придумає. І при цьому співають:

Ой, Андріє, Андрієчку, даруй мені надієчку.

Скажи мені, Андрієчку, чи любить мене Василечко.

Ой чи любить, чи кохає, чи давно вже другу має.

Чи давно вже іншу має, мене бідну забуває.

Небо і Земля

Небо і Земля (2) нині торжествують,

ангели й люди (2) весело празднують.

Приспів: Христос родився, Богу воплотився,

ангели співають, царя вітають, поклон віддають, пастирі іграють, чудо, чудо повідають.

У Віфліємі (2) весела новина:

Пречиста Діва (2) породила сина.

Приспів.

Ангели служать (2) своєму королю.

І у вертепі (2) чинять його волю.

Приспів..

Ми рожденному (2) Богу поклон даймо

Славу во вишних (2) йому заспіваймо.

Нова радість стала

Нова радість стала, як на небі хвала, над вертепом зізда ясна весь світ осіяла.

Де Христос родився, Богом воплотився, там чоловік перед Богом в пелюшки сповився.

Перед тим дитятком пастушок з ягнятком на коліна упадає, Царя-Бога вихваляє.

Хвалю тебе, Царю, небесний владарю, даруй літа щасливії сьому дому й господарю.

Із його жоною, і з його дітками, всеньким миром християнським із приятелями. Вечір добрий!

Добрий вечір тобі

Добрий вечір тобі, пане господарю!

Приспів: Радуйся! Ой радуйся, Земле, син Божий народився.

Вимітайте двори новими мітлами.

Приспів.

Застеляйте столи та все килимами.

Приспів.

А на цьому слові бувайте здорові.

Приспів.

Вечір добрий!

Бо прийдуть до тебе три празники в гості.

Приспів.

Ой перший празничок - Рождество Святее.

Приспів.

А другий празничок - Василя Святого.

Приспів.

А третій празничок - Святе Водохрестя.

Приспів.

А на цьому слові бувайте здорові.

Приспів.

Ой у саду, саду

Ой у саду, саду, саду - винограду. Приспів:

Радуйся! Ой радуйся, земле, Син Божий народився.

А у тому саду сивий коник грає.

Приспів.

А до того коня ніхто не приступить.

Приспів.

А тільки приступить молодий Іванко.

Іванко приступив, сіделечко наклав.

Приспів.

Сіделечко наклав, сам сів та й поїхав.

Приспів.

Вечір добрий!!!

Радуйся, Земле!

Радуйся, Земле, Коляда іде.

Приспів.

Святий вечір, добрий вечір.

Коляда іде, всім дари везе, нам слово каже.

Приспів.

Нам слово каже, що вже світ сяє. Приспів. Вечір добрий!

** * **

*Ой підемо, пане-брате, від хати до хати,
нашим братам українцям заколядувати.*

*Ой у місті Віфлеємі сталася новина,
що Пречиста Діва-Мати породила сина.*

*Вона його породила в місті Віфлеємі,
засмутився лютий Ірод у Єрусалимі.*

Вечір добрий!

** * **

Дар від України

*Цілий світ без міри звеселився,
як Ісус маленький народився.*

*Не в палаті на м'якій перині,
а у яслах на пахучім сіні.*

*Перші до Господньої дитини
пастушки прибігли з полонини.*

*Перші Сина Божого вітали,
на сопілці коляду заграли.*

*Поклонились Божому дитятку,
принесли у дар йому ягнятко.*

*Йдім і ми до Божої дитини,
принесім їй дар від України.*

*Принесім свою любов дитячу,
і молитву щиру і гарячу.*

І просім маленького Месію:

"Україні, Христе, дай надію!

Силу дай збороти лихо люте,

*волю-долю поможи здобути!"
Вечір добрий!*

Коляд, колядниця

*Коляд, коляд, колядниця,
добра з медом паляниця,
а без меду не така,
дайте, дядьку, п'ятака!
А п'ятак не такий, дайте, дядьку, ще й другий
. Коляда колядувала, до віконця припадала.*

Колядка

*Ой ішла Колядка вулицями в місті,
у стрічках сріблястих, в світлому намисті.
Іскорки веселі на сніг розсипала.
"Божий Син родився!" - усіх сповіщала.
Стукала у вікна: "Відчиняйте двері, дозвольте співати вам на Свят-Вечері".
Добрий вечір!*

З Новим роком

*З Новим вас, люди, роком, з новим вас, люди, щастям, хай буде в кожній хаті
радість на цьому святі.
Приспів: Сіємо, сіємо, сієм-посіваєм,
з Новим роком вас вітаєм.
Хай вам уродить жито, щоб було краще жити,
Хай золота пшениця колосом заколоситься.
Приспів.*

Щедрівка

*Щедрик, щедрик, щедрівонька, прилетіла ластівонька. Стала собі
щебетати, господаря викликати. Вийди, вийди господарю, подивися на
кошару,
Чи телички потелились, чи ягнички покотились. А я знаю, що пан вдома,
сидить собі кінець стола,
а на ньому шуба люба, а в тій шубі калиточка,
в тій калитці сім червінців, усім дітям по червінцю.*

** * **

*Вилетів голуб з чорної хмари раненько, Ходи, Ганнусю, до щедрівниці
скоренько.
Зачекайте ви трішки, хвилину малую, нехай я собі хоч черевички зготую.
Ой тобі добре по тій світлиці топтати,*

Разом з пробудженням природи від зимового сну розпочинається цикл народних весняних свят, пов'язаних із стародавніми міфами та віруваннями. Вони супроводжувались іграми, хороводами, піснями.

Образ Зими - це стара зігнута баба. А весна - це молода дівчина з вінком квітів на голові, у вишитій сорочці, підперезаній поясом з трави. Весна - це бажаний і довгожданий гість, її закликають піснями-веснянками, її зустрічають з дарами. А весна роздає дівчатам вінки, що означають шкоре весілля.

В наш час також проводять весняні гуляння, найчастіше в лісі, чи в лузі. Туди приурочують ярмарки, концерти, ну і, звичайно, хороводи. Весна разом з подружками співають веснянки.

* * *

*Весно, весно, весняночко!
Прийди до нас паняночко!
Прийди до нас, теплом утіш,
а ти, Сонце, світи ясніш.
Гей виходьте, дівчата, та в цей день на вулицю,
Весну-красну зустрічати та хороводи співати.*

* * *

*Весела, гарна, кучерява маленька дівчинка Весна,
біжить, сміється, сіє барви, і пісня ллється голосна.
По всіх усядах пісня лине, усе пробуджує від сну.
І всі комашки, всі рослини вітають дівчинку Весну.
Хто ти така красуня дивна?
А я Весна, Весна-царівна.
Куди ступлю я, сонце сяє,
Прийди, Весно, в наші села,
принеси нам дивних див,
очей синіх і веселок, і весняний цвіт садів.
Приспів.
Гей, музики, вигравайте, нашу гостю зустрічайте.
Вже Весна до нас іде, ясне сонечко веде.
Бачиш, сніжна баба плаче, відвернулася від нас,
І сльоза струмочком скаче,
тане баба повсякчас.*

Ось деякі з них:

*Благослови, мати, весну закликати,
Весну закликати, зиму проводити,
зимочку в возочку, весноньку в човночку.*

* * *

*Ой, весно-весняночко, сонячна паняночко,
ти прилинь скоріш до нас талою водичкою, килимом-травичкою, журавлями
у ранковий час.*

Ой, весно-весняночко, чарівна паняночко, подаруй для нас тепло, щоб на лузі-килимі вишивками милими сонечко у квітах розцвіло.

Ой, весно-весняночко, ти прилинь скоріш до нас. Підемо до гаю ми, дружно заспіваємо

і тебе зустрінемо в добрий час.

** * **

*Ой на горі кладочка, там ходила павочка,
розсипала пір'ячко на зелене зіллячко.*

*Ой на горі пісенька, там ходила дівчинка,
розтуляла віченьки у кожної квітоньки.*

*Ой на горі лялечка, мала подоляночка,
засвітила сонечко, засіяла полечко. Ходім, ходім, дітоньки, на поле-поляночку,*

Водімо гаївоньки, співаймо весняночку.

** * **

Йдуть березневі ранки звідусіль,

Хоча зима ще бродить на обійсті,

І сонце сніг розкришує, мов сіль,

а небеса громовисті і чисті. Вже чути шум воскреслої річки і перший спів веселої синиці. Мов ніжний дотик теплої руки, весняний промінь бродить по світлиці.

** * **

*Весна-весняночка, наша подоляночка,
йде до нас, поспішає, луки та поля квітчає.*

Сонечко бризкає радісними блисками,

а вгорі понад гаєм пісня весело злітає. Зеленню-травами світлими ласкавими скоро всюди заграє, зацвіте в лугах розмаєм.

Світлий празник Христового воскресіння, який упродовж багатьох століть символізує перемогу життя над смертю, добра над злом, світла над темрявою, а для нашого народу є найурочистішим і найвеселішим. Святкується в Україні ще з X століття навесні і пов'язане з воскресінням Ісуса Христа, тому й має назву Великий день, або Великдень - свято весняного рівнодення, пробудження природи від зимового сну. Тому велика кількість церковних обрядів, народних звичаїв пов'язана з цими торжествами. Люди влаштовували ігри, співали, веселились.

Христос воскрес!

Велично дзвін Воскресний пролунав,

Це честь тому і наш поклін,

хто смертю смерть здолав!

Христос воскрес! І правда з ним свята воскресла вмиць,

Пітьма пощезла вся, як дим, що з вітром геть летить.

Христос воскрес! Радіє весь просвітлений народ.

Любов і мир прийшли з небес, нас визволив Господь.

Ось кілька пісень, які співають тутешні жителі на Великдень.

** * **

*Котилася писаночка згори на долину,
Прикотилася протісінько до нас у гостину.
А за нею йде Великдень, несе білу паску,
дзвонить в дзвони, розсипає радощі і ласку. Відчиняймо воротонька,
гостоньків вітаймо, "Христос воскрес!" - разом з ними усі заспіваймо.*

Великдень

*Великий день! Великий день! Ясний Великдень на Землі,
Багато радості й пісень приніс нам янгол на крилі. Веснянку діти
хороводять. Христос воскрес! Христос воскрес!
Сьогодні й сонце не заходить, а сяє, сяє із небес!*

Писанка

Розмалюю писанку, розмалюю, гривастого коника намалюю.

Приспів:

*А сопілка буде грати, соловейко щебетати, а гривастий кониченько славно
танцювати.*

Свято Івана Купала розпочинається з того, що молодь вирубує вершок верби чи іншого дерева і прикрашає його квітами, ягодами, а на самий вершечок додають будяки і кропиву. Потім з піснями несуть "купайло" до річки чи ставка, щоб скупати там.

З води появляється водяник, русалки. Хлопці розкладають вогнище, через яке всі стрибають. Дівчата плетуть вінки і пускають їх на воду. Все це супроводжується піснями. А в самому кінці свята хлопці ламають "купайло". Кожен несе, додому гілочку. Але найбільше щастить тому, хто дістав вершка. Хоч руки поколють і попечуть, зате ж під подушку покладуть і сни гарні побачать.

Пісні на святі звучать різні.

Ось, наприклад, такі:

** * **

*Ой метений садочок, метений, зелененьким барвіночком встелений. Ніхто в
тому садочку не бував, молоденький Іваньо походжав. Молоденький Іваньо
походжав, він Марусю за рученьку проводжав. Ходи, ходи, Марусю, зо мною,
будеш мені молодому жоною. Будеш мені молодому жоною, будеш моїй
матінці слугою.*

*Як я буду служанка, а ти пан, треба тобі таку брати, як ти сам. Об'їздив я
усі села, усі города, не знайшов я кращої, як ти молода.*

Обжинки

На протязі багатьох років працю хлібороба супроводили пісні. В них звучала гордість плодами своєї праці, мрія про добробут, любов до землі. Тут і похвала ниві, врожаю, сонцю, господарям, трудівникам. Жнивні пісні ніби скупані в золотому промінні літнього сонця. Вони дихають теплом і свіжістю зоряних вечорів, ароматом поля, достиглого хліба, в них звучить надія на відпочинок, радість, щастя, багатство.

*Наш господар на конику проїжджає
та й додому женчиків спроводжає.*

*Ой додому, женчики, додому,
нагулялись цим літом по полю.*

*Ціле літо по полю гуляли,
все жито і пшеницю зжали.*

*Кругом женчики, кругом,
попід зеленим лугом.*

*А ми кругом кружляли,
нивоньки дожинали.*

*Ой одчини, господарю, новий двір,
несем тобі вінчики на вибір:*

*Житнього, пшеничного і ячного
для нашого господаря вдячного.*

*Котився віночок з лану
господарю під браму.*

*Вийди, господарю, з хати,
женчиків привітати.*

Женчиків привітати та віночок прийняти.

*Ми в полі не дрімали,
пшениченьку дожинали,
пшениченьку дожинали
і віночок виплітали.*

*Женчики йдуть у віночку,
викоти вина бочку і дай нам на горілочку.*

Музиченьки заграють, а женчики погуляють.

Нестримною повинню розливається спів на весіллях. У ньому і величання молодої та молодого, і туга за безтурботним дівуванням та рідною сім'єю, і тривога перед невідомим у чужій родині.

Про що тільки не співається у весільних піснях! Тут і барвінок, і віночок, і дівоча коса, і рушники, і хустки, і хліб, і піч, і про багато інших речей співається в цих піснях.

Крім пісенної творчості, наша Славута, навколишні села та міста багаті на легенди. Ось як розповідає легенда про походження назви річки Горинь.

"...Це було в часи, коли на нашу землю напали монголи. Завоювали вони і ту місцевість, де зараз протікає річка Горинь. Хан захопив у полон багато українських дівчат. Серед них була вродлива, як берізка, з довгою косою

дівчина, яку звали Горинню. Помітив її хан і захотів зробити її коханкою. Та коли слуги привели красуню до хана, вона вихопила ножа і вбила насильника. Дівчину тут же закатували.

У цей час юнак Случ зібрав сміливців, наздогнав ворогів, хотів визволити свою кохану і всіх інших. Та не судилося, бо ворожі сили були набагато більшими. Коли ж Случ був убитий, то струмки його крові і Горині злилися воєдино, а на місці їхнього злиття утворилася річка Горинь."

Наша Славутчина багата на співочі таланти, особливо гарно співають українські народні пісні люди старшого віку. А де люди, там життя, і правд, і кохання, і пісні.

Наша пісня, легенди і перекази своєю щирістю, глибиною здатні збентежити серце і душу не тільки українців, а й усіх, хто їх чує і бачить.

Століттями виростало дерево талантів роду нашого красного. Що ж несли і нестимуть завжди наші пісні, легенди, перекази? Добро і любов! Во сповнені вони ніжністю і коханням, присутні в них і печаль, і вірність, і синівська любов до рідної землі.

* * *

*Пісня - наш паспорт вічний,
пропуск у білий світ...
Ми не ховали обличчя,
гордо йшли сотні літ.
Завжди ми накривали
дружби ясні столи.
Нас по піснях пізнавали,
де б ми таки не були.
Райдуга в небі висне,
граючи в плесах вод.
Доки живе наша пісня,
доти живе народ!*

Микола Федунець

Діти середнього шкільного віку глибше сприймають міфологію, казки» легенди, а також календарно-обрядову поезію. Отже, з такими темами й доцільно їх ознайомлювати. Водночас ці уроки **бажано** поєднувати з ілюструванням вивченого матеріалу. Діти залюбки змальовують яскраві образи легенд, пісень, казок, відбиваючи своє уявлення в них. Це може бути і їхнім домашнім завданням.

Теми уроків в старших класах дещо повторюють тематику середніх класів, але матеріал, що подається, поступово ускладнюється. Більше праці, пошуку вимагається і від самих дітей (створити своє родовідне дерево, описати історію свого роду). Діти повинні дізнатися про історію свого міста (села) - його походження, дослідити народну топоніміку річок, гір, урочищ,

балок, вулиць, кутків і т.ін., розшукати легенди, перекази, приказки, пісні, пов'язані з ними, спогади старожилів.

Тема "Жива мова моїх односельців" повинна привернути увагу дітей до місцевої говірки, розкрити їм багатство і розмаїття народної мови, її особливості, оригінальність та неповторність на відміну від літературної.

(І. С. Нечуй-Левицький "Кайдашева сім'я",

І. Карпенко-Карий "Хазяїн" (10 клас),

С.В.Руданський, І.Я.Франко "Добрий заробок",

М.М.Коцюбинський "Дорогою ціною" (8 клас)

та ін.).

Хлопці і дівчата у віці 14-16 років уже готуються до дорослого життя, коло їх інтересів розширюється - від пізнання зовнішнього світу до самозаглиблення, філософського осмислення навколишнього середовища, людського буття. Такі теми, як родинна обрядовість, її значення, походження (весілля, родини, похорон) сприймаються ними з особливим інтересом, викликають бажання поділитись певними спостереженнями (М.Коцюбинський "Тіні забутих предків" - похоронний обряд, ворожіння, чаклування), спробувати вирішити проблеми особливого життя. Велику цікавість учні проявляють також до традиційних форм спілкування молоді - вулиці, вечорниць, досвіток...

(М.Старицький "Ой не ходи, Грицю...", М.Кропивницький "Дай серцю волю, заведе в неволю", І.Франко "Украдене щастя", М.Коцюбинський "Дорогою ціною", І.Кочерга "Свіччине весілля").

З цікавістю ставляться старшокласники і до відтворення (хоча б в умовах шкільного вечора) таких звичаїв, як вечорниці, кусання калити, ворожіння на Андрія, великодні забави, Купала тощо.

Дружня розмова про народну етику і мораль також позитивно впливає на підлітків (теми: "Ой не ріж косу...", "Із семи криниць водиця..."). Ознайомлення з життям і діяльністю відомих етнографів, збирачів фольклору (Павло Чубинський, А. Кримський) стимулюватиме учнів до творчої пошукової роботи.

Чубинський П.П. - лише один з представників плеяди збирачів і дослідників нашого фольклору.

Починаючи з 20-30-х років XIX ст., ця справа набула масового поширення в Україні.

Першими до народної словесності звернулися письменники. Вся література XIX - поч. XX ст. наскрізь етнографічна. Досить назвати такі імена, як Г.Квітка-Основ'яненко, Г.Сковорода, І.Некрасевич, І.Котляревський, М.Гоголь, Т.Шевченко, Марко Вовчок, Леся Українка, І.Франко, М.Коцюбинський, С.Руданський, М.Кропивницький, О. Кобилянська.

Чимало письменників були одночасно й етнографами - П.Куліш, М.Костомаров, Б.Грінченко, Панас Мирний, І.Манжура. Етнографічний

матеріал певної місцевості, використаний у їхніх творах, може прислужитися як підручний під час підготовки до уроків.

Фольклор і етнографія мають прийти саме на урок, бо жоден факультатив, гурток, навіть окремий урок не дасть дітям того, що **ЗАПАМ'ЯТАЄТЬСЯ** на звичайному, робочому уроці.

Як же можна зробити урок української мови цікавим, насиченим і сучасним?

Можна користуватися двома типами уроків, які передбачають безпосереднє пов'язування основного програмового матеріалу з народознавством. Щоб не користуватися застарілими підручниками, можна підготувати так звані ілюстровані уроки (терміни власні). Теоретичний матеріал ілюструється на матеріалі фольклорних та літературних творів. Учні виконують завдання аналогічні до вправ підручника, але вчаться працювати з цілим текстом, сприймати мовні явища в комплексі, засвоюють вирази і спосіб висловлювання думки, властиві українському фольклору.

Основним методом роботи на таких уроках є бесіда, переважно евристична.

("Ненаголошені е, и, о в коренях слів", "Загальновживані слова та діалектизми" - ілюстровані уроки).

Тематичні уроки трохи складніші за структурою і потребують ретельної підготовки. Водночас з власне програмовою темою на тематичному уроці розгортається тема з народознавства.

Вправи і завдання орієнтовані на закріплення знань з обох тем. Такий урок обов'язково супроводжується розповідями вчителя, показом репродукцій, предметів побуту, відповідним художнім і музичним оформленням тощо. Тематичні уроки згодом "відлунюються" у творчих роботах дітей, їхніх відповідях.

Урок узагальнення і систематизації знань до тем: "Іменник як частина мови", "Назви істот-неістот", "Назви власні й загальні", "Рід, число, відмінки іменників" - "Ярмарок" (народознавство).

"Ми, українці, володіємо колосальним духовним і моральним потенціалом, який зосереджено в українській традиційній культурі. Наш громадянський обов'язок - задіяти цей потенціал у державотворенні, у формуванні національної самосвідомості громадян нової України", - писав академік Микола Жулинський.

Висновок

Пропонована праця — по суті методична спроба широко поєднати народознавчий і мовний та літературний аспекти, проаналізувати граматичні форми й категорії на матеріалі з народознавства.

В роботі в популярній формі подані поради і цікаві розробки творчого характеру.

Дана робота дає можливість використовувати народознавчий матеріал у навчальному процесі, зокрема на уроках української мови, літератури та позаурочних виховних заходах.

Література

- Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні.-К., 1988.
- Благослови, Мати: Уроки українського народознавства.-К.:Освіта,1995.
- Воропай Олекса. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис: У 2 Т.-М.,1966.
- Данилюк А.Г. Українська хата.-К., 1991.
- Заставний А.Г. Українські етнічні землі.-Львів, 1993.
- Косміна Т.В. Сільське життя Поділля. Кінець XIX - поч. XX ст.-К.,1980.
- Колядки і щедрівки.-К.: Музична Україна, 1991.
- Кравець О.М. Сімейний побут і звичаї українського народу.-К.,1966.
- Культура і побут населення України /за ред. В.І.Наулка. Вид.2-е, переробл. і доп.-К., 1993.
- Матейко К.І. Український народний одяг.-К.,1977.
- Народні берегині. Методичний посібник.-Хмельницький, 1993.
- Неживий О.І., Ужченко В.Д. Дидактичний матеріал з народознавства на уроках української мови. 2-е вид.-К.:Освіта, 1995.
- Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини. К.,1989.
- Розлилися круті бережечки.-К.:Веселка, 1985.
- Симоненкова Т. Нові форми проведення уроків з мови //Дивослово.- 1998.- №5.
- Скуратівський В. Берегиня.-К., 1987.
- Українське народознавство: Навч.посібник/За ред.С.П.Павлюка, Г.Й.Горинь, Р.Ф.Кирчіва.-Львів:Фенікс, 1994.
- Українські ліричні пісні.-К.: Музична Україна, 1993.
- Українці: народні вірування, повір'я, демонологія.-К., 1991.
- Цимбалістий Б. Родина і душа народу//Укр. душа: Зб.ст.-К., 1992 .